

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította Heimler Károly.

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő:

Szerkesztőbizottság:

DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, JANKÓ FERENC, KUBINSZKY MIHÁLY, MOLNÁR LÁSZLÓ, PÁPAI
LÁSZLÓ, SARKADY SÁNDOR

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez

---

3Sorsfordító esztendő.

Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben

Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben

Mindszenty József a 20. század magyar történelmének egyik meghatározó személyisége. A vele foglalkozó sajtóanyag, történelmi szakirodalom, illetve a számos visszaemlékezés alapján a legszélsőségesebb kép rajzolódik ki a főapról. Sokáig a 20. század legkártékonyabb szereplői között tartották számon. A korabeli újságok egy része Mindszenty Józsefet komikus, sötét, visszamaradott személyiségként igyekezett ábrázolni. Ez az irányzat érhető tetten a kommunista-szocialista diktatúra során keletkezett történelmi szakirodalomban és a hazai visszaemlékezések egy részében is.¹⁽¹⁾

Ugyanakkor van egy másik Mindszenty-kép is, amely ugyancsak a kortársak véleményén alapulva hat egészen máig. A szentként tisztelt karizmatikus főpap jelenik meg ezekben az írásokban.²⁽²⁾

De ismerjük-e az igazi Mindszentyt? Az első hiteles biográfia, amelyik bőséges levéltári forrásbázison, a szakirodalom és a nyomtatott visszaemlékezések csaknem teljes körű felhasználásán alapul, csak néhány éve jelent meg.³⁽³⁾ Természetesen minden történeti feldolgozás, minden életrajz csak közelíti a valóságot. Mindig lehet árnyalni még egy kicsit a képet. Jelen írás nem kínál új történelmi eredményeket, csupán összegzi, némiképp kiegészíti Mindszenty József veszprémi püspök 1944. évi letartóztatásának és fogva tartásának eseményeit úgy, hogy a főpap személyiségén keresztül igyekszik láttatni a vizsgált néhány hónapot. A tanulmányhoz kapcsolódik öt dokumentum, amelyek kritikai kiadásban első alkalommal jelennek meg.

Ahhoz, hogy megismerjük Mindszenty József személyiségét, röviden össze kell foglalni életének súlypontjait, meg kell nézni, hogyan viselkedett némely szituációban, emberpróbáló helyzetben. Csaknem 30 éve pap már, 27 éve Zalaegerszegen, 25 éve plébánosa a városnak, amikor XII. Pius pápa 1944. március 3-án veszprémi püspökké nevezte ki. Mivel vívta ki a Szentszék figyelmét Mindszenty? Nagy szerepe volt abban, hogy Zalaegerszegről, a 10–15 ezer lakosú poros kisvárosból, ha nem is igazi megyeszékhelyt, de legalábbis püspöki székhely színvonalú várost és közösséget kovácsolt. A negyedszázad alatt hatalmas energiával vett részt a város közéletében. Aktív szerepet vállalt a város, de a tágabb régió, az egész megye társadalmi, gazdasági és kulturális életében egyaránt. Az a zárda, amit Mindszenty építtetett, egyedülálló az országban, hiszen a kisdedóvótól egészen a líceumig, tehát a teljes képzési szintet kínálta a leányhallgatóinak. A IV. Károly fogadalmi templom a világválság idején épült, amikor a városban és környékén alig akadt munkahelyek. Mindszenty munkahelyeket teremtett építkezéseivel, de tevékenysége a helyi közösség csaknem valamennyi szintjéig elért. Megalapította a Zala vármegyei Bank és Hitelszövetkezetet, kiadta a Zala megyei Újságot, szervezte, támogatta a megyei keresztényszocialista pártot. Mindemellett iskolákat, plébániákat alapított.⁴⁽⁴⁾ Ez a hatalmas tenni akarás, szervezőerő, óriási teherbírás és vasakarát, egyfajta „vibrálás” egész életének meghatározója maradt, akárcsak a legendás aszketizmusa. Mindezek a tulajdonságok már zalaegerszegi éveiben legalább annyi tisztelőt szereztek neki, mint amennyi haragost. Egy ilyen emberrel nehéz tartani a lépést, hiszen az igazságossága mellé szigor és elvhűség társult, másoktól is megkövetelte azt a teljesítményt, amit magának megállapított. Mindszenty József olyan ember lehetett, akit a csíki székek egy hargitai fenyőhöz hasonlítanak. Az erős szélben, a szélsőséges időjárások közepette inkább török, mint hajlik.

Jellemző rá, ahogyan a sváb hangzású nevét (Pehm) 1941-ben, tiltakozásul a magyarországi németek körében terjedő nevek visszanevetesítő hullámával szemben, szülőfaluja után Mindszentyre változtatja. Jelképes, hogy püspöki szentelése Hamvas Endre csanádi és Kovács Sándor szombathelyi püspökökkel együtt 1944. március 25-én Esztergomban, a német megszállás árnyékában, mentes volt minden ünnepi külsőségtől. Egyházmegyei székhelyét is csendben, pompa nélkül foglalta el. Veszprémi püspöki kinevezéséhez kapcsolódott egy érdekes momentum, amely adalékot szolgáltat Mindszenty József személyiségének jobb megismeréséhez is. Elődje, az Egerbe kinevezett Czapik Gyula egri érsek, mielőtt távozott a veszprémi püspökségből, „padlássöprést” csinált. Felértékelte a püspökség vagyonát egy pozitív leltárral, majd amikor Mindszenty József, az új püspök elfoglalta székhelyét, új leltár készült, már reális értékekkel. Mindszenty azzal kezdte püspöki ténykedését, hogy közölték vele, egy millió pengős tartozása van a püspökségnek. Nem véletlen, hogy amikor az új püspök megérkezett Veszprémbe, igyekezett eltávolítani Czapik Gyula régi embereit. Meggyesi Schwartz Róbert⁵⁽⁵⁾ kancellár a püspök bizalmatlansága láttán bejelentette a teljes aula lemondását. Mindszentyt azonban ez nem hozta zavarba, felajánlotta a nyitott ajtókat a távozni szándékozók számára. Úgy foglalta el a székhelyét, hogy mellőzött minden udvariasságot, a valós problémákra koncentrált. Tiszta lappal igyekezett kezdeni, Veszprémbe is „építkezni”, alkotni akart, a problémák megoldására törekedett,

ehhez odaadó, hű emberekre volt szüksége. Nem Mindszenty Józsefnek köszönhető, hogy mégsem távozott Ssenki az aulából. A régi emberek belátták, hogy az új püspök nem leszámolni akart velük, hanem a korábbi hibákat akarta megoldani.⁶⁽⁶⁾

Veszprémben is ugyanazt a szívós munkát folytatta, amit Zalaegerszegen. Mintha tudomást sem vett volna arról, hogy világméretű háború zajlik, amelynek hullámai már Magyarországot, sőt Veszprémet is elérték. Ugyan még nem állandósultak a bombázások, és a hadi események még csak az ország keleti részét érték el, de már Veszprémben is átérték a lesötétítések és az alkalmi bombázások. Egyre több menekültet lehetett látni a püspöki székhely utcáin. Mindszenty József azonban feladatot kapott, amikor kinevezték az egyházmegye vezetőjévé, és ő igyekezett püspökként dolgozni. Szisztematikusan végigjárta a plébániákat, iskolákat, sőt új egyházközösségeket és tanintézeteket is alapított. Fel akarta osztani a földjei egy részét a rászorulóknak. Nyolc hónap az egész veszprémi püspöki ideje, ebből három hónapot ráadásul börtönben töltött, de az öt hónap alatt megpróbálta új életre kelteni, átalakítani egyházmegyéjét.⁷⁽⁷⁾ Időközben megváltozott a politikai helyzet is, hiszen Horthy Miklós kormányzó szerencsétlen kiugrási kísérlete után Szálasi Ferenc és a nyilasok kerültek Magyarországon hatalomra.

Fontos kérdés, hogy milyen is volt Mindszenty Józsefnek valójában a viszonya a nyilasokkal szemben? Abban az apokaliptikus időszakban, amikor lózungok a végsőkéig való kitartásról, a teljes mozgósításról szóltak, és valóban készek voltak arra, hogy az egész országot feláldozzák az értelmetlen háborúban, nem kímélve sem embereket, sem az ország javait, értékeit. Mindszenty József fokozott aggodalommal tekintett az eseményekre, mert az ország szétesését látta. A hazaszeretet nagyon fontos eleme a püspök személyiségének. Nyilvánvaló, hogy az egyházát és hazáját is rendkívül féltette a főpap.

Mégis a helyi hatalommal konfrontálódott először. Miután 1944 nyarán kitelepítették Veszprémből a zsidókat, a helyi nyilas párt vezetője, Schieberna Ferenc egy ünnepi szentmisét kívánt tartatni. Mindszenty határozottan elzárkózott a Te Deum tartásától. A szertartás végül is a veszprémi ferences templomban került megrendezésre 1944. június 25-én. A püspök azon nem vett részt, sőt elutazott a városból, hazaérkezése után pedig igazoló jelentést kért a ferencesektől a templomukban lezajlott Te Deummal kapcsolatban.⁸⁽⁸⁾ 1944 nyarán több halálos áldozattal járó bombatámadás érte a veszprémi repteret. Mindszenty József püspököt kérték fel, hogy a temetési szertartást végezze el. Mindszenty el is ment, elvégezte a temetést, ahol több katonatiszt is jelen volt. A püspök a szertartás után anélkül távozott, hogy egyetlen katonatiszttel, a helyi hatalom egyetlen képviselőjével is kezet szorított volna. Ezzel alaposan megsértette a veszprémi nyilasokat és a Veszprémben állomásozó magyar és német katonatiszteket.⁹⁽⁹⁾

Harmadik alkalommal már nemcsak a helybeli hatalmat, hanem az ország vezetőit is irritálta. Mindszenty Józsefet aggodalma az ország jövője iránt nem hagyta nyugodni, ⁶ezért megfogalmazott egy kiáltványt, amelynek minden sora a hazaszeretetről tanúskodik. Az október 31-én keltezett memorandumot rajta kívül aláírta Shvoy Lajos székesfehérvári, Apor Vilmos győri püspök és Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát. Serédi Jusztinián hercegprímás aláírása ugyanúgy hiányzik a memorandumról, mint Kovács Sándor szombathelyi és Virág Ferenc pécsi püspöké, holott ők még esetleg elérhetőek lettek volna. A kérdést nem lehet megnyugtatóan megválaszolni. A háborús időszakban a teljes Dunántúl körbeutazása ekkor már mindenképpen kockázatos volt. Mindszenty József is ellentmondásba keveredik a visszaemlékezésében, amikor azt írja, hogy a memorandumot saját maga vitte el püspöktársaihoz.¹⁰⁽¹⁰⁾ Valójában Mindszenty József uradalmi számvevője, Kögl Lénárt¹¹⁽¹¹⁾ vitte el püspöke megbízásából a memorandumot azokhoz a dunántúli főpapokhoz, akiket egyáltalán képes volt elérni.¹²⁽¹²⁾ Azonban nem is az a lényeg, hogy kiket értek el a frontvonalak mozgása mellett a menekültek áradatában, és talán az sem igazán érdekes, hogy kik is írták végül alá. A memorandum szövegének ismeretében¹³⁽¹³⁾ elmondhatjuk, hogy azt minden hazáját szerető magyar

ember nyugodt szívvel aláírhatta volna.

Szálasi Ferenc 1944. november 4-én esküt tett a Szent Koronára, majd az esküt megkövetelték az állami hivatalnokoktól is. Mindszenty Józsefnek nem kellett az esküt letennie, ennek ellenére élesen reagált a nemzetvezető szándékára. A „Juramentum non.¹⁴⁽¹⁴⁾ A forradalmat és az egyházat egyszerre szolgálni nem lehet” című tanulmányában utasította el az együttműködést a nyilasokkal: „Ami március 19-én és október 15-én történt azért ők a felelősek. Idegen katonákkal ostromolják meg a budai várat. Hazudnak, hazudnak. A határok védtelenek, hömpölyög be az orosz, a népünk hontalan. Szálasi minden lesz, a haza pedig kisbírósággá olvad össze, de mint börtön mégis jókora. És esküt kíván a vezér...” továbbá „a nyilas mozgalom, a nemzeti szocialista ideológia szemben áll a katolikus hittel, szétdúlja a keresztény erkölcsi elveket, semmibe veszi az egyház jogait.”¹⁵⁽¹⁵⁾

Mindszenty József egész élete és gyakori megnyilatkozásai egyértelműen bizonyítják, hogy számára mindig a legfontosabb a katolikus egyház érdeke, annak sérthetlensége volt, továbbá a hazája, népe iránti aggodalom játszott döntő szerepet cselekedeteiben. Személyes sorsa csak mindezen értékek után következett, az előbbi kettőnek teljesen alárendelve. Egyet biztosan állíthatunk Mindszenty Józseffel kapcsolatban, amit egyháza és hazája érdekében helyesnek ítélt, azt vasakarattal, tántoríthatatlan következetességgel igyekezett érvényre juttatni. Egy ilyen ember természetesen konfrontálódik a totalitárius (állam)hatalommal.

Mi váltja ki végül is Mindszenty József és papjai letartóztatását? Tény, hogy rövid veszprémi püspöksége idején a helyi hatalmat, a nyilasokat is többször megsértette. Közös memorandumukkal a katolikus főpapok a nemzetvezető, a nyilasok szándékait ⁷kérdőjelezzik meg. Tény az is, hogy Mindszentyt, aki személyesen adta át a memorandumot a budai várban a miniszterelnökhelyettesnek, nem tartóztatták le azonnal. A levéltári dokumentumok között semmi nyoma nincsen annak, hogy közvetlenül Szálasi Ferencről indult volna el a letartóztatási parancs. Ugyanakkor Mindszenty József beszámolt arról, hogy veszprémi letartóztatásukkor a rendőrfogalmazó utalt a nemzetvezető közvetlen parancsára.¹⁶⁽¹⁶⁾ Annak a legnagyobb a valószínűsége, hogy telefonon utasította Szálasi vagy közvetlen környezete a főispánt a veszprémi püspök letartóztatására. Ennek a háttérben éppenúgy lehetett a memorandum, mint a veszprémi várban a püspöki épület megszerzése, de természetesen a helyi túlkapás lehetőségét sem lehet teljesen kizárni. A Szálasi Ferenc ellen folytatott népbírói per során Szálasi és belügyminisztere, Vajna Gábor¹⁷⁽¹⁷⁾ is azt vallotta, hogy Mindszenty József letartóztatását a főispán rendelte el. Vajna csak utólag értesült a történetről, azonnal nyomozót küldött Veszprémbe, majd jelentette az esetet a nemzetvezetőnek, aki úgy intézkedett, hogy a letartóztatást fenn kell tartani és a saját hatáskörébe vonta a további intézkedést.¹⁸⁽¹⁸⁾

Mindszenty József mellett udvari papjait és a püspökségen helyt kapó szeminaristákat is letartóztatták, sőt olyan személyeket is, mint például Mészáros Tibor,¹⁹⁽¹⁹⁾ aki a palota átvizsgálásakor lázas betegen feküdt, fel sem kelt. Ugyancsak letartóztatták néhány nap múlva Kőgl Lénárt püspöki jószágigazgatót, aki nem is a veszprémi palotában lakott. November 27-től december 5-ig a veszprémi rendőrségen voltak őrizetben a letartóztatottak, ahol Mindszenty Józsefet teljes letartóztatása idején egyetlen alkalommal, november 29-én kihallgatták. December 5-től december 22-ig átkerültek a foglyok a veszprémi ügyészségre, a fogházba. December 22-től december 28-ig Sopronkőhidán raboskodtak a fegyházban, majd december 28-tól a szovjet csapatok megérkezéséig, április 1-ig az Isteni Megváltó Leányai zárdájában. Február 22-ig a püspökükkel együtt voltak a veszprémi papok, akkor őket elengedték. Ugyanakkor új társakat is kapott Mindszenty József fogsága idején. 1945. február 8-án Székesfehérváron csendőrök tartóztatták le Shvoy Lajos püspököt és testvérét Shvoy Kálmán nyugalmazott tábornokot. Március 9-én őket is Sopronba szállítják és az Isteni Megváltó Leányai zárdájába kerülnek, Mindszenty József mellé.²⁰⁽²⁰⁾

8Mindszenty József fogságának négy hónapja jó lehetőséget kínál arra, hogy a veszprémi püspök személyiségét jobban megismerjük. A háború végéhez közeledve, a Vörös Hadsereg és a német ellentámadások nyomán a frontvonal állandóan ingadozott, Magyarország a hadicselekmények egyik fő színterévé vált, a bombázások állandósultak. Sopront is szőnyegbombázás érte, amikor Mindszenty József ott raboskodott. Nyilvánvaló, hogy az emberi félelem, a személyes sors kilátástalansága éppen úgy a mindennapok részévé vált, mint a katolikus egyház, a haza sorsa feletti aggodalom.

Amennyiben részletesen akarnánk vizsgálni Mindszenty József viselkedését a börtönben, azt is meg kell nézni, hogy milyen források állnak mindehhez rendelkezésre. Gyéren, de akadnak első kézből származó primer források is. A veszprémi püspök beadványai a felsőház fegyelmi bíróságához, és az ezzel kapcsolatban fennmaradt dokumentumok,²¹⁽²¹⁾ továbbá a nyilas háborús bűnösök népbíróság előtt zajló pereit.²²⁽²²⁾ Ugyanakkor például Serédi Jusztinián hercegprímás is írt Mindszenty József és Shvoy Lajos érdekében a nyilas minisztereknek, hogy közbenjárást kérjen a kiszabadulásukhoz.²³⁽²³⁾ A primer források mellett fennmaradtak másodlagosnak számító források, korabeli és később papírra vetett naplók, visszaemlékezések.²⁴⁽²⁴⁾ Ezekből a forrásokból lehet feldolgozni, árnyalni a fogságban töltött időt.

Mindenképp szükség van arra, hogy emberként lássuk, ismerjük meg Mindszenty Józsefet, hiszen csak így tudjuk a politikai döntéseit és politikai pályáját is megérteni.

* * *

Az alábbiakban öt, eddig még nem közölt dokumentumot teszünk közzé kritikai kiadásban, amelyek Mindszenty József 1944. november 27-én a veszprémi püspöki palotában történt elfogatásával, és az abból következő, négy hónapos, 1945. április 1-ig tartó fogságához kapcsolódnak. A közölt források közül ki kell emelni Mindszenty József veszprémi püspök két levelét a Felsőház Elnökségének és a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökének (2. és 3. dokumentum). Mindszenty József a maga és paptársai, kispapjai letartóztatását nem személyes sérelemként élte meg, hanem a katolikus egyház elleni otromba támadásként. Joggal vetődhet fel a kérdés, hogy miért írt mégis ilyen, a nyilasokkal némi együttműködést is feltételező leveleket. A püspök korábbi cselekedetei, írásai egyértelműen bizonyították, hogy nem értett egyet a Szálasi-féle országglással, de a kormányzó kinevezése és a németek támogatása miatt kétségtelenül a nyilasok voltak az ország Veszprémet is magába foglaló területén a hatalom birtokosai. Mindszenty József leveleit különben sem a nyilas hatóságoknak írta, hanem a magyar jogrendnek megfelelően, mint felsőházi tag, a felsőház elnökének és a mentelmi bizottság elnökének.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok

9Dokumentumok

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 1.

1.

Schiberna Ferenc veszprémi főispán határozata Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatásáról

Veszprém, 1944. november 30.

Veszprém-vármegye főispánjától.

1622/1944.

Tárgy: Mindszenty József megyéspüspök veszprémi (Püspöki palota) lakos rendőrhatósági őrizet alá helyezése.

V é g h a t á r o z a t:

Az 1500/1944. M[iniszter]E[lnöki] sz[ámú] rendelet 7. §-ában²⁵⁽²⁵⁾ biztosított jogomnál fogva figyelemmel a 760/1939. B[elügy]M[iniszteri] sz[ámú] rendelet 1. §-ának (2) bekezdésére²⁶⁽²⁶⁾ az 1939. évi 2. t[örvény] 150. §-a²⁷⁽²⁷⁾ alapján Mindszenty József 1892. évfolyambeli csehminszeri szül[etésű] rom[ai] kat[olikus] nőtlen megyéspüspök veszprémi (Püspökvári) lakost azért, mert 1944. november 27. napján a katonai beszállásolás érdekében folytatott helyszíni megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedett, hatósági közeg elleni erőszakot követett el, továbbá társaival együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kísérelte meg, mely cselekményével a közrendet, közbiztonságot és ezáltal a hadműveleti érdekeket nagy mértékben veszélyeztette, rendőrhatósági őrizet alá helyezem, és megkeresem a veszprémi m[agyar] kir[ályi] rendőrkapitányságot, hogy további intézkedésig nevezett figyelemmel a 760/1939. B[elügy]M[iniszteri] sz[ámú] rendelet 11. és 17. §-ra²⁸⁽²⁸⁾ őrizetben tartani szíveskedjék.

Ezen véghatározatom ellen fellebbezésnek helye nincs.

Erről a m[agyar] kir[ályi] belügyminiszter urat külön felterjesztés útján, továbbá a veszprémi m[agyar] kir[ályi] rendőrkapitányságot, és Mindszenty József rendőrhatósági őrizet alá helyezettet értesítem.

Veszprém, 1944. november hó 30.

hadműveleti kormánybiztosi jogkörrel

felruházott főispán²⁹⁽²⁹⁾

10Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban 011. fond. Gépelt, pecséttel és aláírással hitelesített tisztázat. Az irat „Veszprém Vármegye Főispánja” körpecsétjével és aláírással hitelesítve. Az irat hátoldalán a veszprémi magyar királyi rendőrkapitányság érkeztető pecsétje 1944. december 2-ai dátummal és 2180-as iktatószámmal, valamint a következő feljegyzéssel: „Kir[ályi] Ügyészségnek Veszprém. Dr. Schiberna Ferenc főispán rendeletére nevezettek további őrzésre, illetve a rendőrhatósági őrizet további foganatosítása végett átadom. Veszprém, 1944. december 5. A kapitányság vezetője: Szerdahelyi m[agyar] kir[ályi] rendőrtanácsos”

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3 Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 2. Mindszenty József veszprémi püspök bejelenti a felsőház elnökségének mentelmi joga megsértését

2.

Mindszenty József veszprémi püspök bejelenti a felsőház elnökségének mentelmi joga megsértését

Sopronkőhida, 1944. december 27.

A Felsőház Elnöksége

Sopron

Alulírott tisztelettel bejelentem mentelmi jogom súlyos megsértését.³⁰⁽³⁰⁾ Kérem az ügy sürgős kivizsgálását és a sérelem orvoslását azonnali szabadlábra helyezéssel.

November 27-én veszprémi házamban Dr. Schiberna Ferenc főispán, hadműveleti kormánybiztos 10 rendőrrel jelent meg, őrizetbe vette 2 udvari papomat. Ez ellen tiltakoztam. Erre engem is őrizetbe vett és a rendőrségre vitetett.

November 27-től dec[ember] 5-ig a veszprémi rendőrségen, dec[ember] 5-től 22-ig a veszprémi ügyészségen, dec[ember] 22-től 24-ig a sopronkőhidai iskolában, 24-től mostanáig a fegyintézet raktárhelyiségében őriznek, mint internáltat 2 kanonokommal, akik közül az egyik udvari papom, 3 további udvari papommal, 3 hittudományi főiskolai tanárommal, 1 középiskolai hittanárral, 1 uradalmi számvevővel és 16 teológussal.

Panaszomat a rendőrségen ismételt sürgetésem ellenére nem jegyzőkönyvezték. A rendőrségen november 29-én megjelent a Nemzeti Számonkérő Szervezettől³¹⁽³¹⁾, 11 Budapestről Balassa Bálint³²⁽³²⁾ csendőr főhadnagy. Kihallgatott „bűnösségemre” nézve. Ugyanakkor felvette mentelmi jogom megsértéséről a jegyzőkönyvet. És tanuk előtt kijelentette a főhadnagy, hogy Budapesten azonnal átnyújtja panaszomat a Felsőház Elnökségének.

Panaszomra választ nem kaptam, a gyűlésekre azóta meghívót sem.

Kérem ügyem elintézését, a sérelem sürgős orvoslását, hogy a Felsőház ülésein akadálytalanul jelenhessek meg.

Sopronkőhida, 1944. december 27-én

Hazafias tisztelettel:

Mindszenty József

veszprémi püspök, felsőházi tag

Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban 011. fond. Mindszenty József kézírásos tisztázatának XEROX-másolata.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében

3.

Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében

Sopron, 1945, március 19.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

1944. december 27-én bejelentettem mentelmi jogom megsértését. Értesültem róla, hogy mentelmi

ügyemet a Mentelmi Bizottság f[olyó] hó 22-én délelőtt 10 órakor fogja tárgyalni.

A Mentelmi Bizottságnak ezen a gyűlésén személyesen is óhajtok megjelenni. Jelenleg azonban még mindig az Isteni Megváltó Leányai soproni anyaházában³³⁽³³⁾ kell tartózkodnom, azzal a kikötéssel, hogy a Belügyminiszter Úr³⁴⁽³⁴⁾ külön engedélye nélkül, ezt a helyet el nem hagyhatom. A miniszter úrtól erre engedélyt kértem. Ha azonban ¹²az engedély kellő időben meg nem érkezik, a Mentelmi Bizottság előtt nem lesz módomban megjelenni.

Erre az eshetőségre számítva december 27-én kelt bejelentésemet a következőkkel kívánom kiegészíteni, előadván az azóta történeteket és a közben tudomásomra jutottakat is.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / I. Őrizetbe vételem körülményei.

I. Őrizetbe vételem körülményei.

November utolsó vasárnapja előtt Beszélgetés jelent meg a Veszprém vármegye című hetilapban, amelyben Zarka Elemér főmérnök támadást intézett személyem, valamint a zirci apát ellen. A vád ellenem az volt, hogy a palotában nem voltam hajlandó sem menekültnek, sem katonának szállást adni, úgyhogy a „palota kong az ürességtől”. Ez természetesen nem felelt meg a valóságnak, hiszen akkor már 58 állandó lakója volt palotámnak. (Püspökök, 5 udvari pap, egy tanfelügyelő, 5 teológiai tanár, 2 hitoktató, 17 teológus, 17 menekült apáca, 2 menekült diák, 1 inas, 1 magyar vezérezredes, 2 beutalt banktisztviselő, 3 német katonatiszt, 1 német altiszt.) Tehát 28 szobában 58-an voltak elszállásolva. Magam egyetlen egy szobában laktam, mely dolgozó, fogadó és hálószoba volt. Utasítást adtam ügyvédemnek, hogy a sajtótörvény alapján helyreigazító nyilatkozatot tegyen közzé. Erre azonban a bekövetkezett események miatt sor nem került.

November 27-én ebéd közben megjelent a palotában Zarka Elemér főmérnök, Zágon népművelési titkárral, vele volt a püspökségem előtti időből elbocsátott portás (Tar Károly) és Bánky rendőrfogalmazó vezetésével 10 rendőr. A főmérnök főispáni rendeletet mutatott fel Szabadhegy Szabolcs³⁵⁽³⁵⁾ házgondnokomnak, mely szerint palotámban szemlét kell tartani. Én házgondnokomnak azt az utasítást adtam, hogy minden helyiséget meg kell mutatni.

A szemle simán folyt le. A főmérnököt házgondnokom és a közben vidékről hazaérkezett irodaigazgatóm, Dr. Megyesi Schwartz Róbert kanonok kísérték. Udvariatlanság sem történt papjaim részéről. Amikor Zarka főmérnök szóvá tette, hogy „haza kell küldeni a szeminárium növendékeit”, papjaim figyelmeztették, hogy az állam részéről nincs lehetőség, mert megegyezés jött létre a bíboros hercegprímás és a kormány között, miszerint a szemináriumok nem tartoznak a bezárandó főiskolák közé. A főmérnök azt felelte, hogy Pesten illetékes helyen erről nem tudnak semmit. Erre irodaigazgatóm azt válaszolta, hogy akkor a bíboros hercegprímás nem mondott igazat, mert azt saját szájából hallotta Esztergomban. – Én körülbelül november 17-én a szemináriumom ügyében levélben fordultam Szöllősi Jenő³⁶⁽³⁶⁾ miniszterelnök-helyettes ¹³úrhoz, aki már november hó 23-án felelt nekem, a levelet azonban csak őrizetbe vételem után kaptam kézhez. E levél értelmében csakugyan a szemináriumok nem tartoznak a szünetelendő főiskolák közé.

Később felvette a főmérnök azt a gondolatot is, hogy az udvari papok kettésével költözzenek össze egy-egy szobába. Erre udvari papjaim azt mondták, hogy ez nem lehetséges, mert sok bizalmas, hivatalos és lelki ügyben jönnek ide. Az iroda annyira összeköltözött, hogy minden helyiségben többen

dolgoznak, s így csak a magánszoba marad meg ilyen tárgyalásokra. A főmérnök azt felelt, míg benn tárgyalnak, menjen ki a másik főtisztelendő úr a szobából. Erre papjaim megjegyezték, hogy ez igen nagy idővesztést jelenten. A főmérnök az egyik szobánál, ahol négy menekült apáca volt elhelyezve, azon véleményének adott kifejezést, hogy 30 bakát is el tudna helyezni. Papjaim felhívták a főmérnök figyelmét arra, hogy elhelyezés tekintetében az apácákat nem lehet összehasonlítani a bakákkal.

A szemle befejezte után mindenki a portához ment. Ott hirtelen megjelent dr. Schiberna Ferenc főispán és érdeklődött, hogy a palotában elhelyezett német táborkok a rendes interurbán telefont használja-e. Igenlő válasza utasítást adott a postának, hogy a telefonzárlatot feloldja. Tehát a telefon is ki volt kapcsolva. Sőt civil irodatisztjeim sem jöhettek be a délután folyamán, mert a rendőrök a palotát megszállva tartották és nem engedtek be senkit.

Közben irodaigazgatóm feljött hozzám és jelentette, hogy a szemle megtörtént. Ekkor lépett be hozzám Szabadhegy Szabolcs püspöki szertartó, házgonnokom és jelentette, hogy őt a főispán személyesen vette őrizetbe. Elbúcsúzott tőlem és áldásomat kérte. Távozása után irodaigazgatóm is lement, és amikor érzékeny búcsút vett társától, a főispán őt is őrizetbe vette. Meg kell jegyeznem, hogy mindkét papom egyetlen egy szót sem váltott a főispánnal. Szabadhegy Szabolcs házgonnokom csak annyit kért, hogy tőlem elbúcsúzhasson.

Tehát a házszemlével kapcsolatban semmiféle ellenállás nem volt, de udvariatlanság sem történt. Az őrizetbe vételt a főispán személyesen mondta ki, minden megokolás nélkül.

Két papom őrizetbe vétele rám nézve nem lehetett közömbös. Tehát lementem és Szabadhegy Szabolcstól azt kérdeztem: „Mutasd meg fiam azt az urat, aki téged őrizetbe vett.” A főispánt ugyanis még nem ismertem. Ez volt első látogatása palotámban. Majd feléje fordulva azt mondtam: „Tiltakozom két papom őrizetbe vétele ellen.” Többet nem mondtam. Erre elhangzott: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. Nem feleltem semmit. Felmentem szobámba, ahol öltözködtem. Rendes püspöki reverendámra felvettem a piros köpenyemet (pallium) és piros birétumot.³⁷⁽³⁷⁾ Tehát úgy voltam felöltözve, ahogy püspök előkelő helyre megy látogatóba. Természetesen nem püspöksüveget és pástorbotot vettem, mert hiszen ehhez istentiszteleti díszbe kellett volna felöltöznöm. Közben általános püspöki helynököm és több kanonok is megjelent nálam.

Amikor a rendőrfogalmazó udvariasan felszólított, hogy induljak, írásbeli letartóztatási végzést kértem. Ez nem volt. Elsietett tehát a főispánhoz, majd körülbelül 10–15 14perc múlva visszajött azzal, hogy a Nemzetvezető³⁸⁽³⁸⁾ egyenes parancsára történt a letartóztatásom. Őszintén szólva csodálkoztam, hogy ilyen rövid idő alatt sikerült összeköttetést találni az államfővel...

Szobámat elhagyva a fölépcsőn lementem a bejárathoz, ahol minden intézkedésem nélkül, egybegyűlt az egész háznépem, apácák, teol[ógiai] tanárok, kispapok. Áldást osztottam, majd elbúcsúzva egyedül két letartóztatott udvari papommal kiléptem a palotából. Ott állt a főispán által elszállításomra küldött magánautója. Nekem azt az utasítást adta a rendőrfogalmazó, hogy szálljak be, míg két udvari papom menjen a rendőrökkel gyalog. Én határozottan kijelentettem, hogy gyalog megyek. Tettem ezt két okból. Nem vehettem igénybe olyasvalakinek előzékenységét, aki első látogatását 11 rendőrrel tette meg nálam, két papomat és engem is őrizetbe vett. Jogos és szükséges önérzetem tiltotta, hogy igénybe vegyem a történetek után a felajánlott főispáni autót. Más lett volna, ha saját kocsimat, illetve autómat küldik értem. A másik ok az volt, hogy gyalog akartam menni akkor, mikor két udvari papomat is gyalog viszik.

Kijelentésemre a rendőrök hozzám nyúltak, és mint valami gonosztevőt karhatalommal be akartak tuszkolni az autóba. Erre a csúnya jelenetre kispapjaim pillanatok alatt a rendőrök és közém furakodtak és annyira körülvettek, hogy a rendőrök többé hozzám nem nyúlhattak. Így indultunk meg. A

rendőrfogalmazó látván, hogy a rendőrök így nem jutnak közelembbe, utasítást adott embereinek, hogy szakaszban kísérjenek az egyik oldalon. Így rendben vonultam át a városon a rendes úton. Megjegyzem, hogy már sötét volt és az utcai sötétített világítás égett. Körülbelül háromnegyed 6 órára érkeztünk a rendőrségre. A rendőrség előtt áldást osztottam és intettem papjaimat és kispapjaimat, hogy csendben térjenek haza. Útközben semmiféle beszédet nem tartottam. Amikor a rendőrök egyszer az útközben hozzánk csatlakozott diákokat akarták elküldeni, szelíden csak azt mondtam: „Engedjék, hiszen atyjukat kísérik.”

Tehát tüntető felvonulást nem rendeztem. Ha akartam volna, lett volna alkalmam ezt megtenni. Hiszen a rendőrök csak az egyik oldalon meneteltek és így a másik oldalon könnyűszerrel állíthattam volna sok-sok hívót a mentbe. Ezt nem tettem. Izgatás részemről nem történt.

A rendőrségen hamarosan kértem mentelmi jogom megsértésének jegyzőkönyvbe vételét. Hiszen felsőházi tag vagyok. Minden sürgetésem ellenére a jegyzőkönyv felvétele nem történt meg. Este házkutatást tartottak szobámban, majd másnap irodaigazgatóm hivatali helyiségében.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / II. Többi papjaim és kispapjaim őrizetbe vétele.

II. Többi papjaim és kispapjaim őrizetbe vétele.

Ez november 29-én délelőtt történt. A palota összes lakóit az úgynevezett kisebblőbe rendelte Zarka Elemér főmérnök és egy rendőrtiszt. Megkérdezte a főmérnök, hogy álljanak elő azok, akik nem kísérték el a püspököt a rendőrségre. Ezeket igazoltatás után elengedték. A többit Zarka Elemér főmérnök a főispán nevében őrizetbe vette. Este fél kilenckor a fogházba kísérték őket. Mészáros Tibor püspöki levéltáros őrizetbe vételem alkalmával még ágyban fekvő beteg volt. Őt délelőtt még nem vették [15](#) őrizetbe a többivel együtt. Délután azonban Zarka Elemér főmérnök a szobájába géppisztolyos katonát küldött azzal, hogy őt is letartóztatja. Majd később hívatta a főmérnök papomat és csak intett, hogy menjen a többi letartóztatotthoz. Többszöri kérdésére, hogy miért tartóztatja le őt a főmérnök, választ nem adott.

Kögl Lénárd dr. püspöki számvevő szintén nem volt ott őrizetbe vételem alkalmával. Ő a püspöki jószágkormányozóságon dolgozott és ott is lakott. Csak másodkézből értesült a történekről. Mindezek ellenére őt már 27-én éjjel vették szintén őrizetbe.

Langmár Lipót [39\(39\)](#) dr. kanonok, valamint Solymár István dr. [40\(40\)](#) lelki igazgató csak útközben, véletlenül találkoztak velem, amikor a rendőrségre mentem. Őket is őrizetbe vették.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / III. Főispáni internáló véghatározat.

III. Főispáni internáló véghatározat.

November 30-án, tehát letartóztatásom után 3 nappal kaptam meg az ide másolatban mellékelt főispáni Véghatározatot.

Ez a főispáni Véghatározat ellenkezik a törvény rendelkezéseivel, mert 1939. II. t.c.150. §-a értelmében engem csupán az ősszminisztérium⁴¹⁽⁴¹⁾ internálhatott volna. Ettől az alaki jogsérelemtől eltekintve is[
a] Véghatározatban felhozott indokok egyáltalán nem helytállóak. Mert:

1.) „Katonai beszállásolás érdekében folytatott helyszíni megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedtek”. Ez a vád teljesen téves és hamis, mert semmi néven nevezendő ellenszegülés nem történt. Itt jegyzem meg, hogy a katonasággal mindig igen jó viszonyban voltam, és mint megyéspüspök számtalanszor hívtam meg katonatiszteket minden külső kényszer nélkül.

2.) ”Hatósági közeg elleni erőszakot követtem el”.

Az I. alatt előadottakból nyilvánvaló, hogy hatósági közeg ellen semmiféle erőszakot nem követtem el. Nem hatóság elleni erőszak az, hogy a főispán autóját nem fogadtam el a rendőrségre való beszállításom céljából, mikor két velem letartóztatott udvari papomat ugyanoda gyalogmenetelre kötelezték. Ugyanilyen gyalogmenetben, de eleget tettem a rendelkezésnek.

Nem fogadhattam el annak a főispánnak az autóját, aki első látogatását nálam 11 rendőrrel és egy elcsapott volt püspöki portással, mint lakásszakértővel tette meg: aki mindjárt házamba léptekor kikapcsolta házam telefonját, mintha a házban vagy a közelben azt a telefont bélyeges egyének rosszra használták volna; aki, két kötelességteljesítő udvari papomat őrizetbe vette; aki mindezt megelőzően hírlapilag méltatlan támadást intézett a zirci apát ellen és ellenem.

3.) „ Társaival együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kísérelte meg, mely cselekményével a közrendet, közbiztonságot s ezáltal a hadműveleti érdekeket nagymértékben veszélyeztette.”

16Sem én, sem papjaim és kispapjaim semmiféle tüntető felvonulást nem rendeztünk, a lakosság fellázítását nem kíséreltük meg. Papjaim és kispapjaim irántam való szeretetükből indítva és értem való érthető aggodásból kísértek el engem és két, szintén letartóztatott udvari papomat.

A rendőrség velünk jött sorfalban; ha bármiféle tüntetésnek vagy éppen lázításnak csak kísérlete is látszott volna, a rendőrség feltétlenül közbe kellett volna, hogy lépjen. Ez pedig nem következett be, mert nem is volt rá ok. Jogismerő rendőrfogalmazó vezette a csapatot, amely minden zavaró incidens nélkül, békés menetben ért a rendőrség elé. Itt búcsút vettem papjaimtól, akik békésen hazatértek.

Jellemző egyébként az egész eljárásra, hogy az engem a rendőrségre tényleg elkísérő papok és kispapok közül egyeseket nem internáltak, ellenben utólag internáltak olyanokat, akik a menetben részt sem vettek, sőt a palotában sem tartózkodtak. Ilyenek voltak: Mészáros Tibor püspöki levéltáros, aki akkor ágyban fekvő beteg volt. Kógl Lénárd dr. püspöki számvevő, aki a püspöki palotától egy kilométerre fekvő jószágkormányzósági épületben tartózkodott. Langmár Lipót dr. kanonok és Solymár István dr. lelkiigazgató szintén nem voltak a kérdéses alkalommal a püspöki palotában. Véletlenül találkoztak a rendőri kíséretben békésen haladó csoporttal, azt sem tudták, miről van szó, inkább érthető érdeklődésből sodródtak a csoportba. Semmi-féle tüntetés a lakosság részéről nem volt, nem is lehetett. Öt óra felé indultunk, a rendőrségre már teljes sötétségben érkeztünk. A menet a kocsiúton haladt, a járókelők a sötétség miatt azt sem tudhatták, mi történik. Egészen természetes dolog, hogy akik a menetben részt vettek, a legnagyobb csendben voltak. Hogyan lehet ily körülmények közt tüntető felvonulás rendezéséről és a lakosság fellázításáról még csak beszélni is?! Ha valaminek tüntető jellege volt, akkor az csak abban jelentkezhetett, hogy a veszprémi püspököt és két udvari papját 11 rendőr kíséri a rendőrségre.

Szóról-szóra ugyanazzal az indoklással, mint amelyek az ellenem szóló Véghatározatban olvashatók, rendőrhatósági őrizet alá helyezte az akkori főispán nemcsak Megyesi Schwartz Róbert dr. kancellárt

és Szabadhegy Szabolcs püspöki szertartót, hanem még további 24 papomat és kispapomat is. Ezeknek őrizetbe vételét a belügy-miniszter úr február 22-én szóbeli utasítással megszüntette és azonnali szabadlára helyezésüket rendelte el.

Ehhez a következőket kell hozzáfűznöm.

Nyilvánvaló dolog a szabadlára helyezésből és az internálás megszüntetéséből, hogy az internálási Véghatározatban foglalt ténymegállapítás megdőlt, a 26 pappal és kispappal szemben. Ha azonban velük szemben megdőlt, akkor ugyanaz az állítólagos tényállás velem szemben sem foroghat fenn.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / IV. Kihallgatásom.

IV. Kihallgatásom.

November 29-én Balassa Bálint csendőr főhadnagy a Nemzeti Számonkérő Szervezettől járt nálam. Kihallgatott és végtelenül csodálkozott. Tőle hallottam, hogy a Nemzetvezető számára szállást készítenek palotámban. Eddig semmiféle hatóság ezt nem közölte velem.

A főhadnagy átvette tőlem mentelmi jogom megsértése elleni felszólalásomat. Ez a jegyzőkönyv máig sem érkezett a felsőház elnökségéhez.

17A főhadnagy kihallgatásom után azonnal Budapestre ment és ígérte, hogy még aznap este visszajön. Sőt azonnali szabadlára helyezésemet is kilátásba helyezte, mert meggyőződött, hogy az ügy másként áll, mint ahogyan azt illetékes helyen tudják. Azóta a nevezettet nem láttam. Intézkedés nincs. Ebben az ügyben több kihallgatás nem is volt.

Azóta engem senki ki nem hallgatott és a vádak sem közölték velem.

Őrizetbe vételem alatt november 27-től december 5-ig a veszprémi rendőrségen, december 5-től 22-ig a veszprémi fogházban, december 22-től-28-ig a sopronkőhidai fegyházban, december 28-tól kezdve az Isteni Megváltó Leányai soproni anyaházban voltam papjaimmal és kispapjaimmal együtt február 22-ig. Azóta egyedül vagyok internálva még mindig ugyanott.

December 8-án Szemes József⁴²⁽⁴²⁾ dr. titkárom felkereste az akkor Veszprémben tartózkodó Nemzetvezető urat és szabadlára helyezésemet kérte. Utána arról értesültem, hogy a Nemzetvezető úr azt mondotta dr. Szemes Józsefnek: ha a következő szerdái (=dec[ember] 13.) nem merül fel újabb terhelő adat, szabadlára kerülök. Nem merült fel újabb terhelő adat.

A belügyminiszter úr – erről szintén hallomásból értesültem – a február 16-i minisztertanácson kijelentette, hogy papjaimmal hamarosan szabadlára kerülök. Február 22-én csak papjaim kerültek szabadlára.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / V. Textilügy

V. Textilügy

Vádat akartak ellenünk kovácsolni azzal, hogy 1800 inget és 1800 alsónadrágot vettem saját pénzemen,

törvényes úton (akkor, amikor a textil már nem, és újból még nem volt zárolva), szenvedő sebesült katonáink részére és híveim részére. A szétosztásra vonatkozó intézkedésem jórésben már kiment őrizetbe vételem előtt. Sebesült katonák, Zircen tartózkodó menekült teológusok és tanárok, valamint szegény kispapjaim teljesen ingyen, a többiek önköltségi áron kaptak volna belőle. Az összes szállítási költségek azonban az utóbbi esetben is engem terheltek (4000 pengő). Ezt az ügyet a veszprémi kir[ályi] ügyészség lezárta és a vád képviselőt nem vállalta.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / VI. Varga Béla képviselő levele.

VI. Varga Béla képviselő levele.

Varga Béla⁴³⁽⁴³⁾ képviselő a veszprémi egyházmegyéhez tartozó Balatonboglár község plébánosa.

18Találtak nálam egy összegyűrt, elfelejtett levelet, melyet Varga Béla képviselő írt nekem még Zalaegerszegre, mint ottani plébánoshoz. Olyan régi levél, hogy a tartalmára alig emlékszem, arra nem is helyeztem soha különösebb súlyt. Emlékezetem szerint a levélben Varga Béla azt írta, hogy Eckhardt Tibor⁴⁴⁽⁴⁴⁾ egy lengyel menekülttel valami levelet küldött Bethlen Istvánnak,⁴⁵⁽⁴⁵⁾ amely levél tartalmáról Varga Béla sem tud semmit. Említés történik a levélben valami mellékletéről is, a mellékletéről még kevesebbet tudok, mert az a levél mellett nincs is.

Miért írta Varga Béla hozzám ezt a levelet? Eckhardt Tiborral soha életemben nem találkoztam, egyénisége nem felelt meg nekem. A húszas években levélben megfenyegetett engem, hogy lecsukat. Vele is, Bethlen Istvánnal is politikailag szöges ellentétben voltam.⁴⁶⁽⁴⁶⁾

Varga Béla levelére, mint már említettem semmiféle súlyt nem helyeztem. Ha annak bármiféle jelentőséget tulajdoníthattam volna, feltétlenül megsemmisítettem volna. Mint jelentéktelen levelet félredobtam, s miután akkor püspöki kinevezésem alkalmából naponta százával kaptam üdvözlő táviratot és levelet, ez a Varga Béla-féle levél azok közé keveredett és Veszprémbe költözésem alkalmával véletlenül egyéb felesleges iratokkal ez is megmaradt. Azt sem tudom, hol találták meg.

Varga Béla 1939-ben nálam járt a kisgazdapárt érdekében. Kerek elutasításban részesült, mert sehogy se tudtam egyetérteni a párt politikájával. Sokszor felhívtam figyelmét, nem örülök, hogy ő ehhez a párthoz tartozik. Egyszer Győrben találkoztam vele, amikor az ottani püspök vendége voltam. Akkor Közi-Horváth József⁴⁷⁽⁴⁷⁾ igen élesen támadta Varga Bélát, mert pártja paktál a szociáldemokratákkal.

Miért írta Varga Béla a levelet? Talán azért is, mert közeli püspöki kinevezésemről értesült. Március 6-án kelt ugyanis a levél, március 7-én publikálták kinevezésemet s **19**így érintkezést keresett leendő főpásztorával. Nem lehetetlen, hogy figyelmemet akarta felhívni politikai jól értesültségére és politikai súlyára.

Március végén nálam járt Veszprémbe, már mint főpásztoránál. Olyan rossz egészségi állapotban volt, hogy a kért szabadságot megadtam neki. Azóta nálam egyáltalán nem járt.

Semmiféle külföldi kapcsolataim nincsenek, nem is törekedtem ilyenekre. A velem együtt őrizetbe vett papjaim és kispapjaim sohase vettek részt politikában.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni

eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 3. Mindszenty József levele a Felsőház Mentelmi Bizottsága elnökéhez letartóztatása és fogva tartása ügyében / VII. Dr. Schiberna Ferenc főispán szerepe.

VII. Dr. Schiberna Ferenc főispán szerepe.

Az egész eljárás Schiberna Ferenc volt veszprémi főispántól indult ki, akinek testvéröccse, Schiberna Károly, a veszprémi püspökségnél intező volt. Schiberna intézőt különböző szabálytalanságok miatt még dr. Rott Nándor⁴⁸⁽⁴⁸⁾ püspök idejében fegyelmileg lefokozásra ítélték. A javadalom átvétele után papi számvevőt neveztem ki az uradalomhoz Kógl Lénárd dr. személyében. Schiberna Károlynak volt oka tartani attól, hogy az új számvevő működésének ránézve kedvezőtlen következményei lehetnek. Csak ebből magyarázható, hogy bátyja, Schiberna Ferenc főispán, engem és a számvevőt minden körülmények közt, bármi módon el akart távolítani Veszprémből. Bizonyosága ennek még az is, hogy nyomban őrizetbe vétele után Schiberna Károly intező, december 4-én családjával együtt, tudtom, hozzájárulásom és minden pénztári elszámolás nélkül, ellenben az én fogataimmal, családostul sietett Veszprémből elmenekülni. A rendőrség ablakából láttam elvonulásukat, jól megrakodtak. Zirc táján a túlterhelt járművek megsüllyedtek. Schiberna Károly az én traktoromért küldött, annak kiadását gazdaságom megtagadta. Erre a főispán írásban, hivatalból igénybe vette a traktort és azt kirendelte öccse számára. Így sikerült a Schiberna Károlyra való esetleges eljárást az én, és számvevőm lefogatásával és Schiberna Károly menekülésének hatósági elősegítésével lehetetlenné tenni.

A helyzetképhez tartozik az is, hogy azóta Schiberna Ferenc főispánt állásától felmentették, értesülesem szerint súlyos gyanúok alapján letartóztatásba is helyezték.

Letartóztatásom jogtalanságára jellemző érdekesség az, hogy értesülesem szerint Hódossy rendőrvezérőrnagy⁴⁹⁽⁴⁹⁾ leiratot intézett a veszprémi kapitányság vezetőségéhez, hogy miért nem értesítették őt arról, hogy a veszprémi püspök és 26 papjának meg kispapjának lefogásánál az ottani rendőrség is közreműködött. Ez nem volt olyan jelentéktelen ténykedés, ami fölött könnyen napirendre lehetett volna térni, olyannyira, hogy a vezérőrnagyot a történekről a kapitányság azonnal nem értesítette. Ezzel a kapitányság hivatali mulasztást követett el. Most utólag kéri annak a bejelentését, hogy mikor történt a letartóztatás, hová hurcolták őket, mikor szabadultak és most szabadulásuk után hol tartózkodnak?

20Internálásom káros következményei:

A püspöki javak szempontjából távollétem káros és mai nehéz gazdasági viszonyok mellett személyes jelenlétem nélkülözhetetlen. Jóságkormányzóm őrizetbe vételekor súlyos beteg volt, a tavaszi munkálatoknak utána kellene nézmem.

Nem szeretnék abba a helyzetbe jutni, és nem is szabad abba a helyzetbe jutnom, hogy földjeim vetetlenek és beültetlenek maradjanak.

Letartóztatásom folytán az egyházmegye kormányzata megakadt. 82 éves elaggott helyettesem⁵⁰⁽⁵⁰⁾ a reám váró feladatok tekintetében engem mindenben helyettesíteni nem képes. Viszont ezt az érdeemes, öreg papomat nem sérthetem meg más helyettes kinevezésével. Őt magát mint püspöki általános helyettest még elődömtől vettem át.

Veszprém és Somogy vármegyékben felszabadult 15–20 plébániám pusztulóban van. A papság többhelyütt idegzetileg összeroppant, a hívek letörték. Lelki megerősítésük céljából feltétlenül szükséges őket személyesen sürgősen felkeresnem.

Az előadottakból világos, hogy őrizetbe vétele az alaki jogszabályok megsértésével és minden tárgyi

ok nélkül történt. A hívek körében egyre fokozódik a nyugtalanság főpásztori működésem megakadályozása miatt, annál inkább, mert a letartóztató főispán menesztése és ellene a bűnvádi eljárás megindítása, úgy nemkülönben papjaim időközben történt szabadon bocsátása nyilvánvalóvá tették az egész eljárás alaptalanságát.

Ami általában a múltamat illeti: csak egészen szerényen, de önérzettel utalnom kell arra, milyen irodalmi és hitszónoki működést fejtettem ki évtizedeken keresztül éppen a bolsevizmus istentelen és nemzetgyilkos működésével szemben,⁵¹⁽⁵¹⁾ milyen nagy részem volt Muraköznek a Szentkoronához való visszacsatolásában.⁵²⁽⁵²⁾ A jövőre nézve pedig főpapi méltóságom és múltam teljes biztosíték arra, hogy az ország törvényeit, közigazgatási rendszabályait megtartom és megtartatom úgy, amint arra felsőházi tagságom is kötelez.

Kérem mentelmi ügyem tárgyalásának alkalmával ezeket bölcs megfontolás tárgyává tenni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságú Elnök Úr kiváló tiszteletem őszinte megnyilvánítását.

Sopron, 1945. március 19-én.

Mindszenty József

veszprémi püspök

²¹*Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban 011. fond. Gépelt, Mindszenty József aláírásával hitelesített levelének másodlata.*

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 4. A Felsőház Mentelmi Bizottságának levele Vajna Gábor belügyminiszter részére

4.

A Felsőház Mentelmi Bizottságának levele Vajna Gábor belügyminiszter részére

Sopron, 1945. március 22.

A felsőház mentelmi bizottságától.

M i n i s z t e r Ú r !

Mindszenty József veszprémi püspök a felsőház tagja a felsőház elnökéhez intézett beadványában bejelentette mentelmi jogának megsértését. A mentelmi jogsérelem azáltal állott elő, hogy Veszprém vármegye főispánja, mint hadműveleti kormánybiztos 1944. november 30-án kelt 1605/1944. számú véghatározatával Mindszenty József püspököt rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte.

Hasonló beadvány érkezett Shvoy Lajos székesfehérvári püspök felsőházi tagtól, akit f[o]lyó hó 6-án kelt 219/1945. számú véghatározatával Székesfehérvár és Fehér vármegye főispánja helyezett ugyancsak rendőrhatalósági felügyelet alá.⁵³⁽⁵³⁾

Mint a mentelmi bizottság értesült, mindkét felsőházi tag internálása jelenleg is folyamatban van.

Az elnök úr a két mentelmi jogsérelmet tárgyaló beadvány kiadta a felsőház mentelmi bizottságának, mely elnökletem alatt a mai napon tartott ülésében tárgyalás alá vette azokat.

Bár a két beadványból a bizottság előtt valószínűnek látszik, hogy az eljáró hatóságok e két esetben a felsőház mentelmi jogát megsértették, mert a rendőrhatalósági őrizetbe vétel és az internálás folyamatban tartása mindkét alkalommal a felsőház engedélyének előzetes kikérése nélkül történt, a bizottság mégis szükségesnek tartja, hogy a mentelmi jogsérelem megállapításának kérdéseiben döntést csak M i n i s z t e r Ú r és az érdekelt két felsőházi tag meghallgatása után hozzon.

Ezért kérem M i n i s z t e r U r a t, méltóztassék engem értesíteni, hogy két héten belül melyik nap felelne meg a mentelmi bizottság ülésén való megjelenésére. Kérem továbbá, hogy ezen az ülésen megjelenni méltóztassék és egyúttal az internálás alatt álló két felsőházi tag megjelenését is lehetővé tenni szíveskedjék.

[22](#)Végül kérem a tényállás felderítése céljából a két ügyre vonatkozó iratok sürgős megküldését.

Fogadja M i n i s z t e r Ú r kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Sopron, 1945. március 22.

[olvashatatlan aláírás]

a mentelmi bizottság elnöke

V a j n a G á b o r úrnak

m[agyar] kir[ályi] belügyminiszter

S z o m b a t h e l y.

Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban 011. fond. A Felsőház mentelmi bizottsága elnökének szignójával hitelesített másodlat.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 5. A Felsőház Mentelmi Bizottsága által készített elintézés-tervezet Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása ügyében

5.

A Felsőház Mentelmi Bizottsága által készített elintézés-tervezet Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása ügyében

1945. március

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / Szabó Csaba: Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása és fogsága Sopronban 1944/45-ben / 9Dokumentumok / 5. A Felsőház Mentelmi Bizottsága által készített elintézés-tervezet Mindszenty József veszprémi püspök letartóztatása ügyében / II.

II.

Mindszenty József felsőházi tag mentelmi jogsérelmének bejelentése. [54\(54\)](#)

Mindszenty József felsőházi tag veszprémi püspök 1944. december 27-én beadványt intézett a felsőház elnökéhez, melyben bejelenti mentelmi jogának megsértését. A beadványt az elnök úr 31/1945 eln[öki] sz[ám] alatt kiadta a mentelmi bizottságnak.

Beadványában Mindszenty József előadja, hogy veszprémi házában 1944. november 27-én megjelent Schiberna Ferenc Veszprém vármegye főispánja, hadművelleti kormánybiztos, s őrizetbe vette két papját, majd e feletti tiltakozásra magát a püspököt is letartóztatták, s mint internáltat több papjával együtt további őrizet alatt tartották. Egyéb úton nyert értesülesem szerint a püspök többi letartóztatásba vett papját időközben szabadlábra helyezték, maga Mindszenty József azonban továbbra is internálás alatt áll az Isteni Megváltó Leányainak soproni Tanintézetében.

A beadvány szerint Mindszenty József panaszát a rendőrségen többszöri sürgetése ellenére sem jegyzőkönyvezték. A jegyzőkönyv felvételére csak a budapesti nemzeti számonkérő szék delegáltja részéről került sor november 29-én, aki kilátásba helyezte a jegyzőkönyvbe vett panasznak eljuttatását Budapestre, a felsőház elnökségéhez. Ennek megtörténtéről azonban itt Sopronban nincs tudomásunk, jóllehet több tisztviselő útján még majdnem további egy hónapig összekötetésben állottunk [a] Budapesten ²³működő elnöki hivatalunkkal. Ekként Mindszenty József jelenleg is letartóztatás alatt állván, több mint három hónap óta folyamatosan akadályozva van törvényhozói tisztjének teljesítésében, s így a beadványban foglaltak alapján kétségtelen, hogy a mentelmi jog megsértése fennforog, mert az őrizetbe vétel, az internálás és annak folyamatos fenntartása a mentelmi jognak a Ház részéről történt előzetes felfüggetése nélkül rendeltetett el, illetve áll fenn.

Ezért tisztelettel indítványozom, mondja ki a bizottság Mindszenty József felsőházi tag mentelmi jogának megsértését, ily értelmű javaslatot terjesszünk jelentésünkben a felsőház plénuma elé. Ebben a jelentésben javasolja a bizottság a felsőháznak Mindszenty József mentelmi jogsérelmének kimondását, melynek következményeképp keresse meg a felsőház elnöke a belügyminisztert Mindszenty József azonnali szabadlábra helyezése céljából haladéktalan intézkedés megtételére.

Alternatíva a határozatra.

Mínthogy azonban ennek megállapítása egyedül a sérelmet szenvedő felsőház tag beadványában foglaltak alapján nem történhetik meg, szükségesnek látszik az ügy tüzetes kivizsgálása, nevezetesen a letartóztatást foganatosító főispán legfőbb felügyeleti hatóságának, a belügyminiszternek megkeresése, az ügy iratainak sürgős megküldése céljából, annak felderítése végett, vajon nem forog e fenn valamely bűncselekményen való tettenérés esete, mert ez a mentelmi jogsérelem megállapítását kizárná.

Tettenérés esetén is fennforog ugyan a mentelmi jog megsértése, mert ez esetben is a letartóztató hatóság köteles lett volna a felsőházat arról az iratok megküldése kapcsán azonnal értesíteni, hogy a felsőház a mentelmi jog felfüggesztése tárgyában intézkedhessék. Miután ez meg nem történt és az előíratok ismerete után a felsőháznak alkalma nyílik a mentelmi jognak nemcsak alakai, de esetleg anyagi sérelme tárgyában is határozni, tisztelettel indítványozom mondja ki a bizottság, hogy a mentelmi jogsérelem kérdésében hozandó határozat hozatalát felfüggeszti a tényállás tüzetes felderítéséig. Ez utóbbi érdekében pedig kérjük fel a felsőház elnökét, keresse meg a belügyminisztert az ügyre vonatkozó iratoknak a felsőház mentelmi bizottsága részére történendő sürgős megküldése céljából. Javasolom egyben, hogy az érdemi döntést, illetőleg a felsőház plénumának való javaslattételt halasszuk el a szóban forgó iratok megérkezéig.

Mindszenty József irathagyatéka a budapesti szalézi Majthényi-házban 011. fond. Gépelt másodlat.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 24Mózessy Gergely: Noteszlapok Shvoy Lajos püspök fogságából

24 Mózessy Gergely: Noteszlapok Shvoy Lajos püspök fogságából

Az 1879-ben született, kispolgári származású Shvoy Lajos a Regnum Marianum templomépítő plébánosaként vált ismertté. A Prohászka Ottokár halálával 1927-ben megüresedő székesfehérvári püspöki székre XI. Piusz pápa emelte. Az egyházmegyét több mint négy évtizeden át, 1968-ban bekövetkezett haláláig kormányozta.

A püspök a nyilas kormányzattal egyáltalán nem szimpatizált. Tünetőleg távolmaradt Pintér József főispán beiktatási ünnepségétől, miközben a város nyilasok által hivatalából elmozdított polgármestere, Kerekes Lajos családjával a püspöki palotában vészeltette át a város bombázásainak, majd ostromának nehéz napjait. Később papjai védelmében került összetűzésbe a hatalommal: 1944 októberében ugyanis – a városi elit más tagjaival együtt – Bilkei Ferenc plébánost és Neményi Lajos papszerkesztőt letartóztatták, és Komáromba hurcolták. A kiszabadításukra irányuló püspöki erőfeszítések azonban csak a Serédi Jusztinián hercegprímás intervenciója után hoztak sikert.

Székesfehérvár városa 1944. december 23-án került orosz megszállás alá, azonban 1945. január 21-én sikeres ellentámadással a magyar csapatok visszafoglalták. A katonák nyomában február 2-án a nyilas vezetők is visszatértek. Hamarosan, február 8-án a Nemzeti Számonkérőszék 14 csendőre egy alhadnagy vezetésével letartóztatta a püspököt. Vele együtt került fogságba testvére, Shvoy Kálmán altábornagy, Büttner Ferenc kanonok és egy amerikai állampolgárságú fehérvári kispap, Fülöp Ferenc.

A fogoly püspököt előbb Pétre, majd február 14-én Veszprémbe szállították; március elején pedig tovább, Sopronba. Kihallgatásai során számon kérték rajta, hogy nem volt hajlandó a nyilas főispán beiktatásakor püspöki misét mondani (mivel ekkor több papja letartóztatásban volt); hogy nem adott ki központi rendelkezést papjai számára a bolsevizmus elleni prédikációk tartásáról; hogy nem támogatta a város kiürítését; valamint hogy a püspökségen bújtatta – a szabadulása után a városból továbbra is kitiltott – Neményi Lajost. Többek véleménye azonban az, hogy a letartóztatás valódi oka a politikai bosszú. Shvoy Lajos ugyanis aláírta azt a tiltakozást, amelyet több dunántúli főpap juttatott el Szálasi Ferenchez azt kérve, hogy harc nélkül adja fel a Dunántúlt, ne tegye azt hadszínterré. A beadványt kezdeményező Mindszenty József veszprémi püspök is fogságba került 1944. november 24-én. Más, egykorú feltételezés szerint a püspököket voltaképpen túszként tartották fogva; „ütőkártyák” lehetek volna egy esetleges tárgyalás során.

Shvoy Lajos rabságával kapcsolatban számos dokumentumot publikáltak korábban. Két fogolytársának emlékiratai évtizedek óta ismertek: Mindszenty József veszprémi püspöke – majd esztergomi érseke – 1974-ben,⁵⁵⁽⁵⁵⁾ a püspök testvéréé, Shvoy Kálmán nyugalmazott altábornagyé – naplójával együtt – 1983-ban⁵⁶⁽⁵⁶⁾ került kiadásra. A közelmúltban sajtó alá rendeztük Shvoy Lajos 1964-ben keletkezett önéletrását is;⁵⁷⁽⁵⁷⁾ **25** valamint a püspököt gyakran követő, vele rendszeresen kapcsolatot kereső, érdekében közbenjárni igyekvő titkárnak, Bejczy Gyulának naplóját.⁵⁸⁽⁵⁸⁾

Most kerül azonban először kiadásra Shvoy Lajos noteszének tartalma. A székesfehérvári püspök előjegyzési naptárként általában egy kis méretű zsebnaptárt használt. 1945-ben a budapesti Riegler-cég 9 x 12,5 cm-es barna vászonkötéses notesze kísérte mindennapjait. E notesz fogsága idején is társa volt, naptári részébe egy ceruzacsonkkal apró jegyzeteket rögzített mindennapjairól. Alább ezeket közöljük. A notesz végén, a „Jegyzetek” számára fenntartott helyen – némiképp belefolyva a névregiszter részbe is – fogsága egyéb emlékei olvashatóak: szabadon bocsátása érdekében a felsőház elnökéhez, illetve a pápai nunciushoz írt leveleinek fogalmazványai; kihallgatásának kérdései és válaszai, valamint a Pintér főispán exkommunikálására vonatkozó iratok vázlatjai. A kötetet fekete műbőr tokba helyezte a kiadó

cég, amely lehetővé tette, hogy mellette néhány fényképet és más iratokat is tartsanak. Shvoy Lajos ezzel a lehetőséggel is élt: az írásunkhoz mellékelte két fényképre itt találtunk rá.

A noteszt a Székesfehérvári Püspöki és Székeskápalani Levéltár őrizte meg, Shvoy Lajos kézirat-hagyatékának részeként (SzfVPL No.1688. csomó). Készült róla biztonsági fotómásolat is –valószínűleg az 1970-es években –, amelyet a püspök perszonális iratai mellé helyeztek (SzfVPL No.5866. csomó).

A szöveg közlése során elsődlegesen a betűhívségre törekedtünk. A helyneveket eredeti formájukban közöljük, a meglehetősen gyakori rövidítéseket csak lábjegyzetben oldottuk fel első előfordulásukkor. A hibásan írt, vagy csonkán jelzett személynevek pontosítása is így történt. Ennek során a fent említett szakirodalmi hivatkozásokban felbukkanó névváltozatokat követtük, ezek hiányában egyházi névtárakban és világi címtárakban megtalálható alakokat tekintettük mérvadónak.

Épp a nagyszámú személynév teszi nyilvánvalóvá, hogy a fogság csak időszakosan jelentett a külvilágtól való hermetikus elzártságot, hisz a püspököt sokan látogatták. Péten és Veszprémben ugyan megélt szigorúbb napokat, de Sopronban már merőben más volt a helyzet. Itt ugyanis a sopronkőhidai börtön helyett az Isteni Megváltó Leányai apácarend zárdájába internálták a főpapot. Hivatalos indoklás szerint nem volt elegendő a férőhely és jogalap a kőhidai elhelyezésre (az intézmény ugyanis csak belügyminiszteri rendeletre fogadhatott volna valakit), a fehérvári emlékezet azonban a börtönparancsnok emberséges hozzáállásával magyarázza a történeteket.⁵⁹⁽⁵⁹⁾ A fogoly lét adottságaihoz képest így a püspök viszonylag jól is érezte magát: székesfehérvári tapasztalatai révén segített az apácáknak átvészelni a légitámadásokat és az ostromot, s csak a viszonyok rendeződésekor, szabadulása után három héttel indult haza székvárosába, ahol a késedelem miatt néhányan már halálhírét költötték... Ezzel együtt le kell szögezünk, hogy a személyi szabadság elvesztése önmagában is kényelmetlenség, háborús időszakban pedig rémisztően hat. Főpapok letartóztatása pedig szinte csak diktatúrák szokása...

[...] ⁶⁰⁽⁶⁰⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 24Mózessy Gergely: Noteszlapok Shvoy Lajos püspök fogságából / 261945. február

261945. február

Csütörtök 8.

Délután 1/2 4-kor csendőrök letartóztatnak Kálmánnal,⁶¹⁽⁶¹⁾ Büttnerrel,⁶²⁽⁶²⁾ Jusával.⁶³⁽⁶³⁾ Este felé visznek egy háborús autóbuszon 11 csendőrrel Pétgyártelep őrszobájába. Botond százados⁶⁴⁽⁶⁴⁾ ismerteti a vádakát.

Péntek 9.

Nem miséztünk. Egész nap várjuk a kihallgatást. Ebéd előtt engem hallgat ki a százados és Török főtörzsőrmester. Kihallgatás igen szívélyes és fesztelen – de fantasztikus.

Szombat 10.

Szt. mise⁶⁵⁽⁶⁵⁾ a telepi új templomban. 1/2 10-kor. Délután 1/4 3-tól 3/4 4-ig Kálmán kihallgatása

Vasárnap 11.

Sztmise 9 és 1/2 10 órakor. Délután 1/4 3-tól 3/4 4-ig Jusa előzetes kihallgatása. Biciklin kijön Emil⁶⁶⁽⁶⁶⁾ meglátogatni.

Hétfő 12.

Ebéd után meglátogat Emil, meghozza a komissiokat, és Bejczy Gyuszi⁶⁷⁽⁶⁷⁾ is hoz elemőzsiát. Emilt áthelyezték Füredre. Sztmise 1/2 9. Török főtörzsőrmester csapatával távozott.

Kedd 13.

Sztmise 8. Délelőtt a várpalotai esperes⁶⁸⁽⁶⁸⁾ keres föl. Délután mind a négyünket jegyzőkönyvileg kihallgatnak.

Szerda 14.

8 órás vonattal Veszprémbe kísér 2 csendőr. Jelentkezünk a városházán. Az angolkisasszonyoknál helyeznek el. Piarista igazgató⁶⁹⁽⁶⁹⁾ és Hoos Józsi⁷⁰⁽⁷⁰⁾ meglátogat.

Csütörtök 15.

27Szigorított, szuronyos kettős őrséget kapunk. A szobát nem szabad elhagyni és egymással nem szabad beszélgetni. Vacsora után meglátogat Kosztolányi Karcsi⁷¹⁽⁷¹⁾ és Bejczy Gyuszi.

Péntek 16.

Bejczy Gyuszi engedélyt kap és referál, s hoz mindenfélét. Botond százados sztmise után egész délelőtt kihallgat és jegyzőkönyvet vesz fel.

Szombat 17.

Gyuszi még itt van. Vasárnap reggel megy haza. Elküldöm Hooshoz és Simon vikáriushoz.⁷²⁽⁷²⁾ P. Márton⁷³⁽⁷³⁾ itt volt és meggyóntatott mindnyájunkat.

Vasárnap 18.

Megadták az engedélyt, hogy szabad az oratóriumban csendes misét mondani. Mily kegyesség. Minden napra jut 2-3 nagy riadó.

Hétfő 19.

Estefelé megjelenik Gyuszi újabb szállítmánnyal. 3-szor volt nagy riadó.

Kedd 20.

Betoppant Ángyán Fülöp táborigyőr atya⁷⁴⁽⁷⁴⁾ Farkasgyepűről. Itt járt Csúcs kanonok,⁷⁵⁽⁷⁵⁾ de nem engedték be. Estefelé az óvóhelyen feltűnt Skorka,⁷⁶⁽⁷⁶⁾ szintén letartóztatva. 4-szer volt riadó.

Szerda 21.

Már egy hete vagyunk itt. Rossz éjjel volt, összetört. Skorkát is letartóztatták. Szabadon járhat, de Veszprémet nem hagyhatja el. 4-szer volt riadó.

Csütörtök 22.

Délben meglátogat Vendel apát.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ Jelenti, hogy H D + R SCH + K akciójáról.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ Skorkával

találkoztam. Megtörte édesanyja halála. Nappal négyszer, éjjel kétszer volt riadó. 1/2 2-kor feküdtünk.

Péntek 23.

Egész nap riadómentes volt. Este 1/2 10-kor volt rövid riadó. Gyuszi ismét megjött. Meghozott mindent, ami internáláshoz szükséges.

Szombat 24.

Sok riadó. 3 nagy riadó! Csendőr engedélyével a folyosón brevizek.⁷⁹⁽⁷⁹⁾ A sok üléstől fáj a gyomrom. Feri⁸⁰⁽⁸⁰⁾ bátyja hozott mindenfélét. Küldök üzenetet haza. P. Márton ²⁸meggyóntatott. Röpcédulán állítólag azt üzenték, hogy 25-ig elintézik Veszprémet. Mindenki, még a lego⁸¹⁽⁸¹⁾ is ideges. Össze-vissza riaszt.

Vasárnap 25.

Feri miséje alatt volt 1. riadó. Egész nap sok kis riadó. Délelőtt séta a napra. Mindszenty ppk titkára⁸²⁽⁸²⁾ volt itt és du. Babits kanonok plébános.⁸³⁽⁸³⁾ Csendes, nyugodt nap.

Hétfő 26.

Schultz Józsi, Hankó jószágigazgató⁸⁴⁽⁸⁴⁾ érdeklődik, mivel segíthetne. Szemes Józsi, Krisztián⁸⁵⁽⁸⁵⁾ megjelenik.

Kedd 27.

Vörös Kálmán törzsőrmester közli a szigorítást: nem szabad beszélni, levelet írni, kapni, vendéget fogadni, csomagot kapni vagy küldeni. 1 tál étel, este-reggel kávé. Rádió tilos.

Szerda 28.

Nyilasok veszik át az őrizetet. Tilos misézni menni és sétálni. Silentium.⁸⁶⁽⁸⁶⁾ Főispánnal közlöm az excommunicációt. [...] ⁸⁷⁽⁸⁷⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 24Mózessy Gergely: Noteszlapok Shvoy Lajos püspök fogságából / 261945. február / 1945. március

1945. március

Csütörtök 1.

Silentium. Párszor lemegyünk az óvóhelyre. Ez a séta. Gyuszi este megérkezik Szhelyről.⁸⁸⁽⁸⁸⁾

Péntek 2.

Nagyon sok a riadó éjjel-nappal. Egy nagy riadó. 11-től 3-ig tartott. Kétszer is voltunk az óvóhelyen. Nyilas ör küld sétálni a folyosóra.

Szombat 3.

A jó Páter meggyóntatott. Egymást érik a riadók. Éjjel-nappal. Legtöbb kis riadó!

Vasárnap 4.

Szinte egész nap riadó. 2 nagy riadó. Éjjel-nappal vonulnak a nagy autók, tankok a zárda előtt.

Hétfő 5.

Még mindig vonulnak a tankok. 11. Vörös törzsőrmester Büttner elviszi. Állítólag hazaengedték. Du. S. Gy. ⁸⁹⁽⁸⁹⁾ volt egy percre itt.

²⁹Kedd 6.

Állítólag It ⁹⁰⁽⁹⁰⁾ megtalálták. Volt kis riadó, de elég csendes nap. Este 7-kor jött a parancs: menekültek 3 óra alatt hagyják el a zárdát, katonaság jön – és nem jött.

Szerda 7.

1/2 10-kor felszólít a nyilas őr, hogy csomagoljunk, mert délután, ha megjön az autó, elszállítanak. Csomagolás, várás egész nap. Este újabb rendelet. Vasúton megyünk Sopronba, indulás reggel 1/2 7-kor.

Csütörtök 8.

Indulás 1/2 8 után. Átadják a f. ⁹¹⁽⁹¹⁾ internálási végzését Sopron-Kőhidára. Gyalog megyünk Jutasra. Vonat 11 felé érkezik. Indulás alatt nagy riadó. Borzasztó lassú utazás. Rengeteg álldogálás. Szombathelyre érkezés este 8 óra. Ajkán nagy riadó 1 1/2 óra.

Péntek 9.

Éjjel az információs irodában széken töltjük [az időt]. Sopronba indulás 3.30-kor. Megérkezés 1/2 10-re. Gyalog indulunk el a városházára, hogy kocsit szerezzünk Kőhidára. Bencéseknél misézem. Fagyos nyilas főőr őrizete alatt. Hóman. ⁹²⁽⁹²⁾ Reggeli a rendházban. Újabb fordulat. Kőhida csak belügyminiszteri rendeletre hajlandó befogadni. Addig az Isteni Megváltó Leányaihoz megyünk. Találkozás a veszprémi ppk úrral ⁹³⁽⁹³⁾ az óvóhelyen. 2 nagy riadó. Ebéd alatt és ebéd után.

Szombat 10.

Du. Oswald Tibor.

Vasárnap 11.

Du. Papp Kálmán kanonok plébános.

Hétfő 12.

12 nagy riadó 1/2 3-ig. Du fodrász, hajvágás. Burkler Krüger Aladár, soproni nagyprépost ⁹⁴⁽⁹⁴⁾ és Mike ⁹⁵⁽⁹⁵⁾ alperjel Pannonhalmáról.

Kedd 13.

2 kis riadó. Elkészültem írásaimmal miniszterek és a Mentelmi ⁹⁶⁽⁹⁶⁾ részére. Vacsorára betoppan Gyuszi útban Kőhida felé. Velünk vacsorázik és alszik.

Szerda 14.

de 1/2 11-től nagy riadó 1/2 4-ig. Ebéd 1/2 4. Gyuszi itt volt és autóról lemaradt, így itt is aludt.

Csütörtök 15.

30 11 kis riadó, 1/2 12-2 nagyriadó. Pinezichhel⁹⁷⁽⁹⁷⁾ megismerkedem. Szabó Szádok atya⁹⁸⁽⁹⁸⁾ gyóntat.

Péntek 16.

1/2 12 kis riadó, 12 nagy riadó 3-ig. Pinezics.⁹⁹⁽⁹⁹⁾ Főnöknőnek gratulálunk. Mária Terézia és Stefánia nővér az árvaházból. Kelényi Ottó és Mersey István.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾ Nagy Elekné. Este 7 kis, 1/4 8 - 8 nagy riadó.

Szombat 17.

Czermann Antal. 3 kis riadó, 1/4 4-ig. Meghívtak 22-ére felsőházi gyűlésre. Vajna bü. min¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ 28[-ra] a Nemzetvezetőhöz egyházi megbeszélésre.

Vasárnap 18.

8 Katonáság sztmiséje. 12 kis riadó, 1/2 1-ig. 1/2 2 - 1/2 3 nagy riadó. Jávor Egon O.S.B., Oswald Tibor és neje. 1/2 7 Mindszenty ppk úr tiszteletére¹⁰²⁽¹⁰²⁾ vacsora. Utána a nővérek szerenádja. 7-8 kisriadó.

Hétfő 19.

8 ünnepélyes Szt. József mise. Kató. 1/4 12 kis riadó 1/2 1-ig. 20.55. kis riadó 22.50-ig.

Kedd 20.

13.45 kis riadó 13.55-ig, 13.55 nagy riadó 15.20-ig, 15.45 nagy riadó 16.10-ig. Az a hír járja, hogy Szfhv.¹⁰³⁽¹⁰³⁾ újra az oroszoké. Fiat voluntas tua.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾

Szerda 21.

1/2 1 kis riadó, 1 nagy riadó 1/2 3-ig. 1/2 4 kis riadó. 3/4 4-ig. Kelényi Ottó hozott híreket Fhvárról: Szfhvár¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾ szombat délben elesett, az oroszok Várpalotát lőtték. Hétfőn délben így nem tudott bemenni.

Csütörtök 22.

3/4 10 nagy riadó 10-ig. 11 kis riadó. 1/2 1 nagy riadó 1/4 3-ig. 5 kis riadó 1/2 6-ig. Szabó Szádok atya. Marothy képviselő.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾

Péntek 23.

Orbán László. 11 kis riadó. 3/ 12 nagy riadó 1/4 3-ig, 3/4 3 kis riadó.

Szombat 24.

Nincs riadó. Délelőtt 10-12 kerti munka. Veszprém, Zirc elesett.

31 Vasárnap 25. Gyüm B. A.¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾

1/4 12 kis riadó 1/4 2-ig. 10 perc múlva újra kis riadó 1/4 3-ig. Hóman Bálint. Gyönyörű nap van. [...]¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾

Hétfő 26.

1/2 10 kis riadó. 1/2 11 nagy riadó 3/4 4-ig. Kind szatmármegyei áldozópap¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾. Délelőtt szél,

borul. Szombathely felől nagy világító rakéta tűz és Sztalin gyertya.¹¹⁰⁽¹¹⁰⁾

Kedd 27.

1 nagy riadó 3-ig. 1/4 10-től kis riadó. 10-től nagy riadó 1/2 11-ig. Schlamadinger József.

Szerda 28.

Ebéd után 2 detektív szabadnak nyilvánít. 3/4 8-től kis riadó, 1/2 9-1/2 10 nagy riadó. Bombázás az óvoda előtt. Éjjel 1-2-ig nagy riadó.

Csütörtök 29.

Egész nap riadó, kisebb-nagyobb bombázás a város egész területén. Éjjel ugyancsak. Éjjel [a] lovarda leég.

Péntek 30.

Reggel 6-kor Győre rendőrőrmester¹¹¹⁽¹¹¹⁾ jelenti, hogy a vezetők elmenekültek, s ő szabad lábra helyez minden foglyot. Így Kálmán is szabad. Riadó. Bombázás egyre tart éjjel-nappal. Éjjel raták zümmögnek és bombáznak. Távoli ágyúzás erősen hallatszik.

Szombat 31.

Távoli ágyúzás egyre közeledik. Riadó sokszor van, de bombázás egyre gyéribb. Este 7-kor orosz katonák géppuskázzák az utcát. Éjjel 1-kor jön ez első orosz járőr. Rapaics városparancsnok¹¹²⁽¹¹²⁾ elmenekült. Dávidházy ezr.¹¹³⁽¹¹³⁾ veszi át. A ném. paral¹¹⁴⁽¹¹⁴⁾ sikertelen tárgyalás után magyar csapatokkal leteteti a fegyvert. Orosz Balfról támad, este 9 órára már a bécsi hegynél üldözi az oroszokat. Német védelem = 0.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 24Mózessy Gergely: Noteszlapok Shvoy Lajos püspök fogságából / 1945. április

1945. április

Vasárnap 1. Húsvétvasárnap

Sztmisa a nővérek óvóhelyén. Nagy izgalom. Ebéd után Mindszentyvel várospar.hoz megyünk, értünk küldött. Fölgajánlja, hogy haza vitet. Bombázás szünetel. Megszervezzük a ház védelmét.

Hétfő 2.

³²Sztmisa a katonák kórtermében. Orosz katona beront, de kidobják. Szervezés mind jobban kialakul. Kórház nehézkes, nincs vezetője. Egész nap meglepetések. Szt. Józsefben orosz kórház telepszik. Harc a zárda érdekében.

Kedd 3.

Kálmánnal a várospar.nál keresünk oltalmat a háznak – sikermentesen. Ebéd közben Vörös Jánosné és Vörös Tibor eljönnek Zsuzsannáért. Séta a Lővéreknél. Látogatás a Szt. Imre Kollégiumban.

Szerda 4.

Látogatás a bencéseknel és Papp Kálmánnál. Bencéseknel a G.P.U.¹¹⁵⁽¹¹⁵⁾ karmaiba szaladunk.

Délután a várospar.nál a hazautazás ügyében.

Csütörtök 5.

Burkler nagyrépostnál, az Orsolyáknál és Szabó Szádok atyánál látogatás. Délután USA-val a várospar.nál. Részeg orosz katona az utcán lefog.

Péntek 6.

Az oroszok az anyaházi katonakórházat lefoglalták. Kertben tisztogatás. Délután a várospar.-nál a zárda megvédése ügyében a kórház par.nokság részéről.

Szombat 7.

Kertben tisztogatás, trágyadomb készítés. Veszprémi ppk. úr a hazautazás ügyében. Óriási szél 2 napja. Az idő hidegre fordult.

Vasárnap 8.

Látogatás a kórházpar.nál az autó szerzése ügyében. A komandantnál¹¹⁶⁽¹¹⁶⁾ certificat¹¹⁷⁽¹¹⁷⁾ ügyében. Igen hideg van. Elkél a bekecs.

Hétfő 9.

Délelőtt kerti munka 4-ig. Kálmán volt a várospar.nál - sikermentesen. Igen hideg szél fúj.

Kedd 10.

Délelőtt kerti munka 5-ig. Kálmán volt a vasúton. Egyelőre semmi. Fölmelegedik, Szép tavaszi nap.

Szerda 11.

Kerti munka 10-12-ig és 3-5-ig. Délelőtt M ppk¹¹⁸⁽¹¹⁸⁾ is segít. A jóra való kórházi par. alezredes Bécsbe megy. Pompás kerítést építettünk a szétlőtt fal – helyett.

Csütörtök 12.

Kerti munka 10-től 5-ig Mindszenty ppkkel. Az a hír jött, hogy a primás Nagycsütörtökön¹¹⁹⁽¹¹⁹⁾ meghalt. Bencések megerősítették. Rengeteg az ordító részeg a kórházakban.

Péntek 13.

33Esős nap. Délelőtt M. ppk látogat. Codexet¹²⁰⁽¹²⁰⁾ tanulmányoztam. Délután olvasás. Wien elesett.

Szombat 14.

Le akarják foglalni a zárdát. Nagy deputáció. Archangela és Engelberta nővérek, M. ppk, Lányi pl.,¹²¹⁽¹²¹⁾ Kálmán és én a Commandantéhoz, a rendőrkapitányságra és a polg.mesterhez.¹²²⁽¹²²⁾ Az angolok Berlin védőövezetébe értek. Állítólag amerikai illetve szövetséges bizottság jött Sopronba. Szállítják haza a Németországban talált szövetséges foglyokat.

Vasárnap 15.

Délelőtt olvasás. Délután Mindszenty + a Sion zárda hittanára.¹²³⁽¹²³⁾ Meghalt a győri pp,¹²⁴⁽¹²⁴⁾ Mihály rozsnyói pp.¹²⁵⁽¹²⁵⁾ Horváth Győző. Nuncius¹²⁶⁽¹²⁶⁾ Rómába ment.

Hétfő 16.

Horváth Kálmán és Visy Rafael¹²⁷⁽¹²⁷⁾ értem jöttek. Tőlük tudom, hogy Bergendyt¹²⁸⁽¹²⁸⁾ lelőtték, a palotát kifosztották. Dél előtt az állomáson vagon szerzünk. Látogatás Kuthy¹²⁹⁽¹²⁹⁾ ezredesnél, Schlamadinger Józsinál. Csomagolás, búcsúzás az egész háztól.

Kedd 17.

6 sztmise, búcsúzás. 8 állomásra vonulás. Várakozás du. 4-ig. Vagont kapunk. 5-kor indulás 7 1/2-kor Eszterháza. Mozdony bedöglik. Eszterházán¹³⁰⁽¹³⁰⁾ éjjelezünk.

Szerda 18.

Reggel átkapcsolást kérünk egy olajtartályos vonathoz. 8 indulás az új szerelvényel Bajom¹³¹⁽¹³¹⁾ első állomásnál délig állunk. Délben indulás. 1/2 3-ra érünk Celldömölkre. Itt állunk közvetlen – hajnalig.

Csütörtök 19.

Hajnalban indulás, beérkezünk Pápára. Pár óra állás után Pápa Teszér, pár órás állás után Veszprém Varsány. Éjfél után Kisbér, pár óra után indulás Fehérvárra. 1/2 5-re érkezünk a Balatoni útig. 1/2 7-re beengednek.

Péntek 20.

Te Deum laudamus...¹³²⁽¹³²⁾

[...] ¹³³⁽¹³³⁾

34. „Internálásunkból. Kálmán, Héjj Károly, és Gyulay Fodor közellátási tanácsos fogolytársakkal az Isteni Megváltó Leányai zárdájának kertjében. 1945. március.” (Shvoy Lajos felirata a fénykép hátoldalán)

„Internáltak sétája. 1945. március. A soproni Isteni Megváltó Leányai kertjében Kálmán, a Zárdavédelem parancsnoka, Héjj úr, a munka és helyreállítás vezetője.” (Shvoy Lajos felirata a fénykép hátoldalán)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 35Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek)134

35Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek)¹³⁴⁽¹³⁴⁾

A náci Németország és a csatlós államok (báb)kormányainak embertelen tevékenysége eredményeként a II. világháború évei az európai zsidóság számára a történelemben szinte példa nélkül álló népiirtás időszakát jelentették. Ekképp érthető, hogy a haláltáborok, az óriási emberveszteség, és az azt megelőző teljes körű jogfosztás tényei mellett a Holocaust-kutatásnak csak másodlagos-harmadlagos fontosságú kérdéseit képezik a zsidóság megsemmisítésének gazdasági vonatkozásai, ami az tárgyú publikációk jóval gyéribb számában is megmutatkozik. Mindamelllett a gettósítás, deportálás vidéki, egy-egy területhez, helyhez (megyéhez, városhoz) kötődő eseményeinek elmúlt két évtizedben, de inkább az utóbbi 15 évben megélnéknélkül kutatása mellett fokozódó figyelem kíséri a zsidóság anyagi kifosztásának körülményeit, módozatait is. Az országos folyamatokat vizsgáló kutatók, Kádár Gábor és Vági Zoltán munkássága¹³⁵⁽¹³⁵⁾ mellett ezt igazolják azok a feldolgozások, tanulmányok is, amelyek a helyi történéseket igyekeznek feltárni (pl. Zala megye, Somogy, Kaposvár).¹³⁶⁽¹³⁶⁾ E sorba illeszthető e közlemény előzménye is, amelyben a soproni zsidóság anyagi kisémmizésének, javaitól való megfosztásának története kapcsán szóltunk az azt lehetővé tevő rendeletekről, az azt szolgáló intézkedésekről, a hatóságoknak a zsidók vagyonának megszerzéséért tett erőfeszítéseiről. Az ott közölt források tájékoztatnak a zsidó vagyon leltározásáról – ehhez kapcsolódóan a muzeális értékek sorsának kérdéséről –, valamint a „nacionalizált” zsidó vagyon sorsáról, a tárgyalt időpontig történt felhasználásának mikéntjéről.

Az alábbi közlemény jelentős részét két forrás szerkesztett közlése tölti ki.¹³⁷⁽¹³⁷⁾ A nacionalizált zsidó házakról, illetve üzletekről készült listák több tekintetben is nélkülözhetetlen forrásul szolgálnak. Egyrészt fontosak a politikátörténet, a zsidók üldöztetésének, vagyonuk elvételének eseménytörténete szempontjából, másrészt nagyon komoly forrásértékkel bírnak témánk társadalomtörténeti szempontú megközelítése ³⁶számára. Ugyanis a soproni zsidóság háztulajdonlására, valamint a város kereskedelmi életében játszott szerepére vonatkozó adatok mellett e forrásokból a helyi zsidóság rétegződéséről, térbeli eloszlásáról is szerezhetünk ismereteket.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 35Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek)134 / A forrásokról és közlésük módjáról

A forrásokról és közlésük módjáról

A német megszállás, a Sztójay-kormány hivatalba lépését követően, 1944 áprilisában egymás után jelentek meg a hazai zsidóság gazdasági tevékenységet felszámoló, vagyonát lefoglaló rendeletek. Míg április 16-án jelent meg a zsidók vagyonát – az értékpapírjaik, ingóvagyonuk mellett az ingatlanukat is érintő – zár alá helyező 1600/1944. ME. sz. miniszterelnöki rendelet, addig néhány nappal később a zsidó üzletek és azok árukészletei kerültek zár alá (50500/1944. sz. K.K.M. rendelet).¹³⁸⁽¹³⁸⁾ Az egyik itt közlésre kerülő lista a bezárt, illetve zár alá vett üzletekről készült 1944. május 1-jei keltezéssel, a

polgármesteri hivatalban.¹³⁹⁽¹³⁹⁾ Elmondható, hogy a zsidó üzletek bezárása tárgyában más településeken, városokban készült számos listához, névjegyzékekhez képest jóval adatgazdagabb, hiszen nemcsak a tulajdonos nevét, üzletének nemét (típusát), hanem pontos elhelyezkedését is megadta.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾ Különösképp igaz az adatgazdagság a zsidó tulajdonban lévő házakról 1944 augusztus végén, szeptember első felében készült listára, amelyet a *zsidók anyagi és vagyoni jogi megoldására kirendelt kormánybiztosság* rendeletére szintén a polgármesteri hivatal állított össze.¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾ A 185 zsidó házat tartalmazó jegyzék a következő adatokat tartalmazza:

- a, a ház tulajdonosának a neve,
- b, a ház fekvésének pontos megjelölése,
- c, a házban lévő lakások és üzlethelyiségek száma,
- d, az évi lak- és üzletbérek összege,
- e, a gondnok neve és lakása.

A közléssel kapcsolatban feltétlenül le kell szögeznünk, hogy nem a listák eredeti formának megfelelő publikálására törekedtünk, hanem kihasználva a szerencsés forrásadottságot, egyrészt a két lista adatait egymással is megfeleltettük, másrészt további, rendelkezésre álló források adatait is beépítettük. A két lista megfeleltetésének eredményeképp a zár alá vett üzleteket tartalmazó névjegyzék (ld. V. táblázat) adatsorát további adatsorral bővítettük: ez az üzletnek helyt adó épület tulajdonosának neve, ha az illető zsidó volt, vagyis szerepelt a zsidó házakról készült listán.¹⁴²⁽¹⁴²⁾ Ennél jelentősebb kiegészítésre volt mód a zsidó házakra vonatkozó jegyzék kapcsán, egyrészt a zsidó házakhoz kirendelt gondnokok által 1944 szeptember-októbertől folyamán 37 kitöltött bejelentőlapoknak,¹⁴³⁽¹⁴³⁾ másrészt az 1943. évi együttes állami adókiivetési lajstromoknak köszönhetően.¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾ Míg a bejelentőlapok az épületek – szintekben megadott – magasságára vonatkozó adataival, illetve a lakások, szobák száma szerinti részletezésével inkább az épület- és lakásstatisztika terén szolgáltak információval (ezen adatokat dőlt betűvel tüntettük fel a IV. táblázatban), addig az adókiivetési lajstromok a háztulajdonosok foglalkozásnak megadásához nyújtottak segítséget, illetve vagyoni, jövedelmi rétegződés vizsgálatára adtak lehetőséget, de ezen adatok már egy másik táblázatban (ld. III.) kerülnek ismertetésre. Az előbbi adatok feltüntetése mellett ugyanakkor a gondnokokra vonatkozó adatok kimaradtak a IV. táblázatból.

A zsidó házakra vonatkozó bejelentőlapok (152 db.) nem fedik le teljes számban a listán szereplő házakat (185 db.) Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a hiányzó lapok az idő során egyszerűen elkeveredtek. Viszont a bejelentőlapok 14 olyan házról is szolgáltatnak adatot, melyek a mintegy egy hónappal korábban összeállított jegyzéken nem szerepelnek. A listán szereplő 185 ház mellett, a csak bejelentőlapokon szereplő 14 ház adatai (végig dőlt betűvel szedve) is felkerültek a IV. táblázatba, így ott kerekben 199 ház szerepel.¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ A házjegyzék és a bejelentőlapok adatai közti további eltérések – így elsősorban bérösszegek nagysága és az üzletek száma terén, de a lakások számát illetően is – részben magyarázhatók azzal, hogy kb. hónapnyi eltérés volt a készítésük időpontja közt, másrészt a viszontagságos, egyúttal gyorsan változó állapotokkal. Azonban a házjegyzék és a bejelentőlapok legfontosabb adataiban (tulajdonos, a ház fekvése /címe/), egy-két névelírástól eltekintve (ld. a IV. táblázatnál) nem volt jelentősebb eltérés.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 3Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről 1944-ben II. (Elvett házak, zár alá vett üzletek)134 / A források adatain alapuló megállapítások

A források adatain alapuló megállapítások

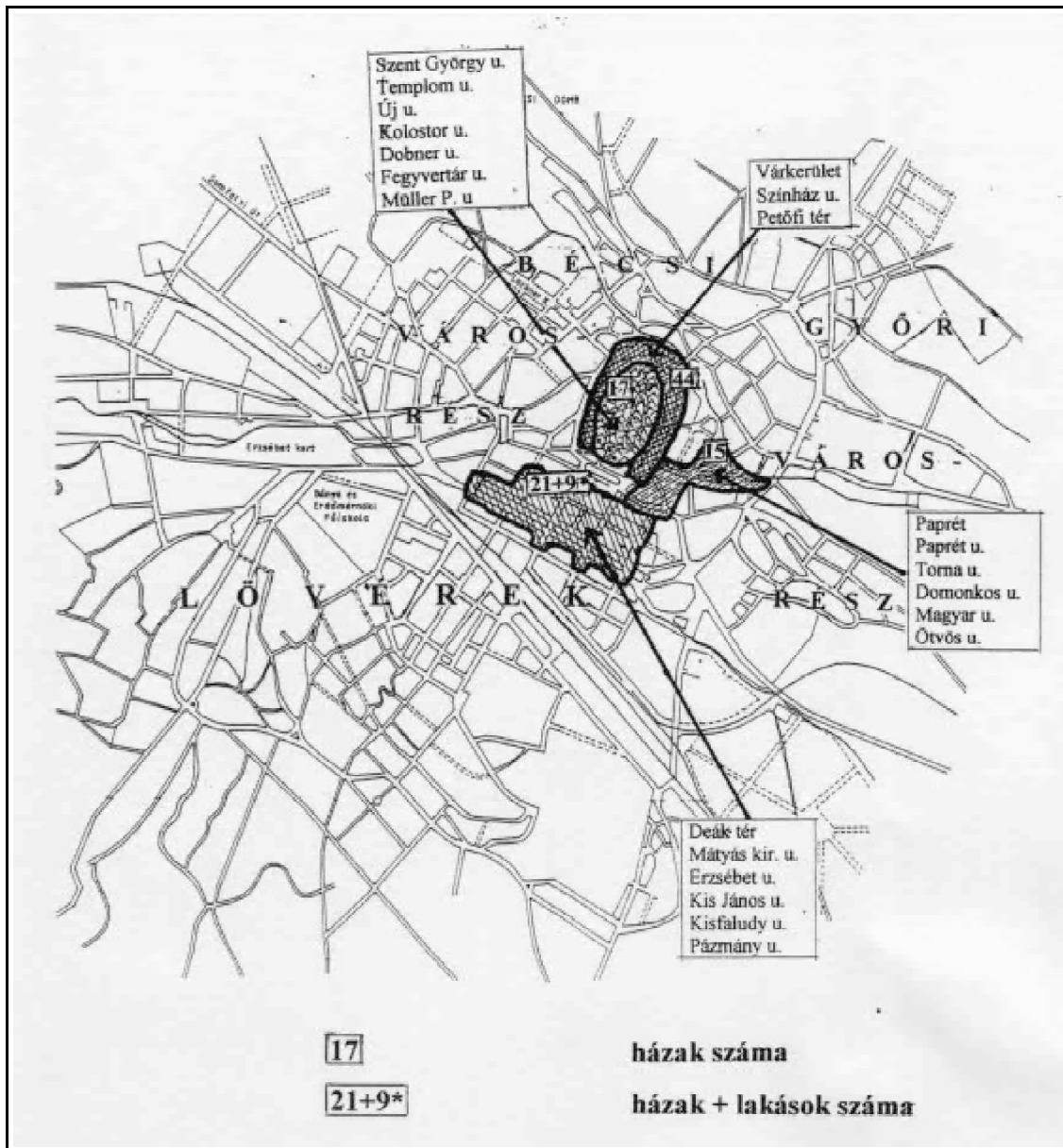
Hasonlóan hazánk más városaihoz, Sopronra is igaz volt, hogy a zsidóság üzletei és házai jellemzően a város centrális területein voltak találhatóak, amiképpen az önálló lakóingatlanokkal nem rendelkező zsidók többsége is e területeken lakott.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ Ezt támasztották alá az 1930. évi népszámlálás adatai is, miszerint az izraelita felekezetűek (1885 fő) közel fele (47,37 %, 893 fő) a belvárosban élt. Érdekes módon a második leg többben a Lövérekben¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾ (izraeliták 25,19 %-a, 475 fő) laktak, amelyet a győri (fertői) városrész (13,31 %, 251 fő), illetve a bécsi városrész (11,61 %, 219 fő) követett.¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾ Az izraelita felekezetűek városközpontba való sűrűsödését jelzi egy másik adatsor, miszerint a Belvárosban a számarányuk (16,57 %) többszörösen felülmúlta a város egészére vonatkoztatott ³⁸jelenlétüket (5,25 %). E koncentráció eredményeképp az izraeliták részaránya a város többi részén a városi átlag alatt maradt.¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾ Hasonló területi koncentrációt konstataált – szintén az 1930-as adatokat alapján – a zsidóság háztulajdonlása tekintetében a neves statisztikus, Thirring Gusztáv is. Az akkor izraelita felekezetűek tulajdonában lévő házak száma (169) kapcsán Thirring megjegyezte, „köztudomású tény, hogy 1930 óta sok ház ment át zsidó tulajdonba.”¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾ Az alábbiakban közölt házejegyzék (ld. IV. táblázat) a nagyobb végszám ellenére sem támasztja alá egyértelműen Thirring megállapítását, hiszen a faji rendeletek alapján 1944-ben összeírt lista nyilván számtalan olyan személy házáat tartalmazza, akik a népszámlások során valamelyik keresztény felekezet tagjaként kerültek felvételre. Mindenesetre a zsidó háztulajdonlás terén felülreprezentált Óváros területén, és az azt körülölelő Várkerület övezetében 1930-hez képest nem volt lényegi eltérés 1941-ben (ld. I. táblázat). Ekképp az is valószínűsíthető, hogy 1930–1944 közt a város egészét véve sem nőtt a zsidóság tulajdonában lévő házak száma.

I. táblázat: Az 1930-ban izraelita felekezetűek tulajdonában, 1944-ben zsidó tulajdonban lévő házak száma és részaránya az Óvárosban és a Várkerület övezetében¹⁵¹

(151) Városrész neve	1930		1944		1930
	izraelita tulajdonban lévő házak		zsidó tulajdonban lévő házak		házak össz. száma ^{*(152)}
	száma	%-a	száma	%	össz.
Óváros	14	18,18	17	22,07	77
Várkerület öve	45	28,66	44	28,02	157

Mivel a város e részein nem valószínű, hogy időközben építkezés történt volna, remélhetően nem kaptam torzított adatokat.

Az Óvárosban és Várkerület övezetén kívüli városrészek kapcsán feltétlenül szembetűnő, hogy a vasútvonalaktól délre eső területeken – gyakorlatilag a Lövérekben (az Alsólövérek, Borsmonostor, Felsőbüki Nagy Pál, Gesztenyés, Honvéd, Hunyadi, Székeles, Tünde, Wallner Ignác és Winkler utcákban, valamint a Nándor fasoron) – 1944-ben csak 19 ház volt zsidók tulajdonában, ami a városi értéknek csak közel 10 %-át tette ki.¹⁵²⁽¹⁵³⁾

391. térkép. A zsidó házingatlanok térbeli koncentrációja
(Seres Ilona által rajzolt alaptérkép felhasználásával készítette a szerző)

Ehhez kapcsolódva elmondható, hogy a régi külváros (a belső városfal és az egykorvolt külső városfal közti terület), jellemzően poncichterek illetve gazdapolgárok által lakott negyedeiben alig – így a Gazda, István bíró, Jégverem, Kis, Szeder utcákban egyáltalán nem – található zsidók tulajdonában épület.¹⁵³⁽¹⁵⁴⁾ A Sopron épületállományában sajátos szint képviselő, mezőgazdasági tevékenységhez idomuló, 40inkább falusias, mint városias, részházas városrészekhez képest a zsidóság házingatlanait a Várkerületen és az Óvároson kívül nagyobb számban a Deák téren és a Mátyás király utcában találhatjuk (ld. 1. térkép).¹⁵⁴⁽¹⁵⁵⁾ Így a Deák tér esetében 12, a Mátyás király utca kapcsán 13 tulajdonos nevét tartalmazza a bejelentőlapok adataival kiegészített 1944-es lista. (Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Mátyás király utca esetében legalább 7 esetben /Mátyás kir. u. 5, 9./ nem ház, hanem csak öröklakás került felvételre /ld. IV. táblázat 79-85. sor/.¹⁵⁵⁽¹⁵⁶⁾ A Mátyás király utca újonnan, és a Deák tér nem sokkal régebben épült, emeletes házai mellett a Várkerület, a Szent György és Színház utca épületeiben voltak található azok a többlakásos, nagy(obb) bérházak, amelyek a Szent György és

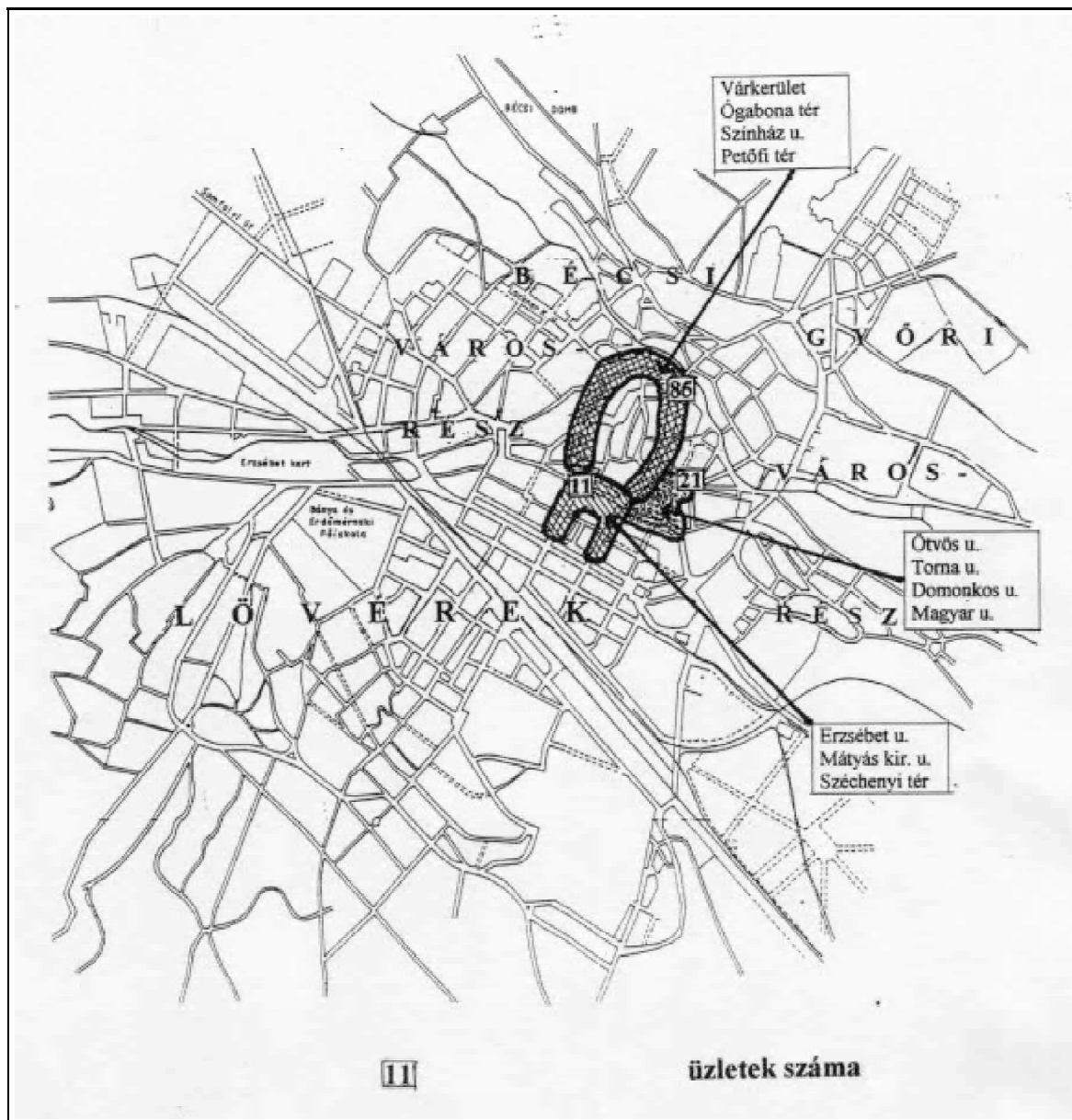

a Szín-ház utcák, de főleg a Várkerület esetében üzlethelyiségekkel társulva jelentős bevételekhez juttatták tulajdonosaikat. Az 1944 augusztusában-szeptemberében összeállított lista adatai alapján az üzletek és lakások kiadásából befolyt legnagyobb bérösszegekkel rendelkezőket a II. táblázat mutatja be.

II. táblázat: A legnagyobb háztulajdonosok a lakások és üzletek összesített bére alapján (1944)

név	tulajdonukban lévő			(ld. a sorszám a
	ház	lakás	üzlet	
	száma			
Steiner Emil	2	19	4	Ógabona t
Lederer Manó dr.	3	11	9	Várkerület 88, W
Spiegl Mór	1	22	8	Sz
Lengyel Árminné özv.	1	9	7	Vá
Meller Béla dr.	2	29	6	Balfi u.
Varga Jenő és Rózsi (Varga testvérek)	3	15	2	Dobner u. 5, Flanc
Gestetner Jenő	2	14	2	Deák tér
Grosz Miklós	1	11	-	Má
Weiler Béla dr.	3	23	2	Magyar u. 3, Nán
Füredi Sándorné özv.	1	12	2	Vá
Ungár Sándor Szigeti	1	9	-	D
Schwarz Sándor	1	6	3	R
Weiler Zsigmond és Zsigmondné	3	6	2	Csengery u. 23, D
Fodor Benőné özv.	4	14	-	Alsólövérv u. 46, M W
Mitzger László	1	15	4	F

Mint látható, a II. táblázatba bekerültek jelentős részének volt a fentebb említett, nagyobb épületekkel rendelkező utcákban (Várkerület, Mátyás kir., Színház u., Szent György u.) és a Deák téren háza, sőt némelyiküknél, így Spiegl Mór, özv. Lengyel Árminné, Grosz Miklós, özv. Füredi Sándorné és Ungár Sándor esetében egy, igaz nagy épület is elég volt, hogy [41](#)jövedelmezőség tekintetében a több házzal rendelkezők előtt járjanak. Sőt, a lakásokból és üzletekből befolyó bérösszeg tekintetében további, a táblázatba fel sem kerülő, több házzal rendelkező háztulajdonosokat is megelőztek. Így Gellis Emil és Emilné, aki 5 háznak, Hacker Jenő és Hacker Leó John dr. 3-3 háznak, Eisenstädter Elza, Schwarz József, Mangold Sarolta, dr. Tivadar Ignác, Krausz Lajos, Eisenstädter Róza, Reisinger Benőné, Braun Olga, Müller Fülöp, dr. Cohn Gyula, Schwarz Ignácné illetve Klier Márkus 2-2 háznak, míg Bartos Géznáné, Szekeres Aladár 1 háznak és 1 öröklakásnak voltak a tulajdonosai.¹⁵⁶⁽¹⁵⁷⁾ Érdekes adalék, miszerint a legkiterjedtebb háztulajdonos család a Hacker volt, melynek 8 tagja (Leó John dr., Lipót ifj., Samu, Jenő, Samuné özv., Mórné özv., Franciska, Manó) összesen 13 házzal került fel a listára.

2. térkép: A zsidó üzletek térbeli koncentrációja.

42A II. táblázat adatai is jelzik, hogy nem kevés épület rendelkezett több, némely esetben fél tucatnál is több üzlettel. Ha az 1. és 2. térképre tekintünk, azonnal láthatóvá válik a zsidó üzleteknek a zsidó tulajdonú házakhoz viszonyított erőteljesebb térbeli koncentrációja, egyúttal azt is konstatálhatjuk, hogy ez a koncentráció nagyrészen egybeesett a nagyobb épületekkel rendelkező utcákkal. Így elmondható, hogy az Óvárost körülölelő gyűrű (Várkerület, Ógabona tér, Színház u., Petőfi tér) és az abból kiágazó utcák (Ötvös, Torna, Újteleki, Erzsébet és Mátyás), szinte üzleti negyedek képezve, 119 üzlettel (74,84%-kal) részesedtek a városban található 159 zsidó üzletből. (Egyedül a Várkerületen 77 zsidók által működtetett üzlet volt található, ld. 2. térkép) Ami a zsidó üzletek elhelyezkedését más szempontból illeti – amint az 1944. évi jegyzék és a bejelentőlapok, illetve a zár alá vett üzletekről készített listák összevetéséből kiderül –, meglepően kicsi a házak és üzletek fekvése közötti átfedés. Így a 159 üzletből minden kétséget kizáróan csak 24-et minősíthetünk olyannak, ahol az üzlet működtetője, illetve az annak helyet adó épület tulajdonosa egy és ugyanaz. (Természetesen további valószínűsíthető esetek valamelyest növelhetik ezt az értéket.¹⁵⁷⁽¹⁵⁸⁾) Azonban már jelentősebb számot (74 üzlet)

kapunk, ha arról van szó, hogy az üzleteknek helyet adó házak zsidó tulajdonban voltak-e. Viszont ebből az is következik, hogy a zsidók üzleteik jelentős részét a keresztényektől bérelték, illetve a tulajdonukban lévő üzlethelyiségek nem kevés részét azoknak adták ki. Az a tény pedig, hogy viszonylag kevés azon háztulajdonos, akinek kereskedése saját házában volt, igen érdekes, hiszen akár a IV. táblázatra, akár a III. táblázatra tekintve megállapítható, hogy ennél jóval nagyobb számban voltak a kereskedelmi tevékenységet is folytató háztulajdonosok.

Mint a III. táblázatból kiderül, a háztulajdonnal rendelkező soproni zsidók közül a 32 legnagyobb adófizető jelentős része, szám szerint tizenketten kereskedelemmel foglalkoztak. Őket követik a gyárosok 6, a háztulajdonosok, magánzók és az értelmiség képviselői (2 ügyvéd, 1-1 orvos és GYSEV-tisztviselő) 4-4, valamint az iparosok 2 fővel. Természetesen a fizetett egyenes állami adóösszeg nagysága, a különböző adónemek eltérő adókulcsa miatt, nem feleltethető meg egy az egyben a vagyoni, jövedelmi viszonyoknak.¹⁵⁸⁽¹⁵⁹⁾ Mivel nem sikerült minden egyes háztulajdonnal rendelkező személy adóösszegét az adókimutatási lajstromban megtalálnunk, a fenti táblázatban szereplők köre nem tekinthető teljesnek. (A hiányzókat a IV. táblázat *foglalkozásra* vonatkozó oszlopának egyes személyek esetében történt üresen maradása jelzi.¹⁵⁹⁽¹⁶⁰⁾)⁴³ Bizonyára a háztulajdonnal nem rendelkező zsidók közül is többen bekerülnének a legnagyobb adófizetők közé, amiképp a háztulajdonosok közt is árulkodó jelek vannak más gazdasági tevékenység kényszerű abbamaradására. Így pl. Kóth Lipót (ld. IV. táblázat 183. sor) az 1943. évi adókimutatási lajstromban úgy van megadva borkereskedőnek, hogy ezzel kapcsolatba hozható adót egyáltalán nem, csak házadót fizetett.

III. táblázat: A legnagyobb egyenes állami adót fizetők a háztulajdonnal rendelkezők közt (1943)

Név	Foglalkozás	Fizetett összes adó (P)
Hacker Lipót ifj.	téglagyáros	10936,18
Bartos Gézáné	ruhakereskedő	8437,01
Steiner Józsefné özv.	téglagyáros	8215,88
Lengyel Ármin özv.	magánzó	7722,68
Steiner Emil	téglagyáros	6796,82
Gellis Emil és Emilné	papírkereskedő	6698,93
Kopstein Samu	divatáru-kereskedő	6149,70 ^{*(161)}
Spiogl Mór	háztulajdonos	5347,46
Spitzer József	borkereskedő	4699,57
Weiler Béla dr.	ügyvéd	4628,91
Rosenberger Gyula és Jenő	papírkereskedő	4377
Müller Fülöp	fakereskedő	4334,18
Holczer Zsigmond	szabómester	4052,86
Kohn Árminé özv.	magánzó	3896,96
Mayer Dávidné özv.	épület-nagykereskedő	3513,04
Tycho Dávid	rőfőskereskedő	3360,93
Füredi Sándorné özv.	magánzó	3192,35

Név	Foglalkozás	Fizetett összes adó (P)
Rosenberger József és Józsefné	cégtárs, kereskedelem	3091,76 ^{**} (162)
Gross László dr.	nőorvos	3073,56
Weiler Zsigmond és Zsigmondné	kereskedelmi ügynök	2993,70
Hess Zsigmond	magánzó	2755,80
Mitzger László	háztulajdonos	2654
Hacker Béla dr.	téglagyáros	2496,20
Jacobi Sándor	szivarkagyáros	2423,52
Weisz Adolf/Adolfné	rőföskereskedő	2374
Weisz Jakabné	háztulajdonos	2295,47
Steiner Gyula és társa	téglagyáros	2135,90
Stadler Mórné özv.	mészárosiparos	2115,18
Deutsch Dávid	ügyvéd	2084,77
Goldschmied Mátyás	háztulajdonos	2027,17
Bilicz Dániel	GYSEV-intéző	2027,12
Winkler Dénes	drogista	2019,56

(Varga Testvérek /divat- és rövidáru-kereskedés/ illetve a Lederer Testvérek /textilkereskedés/ is bekerülnek az általuk fizetett adók összegével: Varga Testvérek részéről: Varga Testvérek /3960 P/, Varga Jenő /2596,85 P/, Varga Ferenc és Varga Testv. /1434,11 P/, Varga Ferenc és neje /206,64 p/ összege: 8197,6 P; Lederer Testvérek részéről: Lederer Testvérek /1056 P/, Lederer Manó dr. /1096 P/, Lederer Leó, József, Manó /5038,60 P/ összege: 7190,60 P)

⁴⁴Mivel 700 körül volt a soproni zsidók részéről a pénzügyigazgatóságnak tett vagyonbejelentések száma,¹⁶⁰⁽¹⁶³⁾ a helyi zsidóságtól 1944 drámai napjaiban lefoglalt 199 ház, bezárt 159 üzlet, illetve bevont 114 iparendély¹⁶¹⁽¹⁶⁴⁾ fényében megállapítható, hogy a soproni zsidóságra anyagi, gazdasági kifosztásuk előtt az önálló egzisztenciák túlsúlya volt jellemző. Ez még inkább így van, ha figyelembe vesszük, hogy az 1938-tól egymás után életbelépő zsidótörvények eredményeképp, országos összesítésben a zsidó üzletek és iparosok számában már 1943-ig jelentős csökkenés történt.¹⁶²⁽¹⁶⁵⁾ Az önálló egzisztenciák más zsidó közösségekhez viszonyított gazdagabb hálózatára utalnak azok a számértékek, amelyeket az izraeliták 1930. évi száma/1944-ben zár alá vett üzletek számának hányadosából kapunk.¹⁶³⁽¹⁶⁶⁾ Mindezt, valamint a zsidóság Sopron város gazdasági életében játszott szerepét, súlyát, annak szem előtt tartásával érdemes vizsgálni, hogy a helyi zsidóság összlétszámában és főképp részarányában, se a két világháború közti években, se a dualizmus időszakában nem érte el a Dunántúl hasonló léptékű (Győr, Szombathely, Nagykanizsa, Kaposvár) városaiban megfigyelhető mértéket. Jelen közlemény adataival, szinte csak pillanatfelvételszerűen, a jogfosztás állapotából volt módunk információkkal szolgálni a helyi zsidóság egykorvolt gazdasági potenciáljáról. Ez alapján is megállapítható, hogy a zsidóság két világháború közti társadalomtörténete elmélyültebb kutatást igényel, amelynek során megválaszolásra vár, hogy az 1938-tól életbelépő zsidótörvények hatása

miképpen és milyen mértékben érintette a soproni zsidóság gazdasági pozícióit.

* * *

A következőkben a IV. és V. táblázatban az elkobzott, elbirtokolt zsidó házak, illetve a zár alá vett zsidó üzletek listáját és adatait közöljük. A forrásról, a forrásközlés mikéntjéről a bevezetőben olvashatunk, és a táblázatokba foglalt adatokkal kapcsolatos eddig szóba került megjegyzéseken túl a további tudnivalókat ld. a táblázatoknál. A táblázatokba szerkesztett források közzétételét megelőzően, a könnyebb eligazodás kedvéért, az alábbiakban közlöm az időközben megváltozott nevű utcák egykori és mai elnevezését.

45. utca		utca	
régi neve	jelenlegi neve	régi neve	jelenlegi neve
Csendőr u.	Huszár u.	Manninger u.	Bánfalvi u., az Ágfalvi belváros felé eső szakasz
Domonkos u.	Móricz Zs. u.	Müller Paulin u.	Hátsó-kapu
Flandorffer u.	Táncsics M. u.	Nándorfásor	Ady Endre u.
Gesztenyés u.	Szent Margit u.	Póda Endre u.	Híd u., a Balfi u. és Pozsony u. közötti szakasz
Képezde u.	Csatkai E. u.	Prohászka O. u.	Bartók Béla u.
László kir. u.	Állomás u.	Wallner Ignác u.	Villa sor
Károly körút	Lövérek körút, a Károly-magaslati u-i kereszteződéstől a József Attila u-ig tartó szakasz*(167)		

IV. táblázat: Elvett zsidó házak Sopronban

(A: az emeletek száma, fsz.: földszint, 1: egy emelet, 2: két emelet; na.: nincs adat)

sor-szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakások	
					száma	terület
1	Alsólövérek u. 19.	Gergely István	kereskedő	na.	3	1
2	Alsólövérek u. 37.	Deutsch Dávid dr.	ügyvéd	1	5	4
3	Alsólövérek u. 46.	Fodor Benőné özv.	tűzelőanyagker	na.	1	1
4	Arany János u. 4.	Somlai Rezső	magántisztv.	fsz.	2	1
5	Balfi u. 4.	Meller Béla dr.		1	14	3
6	Balfi u. 74.	Breuer testvérek		na.	-	
7	Balfi u. 104.	Polgár József	vegyeskeresk.	fsz.	2	
8	Baross u. 8.	Politzer Sándor	háztulajdonos	2	11	4
9	Baross u. 16/18.	Mayer Leóné özv.	háztulajdonos	1	4	1
10	Bercsényi u. 12.	Hacker Leó John dr.	ügyvéd	fsz.	2	
11	Bezerédj u. 9.	Stern Fülöp	háztulajdonos	1	2	
12	Bécsi u. 45.	Gellis Emil	papírkereskedő		4	

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö l
13	Bécsi u. 8/I.*(168)	Gellis Emilné	háztulajdonos		11	2
14	Bécsi u. 8 / III.*(169)	Hacker Leó John dr.	ld. 10.	fsz.	1	
15	Bécsi u. 8/IV.*(170)	Gellis Emil	ld. 12.		2	
16	Bécsi u. 14.	Schwarz Zsigmond			9	1
17	Borsmonostor u. 4.	Tivadar Ignác dr.	nyug. tanár	na.	2	1
18	Borsmonostor u. 18.	Deutsch Zsigmond	nyug. váll.ig. özvegye		2	
19	Csendőr u. 18.+(171)	Kolb Jenőné	háztulajdonos	1	5	4
20	Csengery u. 23.	Weiler Zsigmond	keresk. ügynök		-	
21	Csengery u. 59.	Koritschoner Vilmosné özv.	téglagyáros	na.	1	1
22	Csengery u. 2.	Spitzer Lajos	m. tisztviselő	fsz.	1	
23	Csengery u. 36.	Spiegel Henrik	vaskereskedő	fsz.	2	1
24	Deák tér 6.	Hacker Lipót ifj.	téglagyáros	1	3	3
25	Deák tér 8.	Schiller Vilmosné özv.	háztulajdonos	1	4	2
4626	Deák tér 12.	Steiner Józsefné özv.++(172)	téglagyáros	1-2	4	2
27	Deák tér 22.	Kerpel Ignácné özv.	háztulajdonos	1	4	3
28	Deák tér 24.	Hacker Samu	háztulajdonos		2	1
29	Deák tér 45.	Gestetner Jenő	háztulajdonos	na.	7	7
30	Deák tér 26.	Weiler Zsigmondné	háztulajdonos		1	1
31	Deák tér 28.	Schiller Gábor	háztulajdonos	na.	3	1
32	Deák tér 44.	Fürst Zsigmondné özv.	járadékos	1	5	2
33	Deák tér 49.	Ungár Sándor Szigeti	háztulajdonos	2	9	9
34	Deák tér 58.	Eisenstädter Elza	háztulajdonos	1	7	4
35	Deák tér 60.	Schönberger Sándorné özv.	magánzó	1	4	2
36	Dobner u. 5.	Varga Testvérek	divatárkeresk..	2	5	2
37	Domonkos u. 15.	Goldschmied Mátyás	háztulajdonos	1	14	6
38	Erzsébet u. 6.	Hollós Rezsó, Lukács Lászlóné		1	2	1
39	Erzsébet u. 7.	Kopstein Árpád	háztulajdonos	na.	5	3
40	Felsőbüki Nagy Pál u. 12.	Szigeti Alfréd	MÁV-tisztviselő	fsz.	1	
41	Fegyvertár u. 3.	Frankl Gyuláné özv.	háztulajdonos	na.	6	1
42	Flandorffer u. 13.	Varga Testvérek	ld. 36.	2	5	4
43	Frankenburg u. 13.	Kováts Jenőné özv. dr.	háztulajdonos	fsz.	1	
44	Gesztenyés u. 14.	Nank Fülöpné özv.		na.	1	
45	Gesztenyés u. 16.	Schwarz József	divatárkeresk.	na.	1	
46	Györi u. 3.	Waltner Vilmosné	magánzó	na.	1	1
47	Györi u. 6.	Feigelstock Albertné	háztulajdonos	na.	8	3

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö
48	Halász u. 11.	Eisenstädter Róza	háztulajdonos	fsz.	2	
49	Halász u. 20.* (173)	Braun Olga	háztulajdonos	fsz.	1	
50	Halász u. 20.* (174)	Cohn Gyula dr.	ügyvéd		1	
51	Halász u. 22.	Braun Olga	ld. 51.	fsz.	4	1
52	Hátulsó u. 7.	Gestetner Jenő	ld. 29.	fsz.	7	3
53	Hegy u. 3.	Eisenstädter Elza	ld. 34.	1	11	2
54	Hegy u. 5.	Eisenstädter Róza	ld. 48.	fsz.	5	1
55	Híd u. 15.	Paschkuss Salamonné	borkereskedő	1	3	2
56	Honvéd u. 12.	Kohn Henrikné özv.		na.	1	
57	Höflányi u. 31.	Bognár Mór	gépkocsivezető	fsz.	1	
58	Hunyadi u. 32.	Bettelheim Lipótné özv.	ny. MÁV-felügy. özv.-e	na.	1	
59	Képezde u. 6. ***(175)	Izraelita hitközség			18	
60	Kis János u. 3.	Szekeres Aladár	GYSEV-főtiszt	na.	1	1
61	Kisfaludy u. 2.	Rátz Tibor dr. és Dezső	orvos, lakástul.	2	1	1
62	Kismartoni sor 22.	Hacker Jenő	háztulajdonos	na.	2	1
63	Kolostor u. 13.	Lipschitz Ferencné özv.	háztulajdonos	2	5	1
64	Kossuth u. 23.	Krausz Lajos	vegyeskeresk.		1	
65	Kossuth u. 27.	Kugel testvérek	ny. orvos özv.-e	na.	2	1
66	Kossuth u. 24.	Klaber Hugó dr.	háztulajdonos	1	2	1
67	Kőfaragó tér 3.	Stadler Mórné özv.	mészárosiparos	1	13	3
68	Kőszegi u.	Klein Márkus			1	
69	Kőszegi u. 19.	Oláh László fatelepe	fakereskedő	fsz.	2	
70	Kurucdomb sor 3.	Mayer Dávidné özv.	épületnagyker.	na.	6	1
71	Kuruckörút 79.	Hacker Leó John	ld. 10.	1	3	
72	Lackner K. u. 4.	Neumann Irén	háztulajdonos	1	4	2
4773	Lackner K. u. 14.	Stricker Jakab dr.	ügyvéd	na.	1	1
74	Lackner K. u. 16.	Weisz Adolf	rőföskereskedő	na.	4	2
75	László király u. 21.	Weiler Zsigmond	ld. 20.		5	5
76	Magyar u. 3.	Weiler Béla dr.	ügyvéd	1	14	4
77	Manninger u. 1.	Hoffmann Gyuláné	vegyeskeresk.	1	3	2
78	Manninger u. 3.	Fodor Benőné	ld. 3.		6	3
79	Mátyás kir. u. 5.	Goldschmied Gyula	Lakás-tulajdonos		1	
80	Mátyás kir. u. 5.	Bartos Gézáné	ruhakereskedő		1	1
81	Mátyás kir. u. 9.	Krausz Béla dr.		1	1	
82	Mátyás kir. u. 9.a.	Szekeres Aladár	ld. 60.	2	1	
83	Mátyás kir. u. 9.a.	Bilicz Dániel dr. ++(176)	GYSEV-intéző	2	1	

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö l
84	Mátyás kir. u. 9.a.	Mayer Ibolya	textilvegyész	2	1	1
85	Mátyás kir. u. 9.a.	Steiner Lajos dr.		2	1	1
86	Mátyás kir. u. 13.	Szüts Istvánné		2.	6	4
87	Mátyás kir. u. 15.	Alt Józsuáné özv.	baromfikeresk.	1	1	
88	Mátyás kir. u. 17.	Grosz Miklós		2	11	1
89	Mátyás kir. u. 23.	Mangold Sarolta	esernyőkeresk.		3	2
90	Mátyás kir. u. 34.	Steiner Gyula és tsa.	téglagyáros	na.	4	2
91	Mátyás kir. u. 36.	Gross László	nőorvos	2	3	2
92	Müller Paulin u. 1.	Schiller Albertné özv.		2	1	
93	Nándorfásor 3. ^{**(177)}	Jacobi Sándor	szivarkagyáros	3	3	
94	Nándorfásor 35.	Weiler Béla dr.	ld. 76.	fsz.	1	
95	Okai u. 26.	Neol. izr. hitközség			1	
96	Ógabona tér 12.	Steiner Emil	téglagyáros	2	9	5
97	Ógabona tér 16.	Nusbaum Miksa gyermek.	háztulajdonos	1	4	1
98	Ötvös u. 15.	Davidovits Jakab	üveges	1	5	1
99	Ötvös u. 2.	Mitzger Salamon	háztulajdonos	1	9	4
100	Ősz u. 12	Hacker Jenő	ld. 62.	fsz.	5	1
101	Papré 9.	Strasser Ármin dr.	körállatorvos	1	2	1
102	Papré 2.	Kohn Árminné özv.		1	6	4
103	Papré 6.	Müller Fülöp	fakereskedő	na.	3	
104	Papré 10.	Schischa Simon	ügynök	fsz.	3	
105	Papré 12.	Orth. izr. hitközség			-	
106	Papré 26.	Orth. izr. hitközség			9	3
107	Papré 5.	Müller Fülöp	ld. 103.		-	
108	Papré 5.	Müller Fülöp	ld. 103.		-	
109	Patak u. 19.	Nusbaum Alfréd	GYSEV-főfel.	fsz.	1	1
110	Patak u. 29.	Fellner Gyuláné özv.	GYSEV-tisztv. özv.-e	fsz.	1	2
111	Patak u. 45.	Gellis Emil	papírkereskedő		3	
112	Patak u. 10.	Mandl Vilmos		fél.	3	1
113	Pázmány u. 1.	Steiner Emil	ld. 96.	2	10	9
114	Petőfi tér 6.	Mitzger László	háztulajdonos	1	15	6
115	Pozsonyi u. 18.	Joachim Adolfné		na.	2	
116	Póda Endre u. 2.	özv. Schwarz Ignácné ^{++(178)}	vegyeskeresk.	fsz.	3	1
117	Prohászka u. 1.	Strasser Leóna	háztulajdonos	1	1	
118	Rákóczi u. 1	Schwarz Sándor			6	4

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö l
119	Rákóczi u. 37/41. +(179)	Spitzer József	borkereskedő	2	1	
120	Rákóczi u. 53.	Mellér Béla dr.		2	15	8
121	Rozália u. 4.	Steinhardt József	háztulajdonos		7	2
48122	Rozália u. 28.	Krausz Lajos	ld. 64.	1	6	1
123	Szt. György u. 19.	Bischitz Bernát [±] (180)	háztulajdonos	1	3	1
124	Szt. György u. 21.	Lőwinger Ferenc			4	2
125	Szt. György u. 2.	Berczeller Miksáné özv.		2	13	5
126	Szt. György u. 4.	Weisz Miksa	háztulajdonos	2	9	2
127	Szt. György u. 6.	Reiner Ignácné özv.	magánzó	2	16	4
128	Szt. György u. 18.	Weisz Jakabné dr.	háztulajdonos	1	6	2
129	Szt. György u. 24.	Lederer Mórné		2	5	2
130	Szt. Lélek u. 5.	Kóth Márkus	háztulajdonos	1	6	2
131	Szt. Lélek u. 13/I.	Heim Jakab	zsibárus	1	7	1
132	Szt. Mihály u. 7/III.* (181)	Hacker Jenő	ld. 62.	na.	4	
133	Szt. Mihály u. 9/I.* (182)	Leitner Jónás	vegyeskeresk.	fsz.	1	
134	Szt. Mihály u. 6.	Kern Adolf	vegyeskeresk.	na.	2	
135	Székeles u. 4.	Tivadar Ignác	ld. 17.		2	1
136	Színház u. 17.	Hacker Samuné özv.	magánzó	fsz.	4	
137	Színház u. 27.	Spiegl Mór [±] (183)	háztulajdonos	2	22	1
138	Színház u. 31.	Holczer Zsigmond	szabómester	1	10	4
139	Színház u. 14.	Rosenberger Jakabné	háztulajdonos		4	1
140	Színház u. 16.	Weiler Béla dr.	ld. 76.	1	8	5
141	Templom u. 11.	Engel Alfréd dr.	háztulajdonos	1	7	3
142	Templom u. 13.	Hacker Mórné özv.		1	6	1
143	Templom u. 24.	Pollák Arnoldné	háztulajdonos	2	10	4
144	Hacker-téglagyár	Hacker Lipót	ld.. 24.		16	
145	Torna u. 1.	Bischitz Mórné	háztulajdonos	1	2	1
146	Torna u. 18.	Klier Márkus			-	
147	Torna u. 22.	Bruckner Ignác	háztulajdonos	1	4	3
148	Templom u. 20.	Orth. izr. hitközség			5	1
149	Tünde u. 12.	Weisz István		1	2	
150	Új u. 4.	Hacker Franciska	magánzó	1	4	
151	Új u. 18.	Kohn Lipót	könyvelő	na.	7	1

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö l
152	Újteleki u. 3.	Rosenberger Gyula	papírkereskedő		9	2
153	Vadász u. 3.	Cohn Gyula dr.			3	1
154	Várkerület 11/13.	Singer Jenőné ⁺⁺⁽¹⁸⁴⁾	háztulajdonos	1-2	1	1
155	Várkerület 15.	Tycho Dávid	rőföskereskedő		4	3
156	Várkerület 21.	Orth. izr. hitközség		na.	1	
157	Várkerület 23.	Somogyi Aladár		1	1	
158	Várkerület 29.	Fischer Emil	háztulajdonos	na.	1	
159	Várkerület 31	Gestetner Miksáné	terménykeresk.		-	
160	Várkerület 35.	Klier Márkus			-	
161	Várkerület 37.	Schwarz Ignácné	Ld. 116.	na.	-	
162	Várkerület 45.	Fischer Árpád			3	1
163	Várkerület 51/53.	Kopstein Samu	divatárkeresk.	2	2	1
164	Várkerület 55.	Varga Jenő és Rózsi	ld. 36.		5	2
165	Várkerület 57.	Weisz Lipót			-	
166	Várkerület 59.	Schwarz Márton			-	
167	Várkerület 61.	Schwarz József	Ld. 45.	2	4	2
168	Várkerület 63.	Breuer Dávidné	illatszerkeresk.		-	
169	Várkerület 65.	Glaser Béla		fsz.	-	
170	Várkerület 71.	Hess Zsigmond	magánzó	2	3	1
171	Várkerület 83.	Winkler Dénes	drogista	1	-	
172	Várkerület 89.	Schlesinger Aladárné	háztulajdonos	na.	4	1
49173	Várkerület 95.	Mangold Sarolta	ld. 89.	1	1	
174	Várkerület 105.	Schiller Samuné özv. ⁺⁺⁽¹⁸⁵⁾		na.	-	
175	Várkerület 107.	Kohn Árminné özv.	magánzó	na.	4	2
176	Várkerület 107/a.	Bartos Gézáné	ld. 80.	1	-	
177	Várkerület 111.	Schwarz Alfréd	cukorkaker.	1	1	
178	Várkerület 111.	Rosenberger József	cégtárs	1	2	
179	Várkerület 113/115.	Schwarz Árminné özv.	kötödetulajd.	1	5	1
180	Várkerület 121.	Lengyel Árminné özv.	magánzó	2	9	5
181	Várkerület 6.	Bischitz Béla	háztulajdonos		6	2
182	Várkerület 34.	Gellis Emil	papírkereskedő		6	1
183	Várkerület 50.	Koth Lipót	bőrkereskedő	1	9	2
184	Várkerület 58/I. ^{*(186)}	Reisinger Benőné	gépkkereskedő		3	
185	Várkerület 58/II. ^{*(187)}	Glatz Lászlóné	magánzó		2	1

sor- szám	ház fekvése	tulajdonos neve	foglalkozás	A	lakás	
					száma	ö
186	Várkerület 62.	Kopstein Lipótné	magánzó		1	1
187	Várkerület 68.	Frischmann Bernátné	háztulajdonos	1	3	2
188	Várkerület 74.	Füredi Sándorné özv.	magánzó		12	5
189	Várkerület 84.	Breuer Mórné özv.			6	4
190	Várkerület 88.	Lederer Manó dr.	ügyvéd	2	8	5
191	Várkerület 92.	Braun Zsigmond	kalapos			
192	Vörösmarty u.6.	Gross István	műsz. tisztv.	na.	2	1
193	Walnner I. u. 8/a.	Hacker Manó	háztulajdonos	1	3	
194	Wallner Ignác u. 24.	Lederer Manó dr.	ld. 190.	fsz.	2	1
195	Wallner Ignác u. 9.	Drock Jenő			4	1
196	Winkler u.3.	Fodor Benőné özv.	ld. 3.	na.	6	3
197	Winkler u. 6.	Fodor Benőné	ld. 3.	na.	1	
198	Zárányi u. 8.	Lederer Manó dr.	ld.. 190.	fsz.	1	
199	Zárányi u. 12.	Reisinger Benőné	Ld. 184.	fsz.	1	

A listához képest a bejelentőlapokon több tulajdonos szerepel a következő esetekben (a férjeket, feleségeket nem részletezzük, zárójelben a sorszám): Kolb Jenőné és Mellér Pál (19), Gestetner Jenő és Aladár (29. és 52), Fürst Zsigmondné özv. és Tsa. (32), Eisenstädter Elza és Tsa. (34), Neumann Irén és Miksa (72), Steiner Emil és Gyula (113), Mitzger László és Tsa. (114), Bischitz Bernát és Tsa. (123), Bruckner Ignác és Kalisch Simon (147), Schwarz Ignác és Lajos (161), Schlesinger Aladárné és Szigeti Lajos (172), Kóth Lipót, Mózes, Adolf (183). A Gestetner Jenő és Aladár (29 és 52) illetve Steiner Emil és Gyula (113) a II. táblázatban is szerepel.

Az 1943. évi adókimutatási lajstrom Sopronon kívül tüntette fel a következők tartózkodási helyét (zárójelben a sorszám): dr. Deutsch Dávid (2) – Kapuvár; Politzer Sándor (8) – Bécs; Hacker Samu (28) – Körmend; Hacker Jenő (62, 100, 132) – Bécs; Neumann Irén (72) – Budapest; Singer Jenőné (154) – Dunaszerdahely; Bischitz Béla (181) – Dél-Amerika; Gatz Lászlóné (185) - Somorja

50V. táblázat: Zár alá vett zsidó üzletek Sopronban

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
1	Balfi u. 104.	Polgár József	vegyeskereskedés	saját
2	Berzsenyi D. u. 1.	Mandl Izidor	vegyesáru-kereskedés	
3	Csengery u. 1.	Friedmann Árpád	fakereskedés	
4	Csengery u. 88.	Lőwinger Ferenc	ásványolaj-kereskedés	
5	Deák tér 50.	Polgár Ernő	vegyeskereskedés	
6	Domonkos u. 17	Knöpfler Imre	úri és női divatáru	
7	Erzsébet u. 6.	Blum Jakabné özv.	csemege-kereskedés	Holl

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
8	Erzsébet u. 7.	Krausz Imre	rövid-, kötött-, textilkereskedés	Kop:
9	Erzsébet u. 7.	Krausz Imréné	női divatáru	Kop:
10	Erzsébet u. 9.	Ráberger Miklósné	kézimunka-, rövidárukeresk.	
11	Erzsébet u. 17.	Révész Samu	vegyeskereskedés	
12	Ezüst u. 2.	Gestetner Andor	rövidáru-kereskedés	
13	Fapiac 1.	Beim Zsigmond	vegyesáru-kereskedés	
14	Fegyvertár u. 3.	Friedmann Miklósné	antikvárkereskedés	Fran
15	Halász u. 11.	Polgár Imre	vegyeskereskedés	Eisei
16	Halász u. 22.	Windholz Zsigmondné	vegyeskereskedés	Brau
17	Höflányi u. 34.	Bognár Margit	vegyeskereskedés	
18	Hunyadi J. u. 32.	Bakonyi Andor	fűszer- és csemegekereskedés	Bette
19	Ikvahíd 1.	Schiff Imre	festék-, illatszerkereskedés	
20	Ikvahíd 2.	Kóth Mór	bőrkereskedés	
21	Káposztás u. 2.	Schwarz Zoltán	fakereskedés	
22	Károlykörút	Goldschmied Szerafin	illatszer-kereskedés	
23	Kismartoni sor 2.	Klein Márkus	papír-nagykereskedés	
24	Kismartoni sor 2.	Klein Rezső	papír-nagykereskedés	
25	Kőszegi u. 19.	Oláh László	fakereskedés	saját
26	Kurucdombsor 3.	Mayer Dávid	építkezési anyagkereskedés	saját
27	Magyar u. 8.	Gergely István	ásványolaj és termékei keresk.	
28	Manninger u. 1.	Hoffmann Gyuláné özv.	vegyeskereskedés	saját
29	Mátyás kir. u. 3.	Goldhamer Jolán	szövött, rövidáru-kereskedés	
30	Mátyás kir. u. 5.	Rónai Alfrédné özv.	játékkereskedés	Bart
31	Mátyás kir. u. 7.	Kosztolitz Mihály	rövidáru-kereskedés	
32	Mátyás kir. u. 15.	Blum Alfrédné özv.	papírkereskedés	Alt J
33	Mátyás kir. u. 15.	Heim Emil	vegyeskereskedés	Alt J
34	Müller P. u. 2.	Rosenberger Zsigmond	vegyeskereskedés	
35	Ógabona tér 1.	Breuer Ármin	halkereskedés	
36	Ógabona tér 8.	Lówy Imre	rövidáru-kereskedés	
37	Ógabona tér 8.	Schwarz Samu	rövidáru-kereskedés	
38	Ógabona tér 12.	Kremsir Béla	rövidáru-kereskedés	Steir
39	Ógabona tér 12.	Kremsir Dávid	rövidáru-kereskedés	Steir
40	Ógabona tér 42.	Mandl Vilmosné	vegyeskereskedés	
41	Ötvös u. 1.	Zollschan Károly	ecetkereskedés	
42	Ötvös u. 2.	Goldschmied Jenő	gépkkereskedés	Mitz
43	Ötvös u. 9.	Fischer Lajos	vegyesáru-kereskedés	
44	Ötvös u. 11.	Glaser Jenőné	rövidáru-kereskedés	

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
45	Ötvös u. 11.	Spitzer Ignácné	ékszer- és órakereskedés	
5146	Ötvös u. 14.	Luhria Náthánné	szénsavkereskedés	
47	Ötvös u. 14.	Werndorfer József	óra- és ékszerész	
48	Ötvös u. 15.	Davidovits Dávid	vegyeskereskedés	Davi
49	Ötvös u. 15.	Davidovits Jakab	üvegkereskedés	saját
50	Ötvös u. 15.	Davidovits Simon	vegyeskereskedés	Davi
51	Ötvös u. 15.	Rubinstein Ármin	textilhulladék-kereskedés	Davi
52	Petőfi tér 5.	Schwarz Ferenc	vas- és háztartási cikk-keresk.	
53	Póda Endre u. 2.	Schwarz Ignácné özv.	vegyeskereskedés	saját
54	Rákóczi u. 18.	Friedmann Ernő	épületfa- és építkezési anyagkeresk.	
55	Rákóczi u. 39.	Wetzler Jenő	táskakereskedés	
56	Szt. György u. 2.	Knöpfler Rudolf	ószeres	Berc
57	Szt. György u. 18.	Neufeld László	vegyeskereskedés	Weis
58	Szt. György u. 18.	Neufeld Gyula	óra-nagykereskedés	Weis
59	Szt. György u. 21.	Weiler Gyula	zsibárus	Lőw
60	Szt. Lélek u. 5.	Kóth Márkus	óra- és ékszerkereskedés	saját
61	Szt. Lélek u. 13.	Heim Jakab	bútor- rőföskereskedés	saját
62	Szt. Mihály u. 6.	Kern Manó	vegyeskereskedés	Kerr
63	Szt. Mihály u. 9	Leitner Jónás	vegyeskereskedés	saját
64	Széchenyi tér 17.	Spitzer Ernő	fűszer- és csemegekereskedés	
65	Színház u. 4.	Schwarz Dezső	rőfös, divatáru-kereskedés	
66	Színház u. 5.	Váradi Vilmos	könyv- és papírkereskedés	
67	Tallián u.	Müller Fülöp	fakereskedés	
68	Templom u. 21.	Fux Jenő	rövidáru-kereskedés	
69	Templom u. 24.	Raab Jenő	vegyeskereskedés	Pollá
70	Torna u. 1.	Baum Elemér	könyv- és papírkereskedés	Bisci
71	Torna u. 2.	Braun Zsigmond	villanyszerelési cikkesk.	
72	Torna u. 2.	Braun Zsigmondné	n.a.	
73	Torna u. 2.	Rosenstingl József	régiségkereskedés	
74	Torna u. 10.	Somló Jenőné	kézimunka-kereskedés	
75	Torna u. 18.	Hesz Emilné	ószeres	Klier
76	Torna u. 22.	Breuer Ede	épületfa-kereskedés	Bruc
77	Új utca 6.	Schiller Sándorné	vegyeskereskedés	
78	Újteleki u. 3.	Rosenberger Testvérek	papírkereskedés	Rose
79	Újteleki u. 15.	Rosenberger Ödön	rőfös-, rövidáru-kereskedés	
80	Újteleki u. 23.	Pscherhofer Adolfné	vegyeskereskedés	
81	Újteleki u. 30.	Kern Adolf	vegyeskereskedés	

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
82	Várkerület 6.	Waltner Imréné özv.	fűszer- és vegyeskereskedés	Bisc
83	Várkerület 7.	Zimmermann Józsefné	gyümölcskereskedés	
84	Várkerület 9.	Breuer Lipót	vegyeskereskedés	
85	Várkerület 9.	Fux Albert	rövidáru-kereskedés	
86	Várkerület 9.	Spilmann Hermin	rövidáru-kereskedés	
87	Várkerület 9.	Weisz Henrik	rőfőskereskedés	
88	Várkerület 15.	Tychó Janka és fia	rőfös	(sajá
89	Várkerület 19.	Spitzer Samuné	divatáru-kereskedés	
90	Várkerület 21.	Koppel Ferenc	festék-, illatszer- és háztartáskeresk.	Orth
91	Várkerület 21.	Schiller Lajosné	divatáru-kereskedés	Orth
92	Várkerület 23.	Deutsch Irén	bőrkereskedés	Som
93	Várkerület 23.	Somogyi Aladár	textiláru-kereskedés	saját
94	Várkerület 24.	Fonyó Jenő	bizományi, gázkereskedés	
95	Várkerület 24.	Pscherhofer Jenő	rőfös, rövidáru-kereskedés	
96	Várkerület 24.	Weisz Artur	hordókereskedés	
5297	Várkerület 28.	Eisenstadter Manó	zsibárus	
98	Várkerület 29.	Fischer Emil	rövidáru-kereskedés	saját
99	Várkerület 29.	Latzer Mórné özv.	edénykereskedés	Fisc
100	Várkerület 31.	Goldner Benő	rőfőskereskedés	Gest
101	Várkerület 32.	Müller Béláné	rőfös, rövidáru és játékkereskedés	
102	Várkerület 34.	Boros László	kosárkereskedés	Gelli
103	Várkerület 34.	Gellis testvérek	papír-nagykereskedés	saját
104	Várkerület 35.	Klier Márkus	óra- és ékszerkereskedés	saját
105	Várkerület 37.	Schwarz Ignác és Lajos	cipőkereskedés	saját
106	Várkerület 43.	Lederer Hermann	férfikonfekció	
107	Várkerület 49.	Kóth Izidor	óra- és ékszerkereskedés	
108	Várkerület 50.	Kóth Lipót cég	bőr- és cipéskellék-keresk.	saját
109	Várkerület 51.	Kopstein Samu bej. cég.	textilkereskedés	saját
110	Várkerület 55.	Varga Testvérek	textil-, divatáru-kereskedés	saját
111	Várkerület 56.	Fischer Mihály	divatáru-kereskedés	
112	Várkerület 56.	Knöpfler Ignác	rövidáru-kereskedés	
113	Várkerület 57.	Weisz Lipótné özv.	házcipő-kereskedés	saját
114	Várkerület 58.	Koppel Konrád	edény- és porcelánkereskedés	Reis
115	Várkerület 58.	Schreiber Samu	gépkereskedés	Reis
116	Várkerület 61.	Schwarz József	divatáru-kereskedés	saját
117	Várkerület 62.	Kopstein Lipót bej. cég	bútorkereskedés	saját
118	Várkerület 63.	Breuer Dávid	illatszer-kereskedés	saját

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
119	Várkerület 68.	Grósz Sámuelné	vegyeskereskedés	Frisc
120	Várkerület 69.	Stössel Emil	óra- és ékszerkereskedés	
121	Várkerület 71.	Kluger Pál	posztókereskedés	Hess
122	Várkerület 72.	Ábrahám László	rövidáru-kereskedés	
123	Várkerület 72.	Gewürtz Márkus	acéláru-kereskedés	
124	Várkerület 72.	Glaser Béla	mű- és régiségkereskedés	
125	Várkerület 72.	Koppel Márton	bőrkereskedés	
126	Várkerület 74.	Breuer Jakab	nyomda- és papírkereskedés	Füre
127	Várkerület 74.	Drach Nándorné	ószeres	Füre
128	Várkerület 78.	Breuer Mihály	fűszer- és tejtermékkeresk.	
129	Várkerület 78.	Hoffmann Sándor	textil- és rövidáru-kereskedés	
130	Várkerület 80.	Spitzer Józsefné özv.	zsbárus	
131	Várkerület 81.	Sperlinger Vilmosné	kötött szövöttáru-kereskedés	
132	Várkerület 84.	Breuer Arnold	piperecikk-kereskedés	Breu
133	Várkerület 84.	Breuer Testvérek	vegyeskereskedés	Breu
134	Várkerület 84.	Steinhóf Sándor	kalapkereskedés	Breu
135	Várkerület 87.	Winckler Samu	divatáru-kereskedés	
136	Várkerület 88.	Lederer Testvérek	textiláru-kereskedés	Lede
137	Várkerület 89.	Heitler Tivadar dr.	cipőkereskedő	Schl
138	Várkerület 90/a.	Raab Jakabné özv.	halkereskedés	
139	Várkerület 94.	Raab Márton	gyümölcs- és élelmiszerkeresk.	
140	Várkerület 95.	Mangold Sarolta	esernyőkereskedés	saját
141	Várkerület 97.	Kopstein Ernő	óra- és ékszerkereskedés	
142	Várkerület 105.	Fux Miksa és tsa.	női konfekciókereskedés	Schi
143	Várkerület 107.	Hirschl Jenő	ruha- és kalapkereskedés	Koh
144	Várkerület 109.	Ádler Mór	óra-és ékszerkereskedés	
53145	Várkerület 111.	Fürst és Rosenberger	rőfőskereskedés	Rose
146	Várkerület 111.	Schwarz Alfréd	cukorkakereskedés	Rose
147	Várkerület 113.	Schwarz Jenőné özv.	cipőkereskedés	Schv
148	Várkerület 117.	Braun Miksa	óra-, óraalkatrész-, ékszerker.	
149	Várkerület 119.	Bresnitz Vilmos	textilkereskedő	
150	Várkerület 119.	Drach Jenő	bútor, villanyszerelési cikkek	
151	Várkerület 119.	Krausz Izidorné özv.	divatáru-kereskedés	
152	Várkerület 119.	Neufeld József	óra- és ékszerkereskedés	
153	Várkerület 119.	Rosenheim Zsigmond	ruhakereskedés	
154	Várkerület 121.	Beer Nővérek és. Tsa.	női és férfi divatáru	Leng
155	Várkerület 121.	Lengyel Ármin	rövidáru-kereskedés	saját

sor- szám	üzlet			üzlet tulaj
	helye	tulajdonosa	típusa	
156	Várkerület 131.	Huszár Sándor	szőlőkaró- és építőanyag-kereskedés	
157	Várkerület 133.	Winckler Dénes	drogéria	
158.	Ötvös u. 6.	Schiff Gusztáv	vas- és műszakcikk-keresk.	
159.	Várkerület 94.	Löwinger Ferencné	benzinkereskedés	

J E G Y E É K.

Az 50.500/1944.K.K.M.sz.rendelet értelmében az üzletek bezárásáról tett
bejelentésekről.

Folyó szám:	N É V :	T E L E P H E L Y:	A Z Ü Z L E T N E M E:
1.	Jurabán László	Várkerület-72 sz.	rövidírukereskedő
2.	Ádler Mór	Várkerület-109 sz.	óra és óraszerkereskedő
3.	Bakonyi Andor	Hunyadi J.-utca 32.sz.	fűszer és csomagkereskedő
4.	Baum Eleonór	Torna-utca 1 sz.	könyv és papírkerek.
5.	Beer Sándor és Tsa.	Várkerület-121.	női és férfi divatára
6.	Beis Eszter	Papac-1 sz.	vegyeskereskedő
7.	Czv.Nina Alfrédné	Mátyás kir.-u.15 sz.	papírkereskedés
8.	Czv.Nina Jakabné	Ergásbat-utca 6 sz.	csomagkereskedés
9.	Boros László	Várkerület-34 sz.	kosárkereskedés
10.	Bognár Margit	Héflányi-utca 34 sz.	vegyeskereskedés
11.	Bresnitz Vilmos	Várkerület-119 sz.	textilkereskedő
12.	Braun Miksa	Várkerület-117 sz.	óra, óraszállító és, óraszerk.
13.	Braun Eszter	Torna-utca 2 sz.	villanyszerelési cikk ker.
14.	Braun Eszter	Torna-utca 2 sz.	villanyszerelési cikk ker.
14.	Breuer Arnold	Várkerület-84 sz.	pipercikk kereskedő
15.	Breuer Dávid	Várkerület-63 sz.	illatszerekkereskedés
16.	Breuer Lipót	Várkerület-9 sz.	vegyeskereskedés
17.	Breuer Árpád	Ónabona-tér 1 sz.	halkereskedő
18.	Breuer Mihály	Várkerület-78 sz.	fűszer és tejtermékek.
19.	Breuer Testvérek	Várkerület-84 sz.	vegyeskereskedő
20.	Davidovits Dávid	Ötvös-utca 15 sz.	vegyeskereskedő
21.	Davidovits Jakab	Ötvös-utca 15 sz.	üvegkereskedő
22.	Davidovits Simon	Ötvös-utca 15 sz.	vegyeskereskedő
23.	Deutsch Irén	Várkerület-123 sz.	bőrkereskedés
24.	Drach Jenő	Várkerület-119 sz.	bátor, villanyszerel.cikk.
25.	Drach Mária	Várkerület-74 sz.	édesem
26.	Eisenstädter Mária	Várkerület-28 sz.	szabóras
27.	Fischer Emil	Várkerület-23 sz.	rövidírukereskedés
28.	Fischer Lajos	Ötvös-utca 3 sz.	vegyeskereskedés
29.	Fischer Mihály	Várkerület-56 sz.	divatrukereskedő
30.	Fonyó János	Várkerület-24 sz.	bismányi, gázkeresk.
31.	Friedmann Árpád	Csongor-utca 1 sz.	lakkereskedő
32.	Friedmann Miklós	Fegyvertér-utca 3 sz.	antiquárukereskedő
33.	Fux Albert	Várkerület-3 sz.	rövidírukereskedő
34.	Fux Jenő	Teuplós-utca 21 sz.	rövidírukereskedő
35.	Fux Mária és Tsa.	Várkerület-105 sz.	női konfekciókeresk.

Részlet a zár alá vett üzletekről készült listából

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54Varga Imréné: "...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...". Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi

leveleiből

54 Varga Imréné: "...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...". Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből

Az alábbi dokumentumok bepillantást adnak a soproni, a sopronbánfalvi, az ágfalvi, a balfi és a harkai evangélikus egyházközségek háborús időszakának nehézségeibe. Egyben adatokat közölnek lelkészekre, egyházi szolgálatukra, iskolákra, károokra és hasonló ügyekre. 1945-ben első fontos lépés volt az iskolák beindítása, majd azt követte az épületekben esett károk helyrehozatala, amelyek komoly feladat elé állították az egyházközségeket.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54 Varga Imréné: "...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...". Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből / Sopron

Sopron

Kapi Béla evangélikus püspök feljegyzéséből

„Sok légitámadást éltem át, néhánynak nehéz emléke maradt lelkemben. A legmegrázóbb Sopron első (1944. december 6-i) bombázása volt. Reggel az 5 órai vonattal indultam Győrből. Mikor vonatunk a soproni állomásra befutott, éppen légiriadót sikoltoztak a szirénák... Világosan láttuk a láncos bombák hullását, hallottuk a robbanások fülsiketítő zaját... A régi Palatinus épületre alig ismertem rá. Üvegtábla nélküli ablakai úgy meredtek rám megbillent fedele alól, mint egy fogatlan öregember vigyorra húzott szája... A (teológiai) fakultás épületéhez hátulról kerülök, de a romok miatt nehezen jutok előre. Benn az épületben vaksötétség. ... Ajtó és ablak nélküli folyosókon sípólva száguld a téli szél... Mintha kinn lennének a Deák téren, a decemberi hidegben... Másnap 7 óra előtt elindultam. ... A Deák tér feldúlt temető képét mutatta. Romokba döntött házak, ablaktalan emeletek, erkélyekről rongyos zászlóként csüngő vaskorlátok. ... Az üvegtelen folyosóján beláttam a tárt ajtajú szobába, mindenütt bútorforgácsok, törmelékek... Továbbmentem a pályaudvarra, hogy hazautazásom lehetőségeiről érdeklődjem. Romok között jártam erre is. A pályaudvar épületéből alig maradt valami... A forgalmi irodának nevezett szobasorokban közölték, hogy vonatindulásról legfeljebb néhány nap múlva lehet szó... Kimentem a diákotthon utcájába... Eljutottam az utca torkolatáig. Attól kezdve minden ház romokban feküdt. Nagy nehezen átmásztam a köhalmokon, de a diákotthon épületének a sarkánál végleg elakadtam. Az ablaktalan, hatalmas épület fenyegetőleg nézett az utcára... Mintha elátkozott házak közt, halott városban járnék... [164\(188\)](#)

„Az 1944. december 6-i első 49 percig tartó bombázás hét hullámban söpört végig a városon. Ez a légitámadás a polgári lakosságot sújtotta. 1945. február végéig még nyolc **55**kisebb után a március 4-i volt a legsúlyosabb angol-amerikai bombatámadás. Ekkor a belvárost ért támadáskor az evangélikus egyház épületei is kárt szenvedtek.” [165\(189\)](#)

Kapi Béla püspök levele Ziermann Lajoshoz

Kelt: 1944. július 5-én

„Sajnálattal értesülök arról, hogy gyülekezetében Ziermann Márta tanítónőnek a gettóban lévő zsidó

nők megmotozásával kapcsolatosan olyan szolgálatot kívántak, melyet kénytelen volt megtagadni. ...Tudomásul veszem, hogy a városi hatóság ez ügyben a szükséges tiltakozó lépéseket megtette.”¹⁶⁶⁽¹⁹⁰⁾

Kapi Béla levele Ziermann Lajos espereshez

Kelt: 1944. szeptember 23-án

„Tudomásul veszem, hogy soproni népiskolánkba az 1944/45. tanévre csak 550 gyermek, a Volksbund elemi iskolájába pedig 211 evangélikus tanuló, fiú- és leánypolgári iskolája I-II. osztályába 61 gyermek iratkozott be.”¹⁶⁷⁽¹⁹¹⁾

Evangélikus népiskolai adatok 1944/45. tanévre

	beiratkozottak közül						
	fiú	leány	ev.	ref.	kat.	magyar	német
Sopron	405	354	698	43	18	160	599
Ágfalva	142	134	274	-	2	-	276
Balf	72	60	128	4	-	4	128
Harka	41	58	95	-	4	-	99

Ziermann Lajos esperes jelentése az 1944/1945. évről

„...A nyilaskeresztesek s a Gestapo itt Sopronban azzal kezdték meg működésüket, hogy köztisztviselőben álló polgárokat, vezető állásban lévő férfiakat, köztük a mi tisztelt felügyelőnket letartóztatták s a központi népiskolánknak erre kijelölt termében elzárták, internálták. Mostantól fogva Sopronon keresztül éjjel-nappal vitték az ország vagyonát nyugat felé, sőt leszerelték, elcipelték a gépjárműveket... Amit nem tudtak elvinni, elpusztították. Ami megmaradt, azt az oroszok ... vitték és viszik el kelet felé. Úgy mondták, hogy három napi fosztogatást engedtek meg az orosz hadseregnek. Ez a három nap eddig már három, sőt négy hónapon túlterjedt. ...”

„...Az utolsó esztendőben a nemzetiségi kérdés nálunk is igen kiéleződött, éket vert a két nyelvű gyülekezet hívei közé. ... Nekünk nem szabad megszakítanunk a német nép józan, becsületes és hívő tömegével való viszonyt. Nekünk itt Sopronban legkevésbé szabad ezt tennünk. ... Mi itt a németiség és magyarság mezsgyéjén hídépítők vagyunk. Nekünk a német és magyar népet szívben és lélekben egymáshoz közelebb kell vinnünk...”

⁵⁶...Az istentisztelet helye is többször változott. Főleg a vasúti síneken túl lakó hívek a légi veszély idején, hogy előbb hazaérjenek, 1944. július 11-től szeptember 24-ig a Károlymagaslati úton, dr. Scheffer Oszkár villájában volt. ... Az Erzsébet kórház, a Polgárotthon, a fogház, az árvaház, a kurucdombi imatermeink kórházi célokra foglaltattak le. ... Legújabbban a 48-as kaszárnyában az internáló táborban egy ...terem áll rendelkezésünkre. A teológiai fakultáson a Teológus-Otthonban, egyes óvóhelyeken s magánházaiknál voltak még istentiszteletek. ... 1944-ben még megtarthattuk a konfirmációt rendes időben. Azonban az iskolaév időnek előtte hirtelen bezárattott... Úrvacsorát 1944-ben 3311 léleknek szolgáltatunk ki. 1945-ben ez a szám erősen csökkent... Az esketések száma 1944-ben emelkedett, 1945-ben erősen csökkenőben van...”¹⁶⁸⁽¹⁹²⁾

Ziermann Lajos esperes levele Kapi Béla püspökhöz

Kelt: 1945. május 25-én

„... Március 28-án nagyhét szerda este 8 óra tájt az orosz géppuskázást iszonyatos bombázás váltotta fel. Lajos fiammal, aki néhány hete már itthon tartózkodott, ... már nem tudunk lefutni az óvóhelyre és a lakásban éltük át az iszonyatos órát. Éjjel egy óraker a bombázás megismétlődött. Ezen az éjjel kigyulladt a Templom u. elején az ún. Hernfeld ház. A zsidó iskola sarka végig leomlott (aknatalálat). Igen nagy kárt szenvedett a reáliskola is. Nagycsütörtök délben egész váratlanul ismét találat érte a várost. Akkor esett a paplak elé akna. Lajos fiam és Márta leányom megsebesültek...A halottak között van néhai Horváth Dezső tiszti főorvos egyik leánya, és az egyik iskolaszolga leánya. Összesen hét halott volt. D.u. az istentisztelet elmaradt ismételt bombázás miatt. Akkor a paplak teteje is kapott egy aknát. A tetőszerkezet egy része alaposan megsérült. A templom teteje is aknatalálatot kapott, a tetőszerkezet megrongálódott. ...Egy másik akna a központi iskolaépület tövébe esett...

A gyülekezeti épületek kisebb nagyobb mértékben megsérültek a bombázásoktól. ...A Deák-téri iskola orosz kórház. A központi iskola előbb magyar majd orosz kórház lett.”¹⁶⁹⁽¹⁹³⁾

Ziermann Lajos esperes jelentése a Soproni felső ev. esperesi hivatalhoz

„...Súlyos kár érte egyházunkat (Teol. fakultás és Otthon), egyházkerületünket (Líceumi Diákotthon, Tanítóképző Intézet és internátus) s egyházközségünket. Templomunk s a Templom u. 12. sz. paplak, valamint az Eggenberg ház tetőzetét légi aknák csonkították meg. Mindkét iskolaépületünk, gyülekezetünk valamennyi háza többé-kevésbé megsérült. A temetőben sírokat nyitott meg a bombarobbanás és sírköveket tört szét. A temetőkápolnát s a sírásó lakását a légi támadások s az ellenség, különösen az átvonuló ukránok garázdálkodásai jó időre használhatatlanná tették.”¹⁷⁰⁽¹⁹⁴⁾

57 *Ziermann Lajos levele Kapi Béla püspöknek*

„...A gyülekezet lelkészei, segédlelkészei mind helyükön maradtak. Átmenetileg nálam lakott Hanzmann kolléga, akinek lakását kifosztották, Budaker [Oszkár] és Maller Kálmán ref. lelkész is két éjjelt itt töltött. ... A soproni gyülekezetbe osztottam be Bárdosi Jenő fegyintézeti lelkészt, aki jelenleg a fegyintézet megszűnésével ... állás nélkül maradt.”

Az egyházi kincseknek nem történt bajuk. A gyülekezet nagy értékű anyakönyvei is sértetlenül megvannak. ... Nagyszombaton esett el a város. Húsvét vasárnap már senki sem mert templomba jönni....Nagy gond volt az úrvacsorai bor. A gyülekezet bora (280 hl) ugyanis elveszett. A főispán és az orosz katonai parancsnokság révén sikerült 25 litert szerezniük.

Halottunk meglehetősen sok van. ... Nagyhéten és még utána is kb. 3-4 héten át mindenki maga temette a hozzátartozóját ott és úgy ahogy tudta. A légő szerint virág-vasárnaptól májusig kb. 80-90 evangélikus halotról van tudomásunk. Többek közt özv. Töppler Kálmánné, Graf Samu ny. igazgató, özv. Pokorny Jánosné, Darnai Ferenc ev. lelkész, Csík Ferenc olimpiai úszóbajnok stb. A gyülekezet tagjai közül többen eltávoztak, az itt maradottak legnagyobb része leszegényedett, ill. súlyos kárt szenvedett...”¹⁷¹⁽¹⁹⁵⁾

Ziermann Lajos jelentése a Soproni felső ev. esperesi hivatalhoz .

„...1945. május 7-én kezdtük újra a tanítást 8 osztállyal és tanítóval 260 beirt tanulóval 4 tanteremben. ... Sok látnivalója volt a gyermekeknek. A megszálló orosz katonaságnak például felette érdekes kerékpározása, kocsikázása, hangos beszéde és sokszor feltűnő viselkedése...”¹⁷²⁽¹⁹⁶⁾

1945. május 31-én Beyer Pál lelkész nyilatkozatot tesz püspöki rendeletre

Alulírott ...kinyilatkoztatom, hogy

1. 1939. szeptember 1 óta pártpolitikával nem foglalkoztam, pártpolitikai mozgalmakban részt nem vettem.
2. Anyanyelvem magyar, mindig az annak vallottam magam, nevemet nem magyarosítottam, a Volksbundnak tagja nem voltam, zsidóktól rádiót nem szereztem, egyesületnek, vállaltam igazgatósági ill. felügyelőbizottsági tagja nem voltam.
3. 1943. október 1. óta betegszabadságon voltam. 1944. december hó 29-én kezelő orvosom marasztalása ellenére visszatértem Sopronba, hogy a legnehezebb időkben gyülekezetemben legyek és együtt szenvedjek velük. [173\(197\)](#)

58Sopronbánfalva

Pröhle Károly lelkész helyzetjelentése az orosz megszállásról

Kelt: 1945.máj. 28.

„Harka és Nagymarton [ma: Mattersburg, Ausztria] között bekerített német erők március 29-én és 30-án (nagycsütörtök és nagypéntek) pánikszerűen menekültek községünkön át észak felé.

Március 31-én hátvédharcok a község határában. Árpilis 1-jén, húsvétvasárnap reggel 6 órakor bevonultak az oroszok. Aznap tőlünk 3 km-re folytak a harcok. Másnap a front 20-30 km-re távolodott. Nagycsütörtök d.e. 10 órára a Volksbund helyi vezetősége elrendelte a kiürítést. Erre rendezetlenül kb. 200-an menekültek el Németországba, ezeknek fele később lassanként visszazállingózott. A válságos napokban sokan a közeli hegyekben húzódtak meg. A perselyt közvetlenül az oroszok bevonulása előtt ismeretlen tettesek feltörték a 800 P-t elvitték. ... Az iskolában 20%-os a kár. ... A légi harcok és légitámadások szüneteiben úrvacsorát osztottam, eskettem és temettem. 3 alkalommal a temetőben szabad ég alatt tartottunk istentiszteletet...”[174\(198\)](#)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3 Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54Varga Imréné: “...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...”. Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből / Ágfalva

Ágfalva

Pröhle Károly sopronbánfalvi lelkész, ágfalvi helyettes levele Ziermann Lajos esperesnek.

Kelt: 1945. június 12.

„A lelkészi hivatal első látogatásom alkalmával teljesen felforgatva találtam. ... A lelkészlak az oroszok bevonulása után kb. egy hétig lakatlan volt. ... Az átvonuló menekültek megszállták a paplakot ... és a gyülekezet vaspántos ládája a kezükbe került. Roncsait az udvaron találtuk meg, tartalmából csak néhány foszlány van meg. Ezzel elpusztult az irattár kb. 1783-1890. évekből való – tehát a legértékesebb- része. ... az anyakönyvek teljesen nyíltan heverték ... A menekültek a paplak udvarán a gazdasági épületeiben is éktelen szemetet hagytak hátra. ... A szemet alól felforgatott szekrényekből előkerült az iskolai és a községi könyvtár egy része. ... 1945. május 18. óta a lelkészlakon működik az evangélikus és a katolikus elemi iskola.”[175\(199\)](#)

Pröhle Károly lelkész, mint ágfalvi helyettes levele az Egyházmegyei Elnökségnek

Kelt: 1945. május 30.

„Hammel János ágfalvi lelkész a presbitérium megállapítása szerint 1945. március hó 30-án, nagypénteken feleségével gépkocsin eltávozott a községből, Savanyúkúton [ma: Bad Sauerbrunn, Ausztria] át Németországba ismeretlen helyre ment, azóta nem tért vissza... Az oroszok bevonulása előtt egy német SS alakulat megszállta a templomot és bemocskolta. Az oroszok bevonulása után pedig az átvonuló ukrán menekültek behatoltak 59a sekrestyébe és a paplakba. Ennek következtében a levéltár nagyobb és értékesebb része, a gyülekezeti könyvtár egy része elpusztult. [176\(200\)](#)

Pröhle Károly sopronbánfalvi lelkész helyzetjelentése az orosz megszállásról Ágfalva községben

Kelt: 1945. május 28.

„A német erők nagypénteken eltávoztak, miután a vasútvonalat felrobbantották s a raktárukat használt épületeket felgyújtották. Húsvét vasárnap április 1-jén reggel vonultak be az oroszok. A front azután hamar eltávolodott. Az elmenekült gyülekezeti tagok száma kb. 600, Németországba, különböző helyekre, egyesek visszazállingóztak. A gyülekezet épületeit kisebb ablakkárok érték. ... Az irattár nagyobb része elpusztult, a gyülekezeti és iskolai anyagok épek. ... A tanítónőket kisebb anyagi károsodáson kívül baj nem érte. Grósz Aranka édesanyja Sopronban a bombázás következtében meghalt. ... Nagycsütörtökön egy német SS-alakulat behatolt a templomba, bepiszkították, két csillárt megrongáltak, a szószéken puszkagolyó nyoma. Az oroszok bevonulása után a sekrestyét s a paplakot kb. száz ukrán menekült megszállta s több napi ottlétük alatt mindent felforgattak, az irattárt s a könyvtár egy részét elpusztították. Utolsó istentisztelet nagyhét szerdáján. Április közepétől május 5-ig Schrauf Endre keszöhidegkuti lelkész végezte a funkciókat... Áldozócsütörtök óta Pröhle Károly a gyülekezet kérésére minden vasárnap német és a helybeli honvédkórház részére magyar istentiszteletet tart. Az esperes 1945. május 28-án Pröhle Károlyt bírta meg a helyettesítéssel. ... Az iskola minden épületét a honvédkórház tüdőbetegosztálya foglalja el. Az iskola az üresen álló lelkészlakon rendezkedett be s ott 1945. május 18-án kezdte meg a munkát. ... Az egyháztagek tehervállalása minden attól függ, hogy a Volksbund-tagok vagyonának elkobzását és a németek beigért kitelepítését végrehajjták-e. A németseg teljes kitelepítése esetén 1800 tagból kb. 180 maradna meg.” [177\(201\)](#)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54Varga Imréné: “...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...”. Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből / Harka

Harka

Danielisz Róbert lelkész levele Ziermann Lajos esperesnek

Kelt: 1945. május 2.

„...hálával eltelve tisztelettel jelentem, hogy életben vagyok s családommal együtt Harkán tartózkodunk. Gyülekezetem területén meglehetősen nagy harcok voltak s így gyülekezetem egy töredékével a közeli erdőben találtunk jó menedéket, ahol a reánk szabott megpróbáltatásokat eléggé könnyen vészeltük át. – Híveim nagy száma 136 család elmenekült, jelenleg ismeretlen helyen tartózkodnak. Jelenleg 863 család van a faluban. Teljesen ki vagyok rabolva s a pusztá életünkön kívül nincsen semmink. A lelkési iroda is teljesen széjjel van szedve, minden hivatalos irat megsemmisült. Az anyagkönyveket az oltár mögé rejtettem el s ezek most is ott fekszenek sértetlenül. Egyházi épületeink

nagyobb kárt nem szenvedtek. A parochia gránát találatot kapott s ⁶⁰mivel majdnem minden ablakszem betört, lakásomat egyelőre nem tudom használni. ... Istentiszteletet vasárnap már tartottam, Azonban az egyházi élet a lakosság megcsappanása és a robotmunkák miatt nehezen indul meg. Az iskolát most akarjuk megnyitni, azonban először helyre kell hozni az egyik iskolatermet. Schwahofer R. tanító részben szintén elmenekült, azonban állomáshelyére hamarosan visszajött. Pantzer G[ertrud] Sopronban tartózkodik, lakásában orosz katonaság lakik. Mindössze 25 gyermeket irtunk össze, a többi a szüleivel együtt eltávozott. Jelentem továbbá, hogy az összes funkciókat elvégeztem, temettem többek között egy orosz katonának hozzátartozóját is.

Anyagi kár érte a tornyot és a templomot is, ahol több belövésnyom látható. Az átvonulók a templomba többször betörték, zúztak és felkutattak mindent. Az oltárterítőket széjjeltépték, perselyt feltörték, sőt az orgonát is kikutatták. A templom padlózata tele volt vérrel, láthatólag itt harcolt, illetve itt halt meg egy katona. ...

Mint lelkipásztor igen súlyosan érint engem híveim többségének elhamarkodott lépése, akik nem a lelkipásztor mögé állottak, s így megmenekültek volna, hanem ismert és kevésbé ismert tényezők ... s a beharangozott nagy harcok miatti félelem folytán indultak indokolatlanul a biztos veszedelembé. ..Kötelességemet mindenkor megtettem, az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el.”¹⁷⁸⁽²⁰²⁾

Danielisz Róbert lelkész levele Ziermann Lajos esperesnek

Kelt: Harka, 1945. június 2.

„Hivatalos tisztelettel jelentem, hogy az idejű konfirmációt ... megtartottam. A konfirmáción részt vett 6 fiú és 4 leány, összesen 10 gyermek. ... Óriási nehézségek leküzdése után, gépek zúgása, menekülésre való készülés és légi harcok közepette még ezt a szolgálatot is el tudtam végezni az utolsó pillanatban, hogy gyermekeinket megkonfirmáltam. Az oltártól úgyszólván az országútra kerültek. A jó Isten óvja, tartsa őket, hogy hazájukba vissza tudjanak jönni...”¹⁷⁹⁽²⁰³⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54Varga Imréné: “...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...”. Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből / Balf

Balf

Scherman Sándor lelkész levele Ziermann Lajos esperesnek

Kelt: Balf, 1944. május 24.

„A harangot (232 kg) átvevő főszerelő 1944. május 5-én 21 órakor érkezett községünkbe. – május 6-án hajnalban 1 7-kor szólalt meg utoljára a kis harangunk, amelynek felírása: Lasset die Kindlein zu mir kommen. 7 órakor istentisztelet volt, amelyen a templom és torony alatti rész is zsúfoltan megtelt ... szem nem maradt szárazon. Más felekezeti hívek is sokan voltak jelen. Megilletődve búcsúztam a harangtól, ezt szereztük be először itteni működésem alatt. A toronyban összetört harangot újból összeállítottuk, feldíszítettük és úgy tettük szekerre...”¹⁸⁰⁽²⁰⁴⁾

⁶¹*Schermann Sándor lelkész levele Ziermann Lajos esperesnek*

Balf, 32/1945.

„...vázlatosan jelentem...a közelmúltban történeteket.

..jelenleg sem irodám, sem íróasztalom, sem a mellette lévő hálószobám nem áll rendelkezésemre. Azt az orosz katonai hatóság foglalta le. ... Teljesen ki lettem fosztva. fehérnemű és ruházatom alig maradt. Élelmezés tekintetében csak jelzem, hogy a múlt héten az itteni plébános is megajándékozott egy karéj kenyérrel.

Virágvasárnapján konfirmációi vizsgát tartottam, nagycsütörtökön a temetési menettel már csak a gyalogjárón tudtunk haladni, mivel az úttestet a katonaság (magyar és német) teljesen elfoglalta. Nagypénteken d.e. még tartottam istentiszteletet, nagypéntekről nagyszombatra virradó éjjel holmimnak csekély részét a bombázás elől pincémbe helyeztem el. Magam pedig majdnem mindig egyedül jártam a községet gránát- és puskagolyózápor között. Sikerült két pincében, ahol kb. százan voltak együtt, egy nagyobb pánikot megakadályoznom. Az első orosz élharcosnak én válaszoltam – egyedül állva a pince előtt: Mne nemetzki. ...Húsvét.

Vasárnap reggelén motorkerékpárt kellett tolnom egy orosz katonának. ... Szentanúja voltam annak, hogy egy 60 éves anya feláldozta magát unokáiért és 3 orosz katonának áldozatul esett. ... A parochia udvarára 3 gránát esett. Szentanúja voltam német és oroszok páncélos harcának. Veszély és golyózápor között is minden halottat egyházi temetésben részesítettem, köztük 10 öngyilkost is. Az oroszok által lelőtt híveket akkor is elkísértem utolsó útjára, amikor többször figyelmeztettek, hogy ez az út életembe kerülhet.”[181\(205\)](#)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 3Sorsfordító esztendő. Adatok és források 1944/45 soproni eseményeihez / 54Varga Imréné: “...az oltárt, a híveket még életem veszélyeztetése során sem hagytam el...”. Adatok a soproni és Sopron környéki evangélikus lelkészek 1944/45. évi leveleiből / Sopronkőhida

Sopronkőhida

Bárdosi Jenő fegyintézeti lelkész helyzetjelentése

„Az orosz hadsereg bevonult 1945. március 31-én d.u. 4 óra 20 perckor egész rövid ellenállás után. Kimondottan nagy atrocitások nem voltak. Az elmenekült gyülekezeti tagok hozzávetőleges száma: 18. ... A fegyintézet gyönyörű templomát teljesen feldúlták. Templomi kegszereket, oltárterítőket, stb. a lelkész megmentette. Az istentiszteleti és egyházi élet újrakezdésének időpontja 1945. április 18. ... Egy fegyőri család szobájában tartottuk az istentiszteleteket. ... Jelenleg a létszám 107.”[182\(206\)](#)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY

62MŰHELY

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban

Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története.

Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban

Özvegy Muck Andrásné, Szabó Károly,

a soproni harcéták és honvéd lövészek emlékére

A felvidéki területek és főként Kárpátalja visszacsatolásának jelentős kísérő eleme volt 1938-ban az önkéntes szabadcsapatok szervezése és azok tevékenysége. Ezek történetét 50 éven át sűrű homály fedte. A Horthy korszakban létüket diplomáciai okból nem lehetett elismerni, ezért akkor a hivatalos álláspont szerint ilyen szervezetek nem léteztek. A pártállam idején pedig azért nem lehetett velük foglalkozni, mert összetévesztették őket az 1918-1919. évi „ellenforradalom” idején hírhedtté vált „Rongyos Gárdá”-val, amelyről annak idején a kommunisták ellen elkövetett rémtetteik miatt hallani sem akartak. Ma már minden e témával kapcsolatos zárlat feloldódott. Ezért 67 évvel az események után a felvidéki szabadcsapatok történetét a valós helyzet feltárása érdekében, és soproni helytörténeti vonatkozásai miatt is, indokolt összefoglalni.

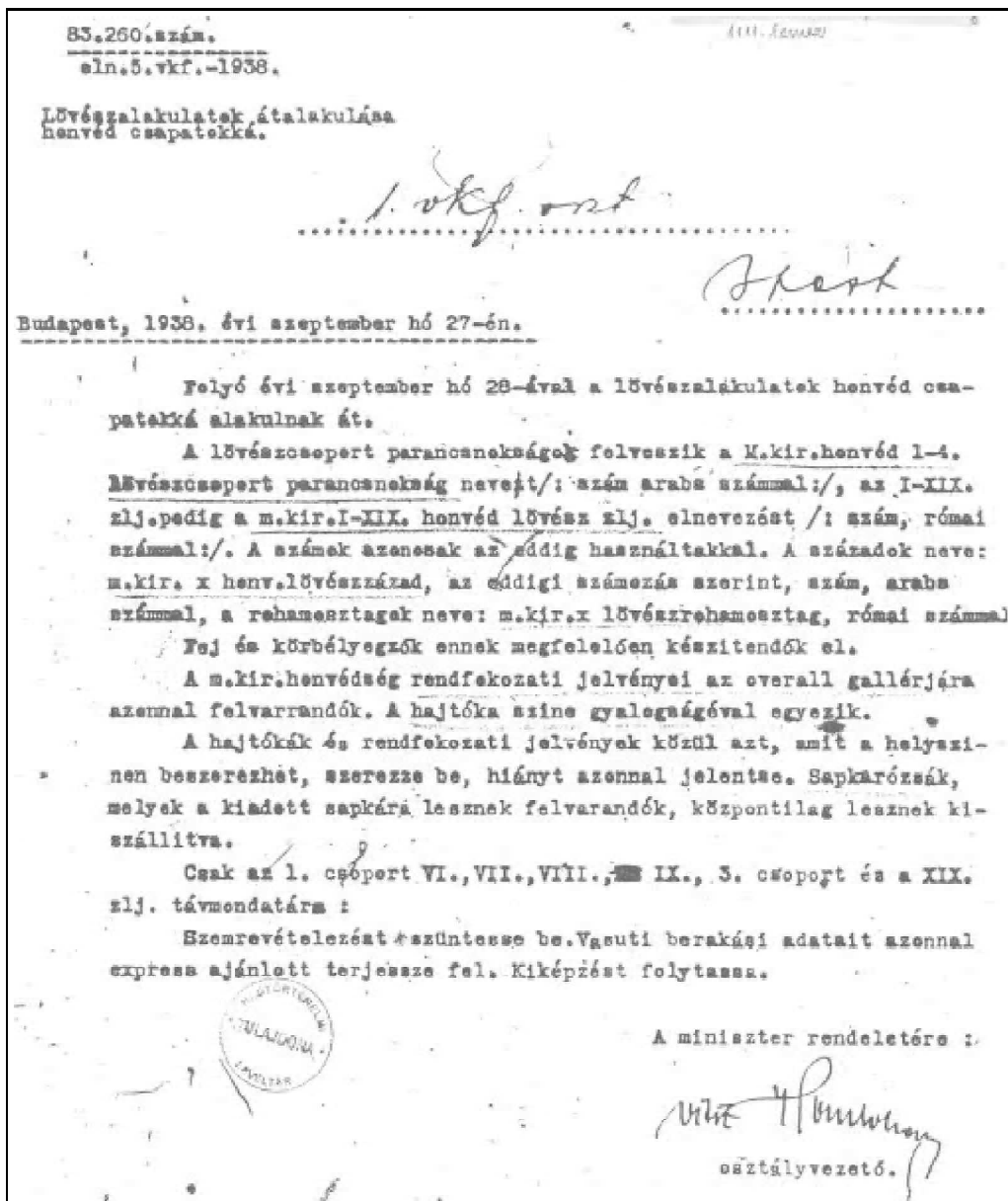
2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / A felvidéki szabadcsapatok története

A felvidéki szabadcsapatok története

A szabadcsapatok szervezését 1938-ban – feltehetően a négyhatalmi paktum létrehozása során tapasztalt problémák miatt, attól tartva, hogy a nagyhatalmak a mi határmódosítási igényeinket nem fogják támogatni, és azok megvalósítása a csehek ellenállása miatt is meghiúsulhat – azzal a céllal határozták el, hogy önkéntes csapatok bevetésével a Felvidéken olyan zavaros helyzetet alakítsanak ki, amely lehetővé teszi, hogy a magyar hadsereg bevonuljon a Felvidékre, és a magyarlakta területeket megszállja.

Az önkéntesek országos méretű toborzását vitéz Homlok Sándor vezérkari ezredes (1938 november 1-ig alezredes) irányításával, a Honvédelmi Minisztérium vezérkari főnökségének 5. osztálya szervezte.¹⁸³⁽²⁰⁷⁾ A toborzás végrehajtását különböző társadalmi, többnyire félkatonai szervezetek, főként a lövészegyletek és a MOVE (Magyar Országos Véderőegylet) szigorú titoktartás mellett végezték, mert azt a látszatot kellett kelteni, hogy spontán hazafias megmozdulásról van szó. A toborzás feltehetően már **63**1938 júniusában megkezdődött. Ezrével jelentkeztek az önkéntesek. Augusztus közepén az országos toborzás eredményeként a fővárosban és a vidéki városokban már összesen több mint 9000 ember gyűlt össze. Legtöbb önkéntes, mintegy 1500-1700 fő, Budapesten jelentkezett. Ezeket a Tattersallban¹⁸⁴⁽²⁰⁸⁾ gyűjtötték össze és ott be is öltöztették őket. Egységesen barna overallt és barna svájci sapkát kaptak. Ez lett akkor az egységes lövész egyenruha. Feltehetően a pesti csoporttal egyidőben a vidéki városokban összegyűlt önkénteseket is beöltöztették a lövészegyenruhába, majd ezt követően az így létrejött 57 lövészalakulatot kiképzés céljából 19 zászlóaljba osztották be. Ezeket végig a csehszlovák határ mentén helyezték el, különböző kvártélyokon, készenlétben a csehszlovák területre zavarkeltés céljából történő bevetésre.

Vezérkari főnöki rendelkezés a lövészalakulatok átalakulásáról

64 Szeptember végén Homlok Sándor, a szabadcsapatok szervezője és egyben a lövész-zászlóalj parancsnoka, a honvédelmi miniszter, illetve a honvéd vezérkar főnökének rendelkezésére 1938. szeptember 27-én kelt 3280/1938. számú távmondattal közölte a lövész-csoportparancsnokságokkal, hogy „F. év szeptember 28-ával a lövész-alakulatok honvéd csapatokká alakulnak át. A lövész-csoportparancsnokságok felveszik a M. kir. I-4. lövész-csoportparancsnokság nevet, az I-XIX. honvéd lövész zlj. pedig a m. kir. I-XIX. honvéd lövész zlj. elnevezést.”¹⁸⁵⁽²⁰⁹⁾ A távmondattal az idézett szövegen kívül sok formai intézkedést is előírt, de a lövészalakulatok átalakulásának rendjét és lebonyolításának határidejét nem határozta meg. E rendelkezés végrehajtásaként a lövész zászlóalj parancsnokai azokat a hadköteles lövészeket, akik hajlandók voltak a honvédeskü letenni és vállalni a katonai fegyelmet, október első napjaiban feleskették és az utasításnak megfelelően besorolták a megalakuló honvéd lövész zászlóaljakba. Akik pedig az eskü letételét nem vállalták, elbocsátották. Így akkor, a lövész-alakulatok önkéntesei kettéváltak: A többség besorolt a megalakult m. kir. I-XIX. sz.

honvéd lövész zászlóaljba, az esküt nem tett többiek pedig más megoldást keresve eltávoztak.

A müncheni egyezmény¹⁸⁶⁽²¹⁰⁾ aláírása után nyilvánvalóvá vált, hogy az etnikai határon túlnyúló területi követeléseinket tárgyalások útján nem lehet érvényesíteni. Ennél fogva Kárpátalja visszaszerzése is csak katonai beavatkozással lesz megoldható. Ezért akkor a lövész zászlóaljból kivált, katonai esküt nem tett önkénteseknek szánták azt a feladatot, hogy Kárpátalján hidak, vasutak, stb. felrobbantásával és a lakosság körében zavarkeltéssel a katonai beavatkozást előkészítsék. Ennek érdekében a zászlóaljból kivált önkénteseket a kárpátaljai határ közelében, Vásárosnaményban és annak környékén vonták össze.

Október elején, a lövészalakulatoknak honvéd lövész zászlóaljjá történt átalakulása után, már a komáromi magyar–csehszlovák egyeztető tárgyalások megkezdése előtt, mintegy 940 önkéntes gyűlt össze Vásárosnamény környékén. Ezeket többségében Naményban, illetve a környékbeli Gergelyugornya és Tarpa községekben helyezték el. Ezekből alakult meg a Kárpátalján bevetésre szánt, rendkívül vegyes összetételű szabadcsapat, az „S” csoport, és a Héjjas Iván alparancsnoksága alatt Gergelyiben elhelyezett, mintegy 160 főnyi, egykori „Rongyos Gárda” tagokból és azok leszármazottaiból összetevődött „H” csoport.

A kárpátaljai akció katonai és szervezési ügyeinek vezetője, a lövészezred, vagyis a 19 honvéd lövész zászlóalj parancsnoka, vitéz Homlok Sándor vezérkari ezredes, politikai vezetője pedig Kárpátalja visszaszerzésének megszállott szervezője, vitéz leveldi Kozma Miklós¹⁸⁷⁽²¹¹⁾ volt. A Vásárosnaményban és környékén összegyűlt vegyes összetételű csapatot Kozma Miklós naplójegyzeteiben a következőképpen jellemezte: „*A tattersali toborzás teljesen nyilas jegyben ment. A nyilasok politikai okokból ambicionáltak, 65 hogy minél több embert küldjenek. Küldték is személyválogatás nélkül azokat, akik Pesten a legjobban kiabáltak. Bár a legnyugtalanabb részét már kislejtezték, de maradt még éppen elég. Ők élni és érvényesülni akarnak Pesten és a politikában, nem pedig meghalni Beregszász alatt.*”¹⁸⁸⁽²¹²⁾

Az összesen mintegy 940 önkéntesből alakított 9 járőr és 4 század bevetésével három fázisban, zavarkeltő, romboló és rohamozó akciókkal tervezték Kárpátalja megszállását fokozatosan előkészíteni. Az akciók beindítása előtt felderítették a terepet, és megállapították, hogy a határ túlsó oldalán zárt megfigyelő és erődvonal van, amelyen csak egy helyen, Tarpa községgel szemben levő 1,5 km széles résen lehet átjutni. Ezen a résen küldtek át először október 6-án, 7-én és 8-án két-két járőrt zavarkeltés céljából. Ezek sikerrel jártak. Ezt követően a Bátor–Beregszász–Huszt vonalszakaszon folyó csehszlovák csapatszállítások megakadályozása, illetve fékezése céljából a komáromi tárgyalások megkezdésével egyidőben, október 9-én éjjel, már romboló járőröket küldtek át. Az egyik robbantó járőr a Beregszász és Huszt közötti szakaszon felrobbantotta a Borzsa folyónak Bene község vasútállomása közelében levő hidját, másik két járőr pedig – Szathmáry Király Ádám 28 éves erdőmérnökhallgató vezetésével – a Bátor és Beregszász közötti vonalszakaszon a vasút felépítményét robbantotta fel 3-3 helyen, egymástól 4 km távolságban. A robbantások eredményeként a forgalom mindkét szakaszon két héten, illetve több napon át szünetelt.

A kezdeti sikerek után a parancsnok 2-2 századot küldött át a határon azzal az utasítással, hogy Beregszászt és Munkácsot rohamozzák meg és foglalják el. Ebbe az akcióba október 10-én vitéz Haynal Alajos vezérkari alezredes vezetésével három felesküdt honvéd lövész zászlóaljat is be akartak vetni. Ezt azonban 10-én este 20 órakor vitéz Homlok Sándor, a lövészezred és a vásárosnaményi alakulatok előljáró parancsnoka – felsőbb utasításra – leállította. Az útnak indított négy század azonban csúfos vereséget szenvedett, nagy veszteséggel: mintegy 150 főnyi csehszlovák erő 301 főt ejtett fogságba. Kozma Miklós szerint ez a szégyenletes esemény három alapvető hibára vezethető vissza: „*Az első hiba az, hogy teljesíthetetlen feladattal alkalmatlan embereket zárt*

kötélékben alkalmaztak. A második, hogy sablonosan, a személyek ismerete nélkül, csupán a tartalékos tiszti rangot nézve választották ki a parancsnokokat. A harmadik, és ez a legnagyobb hiba az, hogy ilyen nehéz feladatra nem való fickókat ahelyett, hogy hazaküldték volna őket kártyázni, egyáltalán eleresztettek.” [189\(213\)](#)

Október 13-án a csehek a tarpai rést, ahol addig át tudtak menni, géppuskás tábori őrökkel lezárták. Ekkor kénytelenek voltak Vásárosnamény környékéről északabbra települni. Ott próbálkoztak kisebb akciókkal, kevés sikerrel, és újabb veszteségekkel.

November 2-át, az első bécsi döntést^{[190\(214\)](#)} megünnepezték. Aztán amikor a kormány november 18-án döntést hozott Kárpátalja megtámadására, a vásárosnaményi alakulatok maradéka azt az utasítást kapta, hogy 19-éről 20-ára virradó éjszaka legyenek készenlétben, majd csatlakozzanak a honvédség támadásához. A támadást azonban 19-én [66](#)este leállították. A tervezett támadásról azonban a sajtó 20-án reggel hírt adott. Ebből nagy nemzetközi botrány kerekedett, ezért minden további akciót le kellett állítani. Egy kisebb „térképhelyesbítő” csapat a visszacsatolt területen maradt, de a többieket december 10-én leszerelték. A visszamaradt „térképhelyesbítők” hősiességének volt köszönhető, hogy Munkácsot az 1939. január 6-án végrehajtott csehszlovák ortvtámadás ellen sikerült megvédeni.

Ezzel a Kárpátalja elleni akciókban részt vett felvidéki szabadcsapatok rövid története véget ért. Tevékenységüknek Kárpátalja visszaszerzésében érzékelhető eredménye – 1938. december 10-én történt leszerelésük és a Kárpátalja 1939. március 15-i megszállása között eltelt hosszú idő miatt – nem igen lehetett. Veszteségük azonban nagy volt. A Vásárosnaményban és környékén összevont 940 önkéntesből 37 fő hősi halált halt. 343 fő fogságba esett és két hónapon át az illavai fegyházban sínylődött, 5 fő a fogságban meghalt, 338 fő a fogságból hazaérkezett. 19 főt a hazaérkezettek közül azonnal kórházba kellett szállítani, be nem gyógyult lőtt seb, orbánc, idegösszeomlás és egyéb betegség miatt. Közülük 5 fő a kórházban meghalt, 57 fő a hazaérkezettek közül 25-100 %-os rokkant volt^{[191\(215\)](#)}. Részletes történetüket a Hadtörténelmi Levéltár archív anyagai, és az utóbbi időben megjelent számos kiadvány őrzi. Az ő történetük azonban a Felvidék és Kárpátalja visszaszerzéséért indult hazafias mozgalomban részt vettek csak kis hányadának a története. A mozgalom 85-90 %-át képviselő I–XIX. honvéd lövész zászlóaljjal – félkatonai jellegük és kevésbé mozgalmas történetük miatt – sem a katonai történetírás, sem más nem foglalkozott.

Sopronban az 1940-es években feltehetően közsismert volt, hogy „Pozsonyi Gárda” vagy „harcéták” néven a soproni egyetemisták is bekapcsolódtak az 1938. évi szabadcsapat-mozgalomba. Ennél többet azonban róluk sem tudtak, még azt sem tudták, hogy az ő csapatuk volt a m. kir. VI. honvéd lövész zászlóalj. Arról pedig, hogy rajtuk kívül más szabadcsapatoknak is volt soproni kötődése, senkinek sejtelve sem volt. Merő véletlen, hogy e témáról folytatott baráti beszélgetés, illetve levelezés kapcsán kiderült, hogy dr. Márkus László soproni erdőmérnök 19 éves korában a m. kir. XVIII. honvéd lövész zászlóalj tagja, Bély Miklós miskolci erdőmérnök édesapja, Bély Sándor^{[192\(216\)](#)} erdőmérnök pedig a m. kir. XVII. honvéd lövész zászlóalj egyik századparancsnoka volt.

E cikk korlátozott terjedelme nem teszi lehetővé, hogy itt mindhárom zászlóalj történetét részletesen ismertessük. Legszélesebb helytörténeti vonatkozásai, és főként a soproni harcéták történetének feldolgozása során felszínre került, a honvéd lövész zászlóaljak sorsát meghatározó összefüggés miatt, részletesen csak a soproni harcéták történetét tárgyaljuk. Az előzőkben már említett Haynal-akcióval összefüggő helyzet kapcsán azonban Márkus Lászlóék és Bély Sándorék történetéről is megemlékezünk.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban /

A soproni harcéták története

A soproni harcéták története

Az események után 67 év elteltével már meglehetősen nehéz volt az 1938-as szabadcsapat-mozgalomba bekapcsolódott soproni harcéták történetét összeállítani, mivel az egykori mintegy 160 résztvevő közül már alig él valaki, aki erre vállalkozhatna. A még 67-élők többsége is az eseményekre már csak homályosan vagy egyáltalán nem emlékszik. Korábban pedig a vállalkozás szigorúan titkos jellege miatt a történet megörökítésére egyetlen érdekelt sem vállalkozhatott, erre nem is mert volna vállalkozni, mert akiről a pártállam idején véletlenül kitudódott, hogy szabadcsapatnak tagja volt, keserves meghurcoltatásnak volt kitéve.

Ma azonban már ez a korlát is feloldódott. Én akkor még csak nyolcadikos gimnazista, soproni licista (a soproni Evangélikus Líceum tanulója) voltam, szó sem lehetett arról, hogy a szabadcsapatba jelentkezsem, így arról emlékeim sem lehetnek. Szerencsére Madas András, aki 1938/39-ben IV. éves erdőmérnökhallgató volt és a felvidéki akcióban részt vett, a gyermekei számára írott családi krónikájában ezzel kapcsolatos emlékeit is megörökítette. Szabó Károly¹⁹³⁽²¹⁷⁾ pedig, aki akkor II. éves erdőmérnökhallgató volt és ugyancsak részt vett az akcióban, szintén vállalkozott arra, hogy felelevenítse és átadja erre vonatkozó emlékeit.

A következőkben elsősorban az ő személyes élményeik és visszaemlékezésük alapján kíséreljük meg a „soproni harcéták” történetét megörökíteni:¹⁹⁴⁽²¹⁸⁾

„1938 szeptembere a szokásos beiratkozással kezdődött, de akkor már nálunk is felforrósodott a levegő a németek Szudétaföldre vonatkozó követelése miatt. Szeptember közepe táján pedig a mi követeléseinkkel kapcsolatos huzavona és a csehek elutasító magatartása következtében már nyilvánvalóvá vált, hogy tenni kell valamit, különben a Felvidék visszacsatolásából nem lesz semmi.

Ez idő tájt nagygyűlést szerveztek a Kaszinóban. Ott voltunk valamennyien, de a szónokokra nem igen figyeltünk, mert szavalókórusban oly hangerővel kiabáltak a „Mindent vissza! Felvidéket vissza!” jelszavakat, hogy olyat az öreg Kaszinó falai még nem hallottak. Néhány nappal a nagygyűlés után az egész egyetemi ifjúságot összehívták az Ifjúsági Körbe, s ott a Köri elnök, Juhász László bányamérnökhallgató, nem külső indíttatás, hanem – minden bizonnyal – az ifjúság hangulatát és tenni akarását látva, belső hazafias helyzetfelismerés alapján feltette a kérdést, akarunk-e, hajlandók vagyunk-e a Felvidékért harcba menni? Egy emberként felzúgott az egész ifjúság, hogy „Igen!” Aztán valamit alá kellett írunk. Nem is néztük meg, hogy mit írunk alá, csak aláírtuk. Később tudtuk meg, hogy a szabadcsapatba való önkéntes belépési nyilatkozatunkat írtuk alá.

Röviddel ez után megint az Ifjúsági Körbe kellett gyülekeznünk. Onnan kimentünk a lőtérre. Mindenki leadott néhány lövést, s ez volt a katonai kiképzésünk. Néhány nap múlva ismét behívtak bennünket a Körbe. Ott elmondták, hogy valószínűleg be is fognak vetni bennünket, ezért nem mehetnek el a most beiratkozott elsőévesek, és egy családból csak egy fiú mehet el. Emiatt például Madas András öccse, László nem jöhetett velünk. Az elsőévesekre vonatkozó szabály alól azonban voltak kivételek. Bánó István, Fessler József és még néhányan, akik a többi elsőéveshez képest túlkorosak voltak, betöltötték 20. életévüket, velünk jöhettek. Ezen az összejövetelen aztán 68-ast is kihirdették, hogy akik elmehetnek, szeptember 22-én este 10 órakor gyülekezzenek az egyetemen, a Questura¹⁹⁵⁽²¹⁹⁾ utcai oldalán a hősi emlékműnél.

22-én este kimentünk az egyetemre. Ott a gyülekezés után az elnök rövid beszédet mondott, aztán fogadalmat tettünk. Majd valami kísérteties világítás mellett felolvasták a jelentkezés alapján készült névsort. Úgy tűnt, hogy a II.-IV. évfolyam minden hallgatója, a bányászok, kohászok és az erdészek, s

a listázó öreg fiúk is mind ott voltak. Később derült csak ki, hogy Éles Lacit az édesapja otthon bezárta az egyik szobába, azért nem tudott eljönni. Riedl Gyula és Kőrös Gyula nem volt Sopronban, nem tudtak semmit az egész ügyről, ezért ők sem jöttek velünk.

Parancsnokunk, vitéz Dávidházy István őrnagy úr

69A névsorolvasás után menetoszlopba soroltunk és a családtagok kíséretében elindultunk a GySEV pályaudvarra. Madas Andrást édesanyján, a húgán és az öccsén kívül a menyasszonya is elkísérte. Juhász László, Köri elnökünk tüzér hadnagyi egyenruhában vezette a csapatot. Az állomáson már benn állt egy üres, személykocsikból álló szerelvény. Ott derült ki, hogy egy kisebb csoport „idegen” is csatlakozott hozzánk, akik nem voltak valami bizalomgerjesztők! Csapatparancsnokunk vitéz Dávidházy István őrnagy volt. Ő is velünk utazott. Az ő erre vonatkozó megbízatása – István fiának közlése szerint – a VKF. [196\(220\)](#) 5. osztályától, vitéz Homlok Sándor vezérkari ezredestől származott. Beszálltunk a kocsikba. Fülkés és termes kocsik voltak. Mi fülkés kocsiba kerültünk. Velünk ott volt még – rajtunk kívül – Hibbey Albert, Szovják Hugó, Oroszlány Endre és lovag Thuronyi is. Éjfélkor felharsant a sípszó és mi a Himnuszt kezdtük énekelni. Ennek hangjára indultunk ki Sopronból. Aztán

néhány perc múlva beleéltük magunkat az új helyzetbe. Madas András felmászott a csomagtartóba, ott próbált elhelyezkedni. Hamarosan el is szenderedett.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / Magyaróvár

Magyaróvár

Hajnalba korán ébredtünk. Nézegettük, vajon merre járunk. Amikor kiszállásra szólítottak, csodálkozva láttuk, hogy Magyaróvárra érkeztünk. Valami reggelit kaptunk, aztán egy katonai raktárhoz vonultunk. Ott kiosztották az „egyenruhákat”. Mindannyian barna overallt, barna svájci sapkát és derékszíjat kaptunk. Az overallt felhúztuk a saját ruhánkra, s ezzel készen állt az egyenruhás csapat. Ekkor tudtuk meg, hogy valójában önkéntes „szabadcsapat”, vagyis valamilyen félig-meddig illegális alakulat vagyunk.

Aztán rajokba osztottak bennünket. A rajparancsnokokat magunk választottuk. A miénk Madas András lett. A rajban úgy emlékszem, tizenketten voltunk. A mi rajunkban volt Csutkai Jenő, Szovják Hugó, Sümegi Ervin stb. Ezt követően kiosztották a fegyvereket. Néhány raj géppuskát, a többi pedig puskát kapott. Két páncéltörőt is kaptunk. Mi a géppuskás rajba jelentkeztünk. Ez persze azt jelentette, hogy a menetgyakorlaton cipelnünk kellett a géppuska egységeit. A másik géppuskás raj parancsnoka az idegenek közül került ki, az első világháborút megjárt szakaszvezető volt. Tőle megtudtuk, hogy őket a nyilasok toborozták. Így gyanúnk beigazolódott. Pékek, kéményseprők, lakatosok stb. voltak közöttük. Nem értettük, hogyan kerültek közéink nyilaskeresztes párttagok. Ők erről nem beszéltek. Bennünket pedig különösebben nem érdekelt, mert soproni egyetemisták lévén, a volksbundisták és a nyilasok ellen be voltunk oltva.

A beosztás és felszerelés után orvosi vizsgálat következett. Az orvos nem vizsgált, csak végigment a sorokon és mindenkitől megkérdezte, van-e valami szerzett, vagy régebbi betegsége, ami harc esetén problémát okozhat. Aztán elhelyeztek bennünket az SS-gyáráépületben, aminek semmi köze nem volt a német SS Waffenzughoz. Ez hadianyaggyárnak épült az első világháború alatt, de nem fejezték be az építését. Néhány nap múlva a magyaróvári akadémiák (kb. 30 fő) is alakítottak egy csapatot. Még Sopronból 70 is jött egy nyilas párttagokból álló csoport is. Így összesen kb. 160-an voltunk az „idegenek”-kel együtt.

A kiképzést Szentkatolnai János hadnagy vezette, de a nyilasok között voltak kiképzett tisztesek és altisztek is, megfelelő válogatás után ők is részt vettek a kiképzésben. Ezek kiválasztását az őrnagy úr végezte. Volt alaki kiképzés, éjszakába nyúló menetgyakorlat és néha összegyűltünk a géppuska körül és nézegettük, mit is kell vele csinálni. Ez volt a fegyveres kiképzés. Éles lövészet nem volt. Dávidházy őrnagy urat ritkán láttuk. Rajta kívül még két tiszt volt közöttünk: Juhász László tartalékos tüzérhadnagy, a Köri elnökünk, ő volt a századparancsnok, és Karácsony erdőmérnökhallgató, a keresztnévére már nem emlékszünk. Ők mindketten a szervezési ügyekkel voltak elfoglalva.

Közben hallottuk, hogy szeptember 29-én a négy nagyhatalom, Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország miniszterelnökei Münchenben megegyeztek, hogy Csehszlovákiának át kell adnia Németországnak a Szudéta-földet. Nem tudtuk azonban, hogy mi lesz a Felvidékkel. Ekkor került felszínre a „szabadcsapatok” szerepe. A minta adott volt: azt kell tenni, amit a szudétanémetek tettek, nyugtalanítani kell a Felvidéket, főleg a magyarlakta területeket, aztán majd csak történik valami. Ezzel kapcsolatban elterjedt az a hír, hogy rohamcsónakokban fogunk átkelni a Dunán, meg kell rohamoznunk a túlpárti cseh erődöket, majd észak felé előretörni, és Szlovákiát elvágni Csehországtól.

Ha erre sor került volna, nem sokan maradtunk volna életben!”

Itt meg kell szakítanunk a történetet, hogy idecsatlakozhassunk egy kis mellékepizódot, mely jól szemlélteti az akkori közhangulatot és a szabadcsapatok példájának a középiskolás ifjúságra is gyakorolt mozgósító hatását. Erre az epizódra Benedek Attila, gyémántokleveles kohómérnök, egykori „licista” osztálytársam, majd az egyetemen is évfolyamtársam emlékeztetett, s ennek történetét is ő mondta el. A következőkben őt idézzük:[197\(221\)](#)

„Mi akkor nyolcadikos gimnazisták voltunk. A Kaszinóban tartott nagygyűlés után úgy éreztük, hogy mi sem maradhatunk ki a történelem sodrásából, nekünk is tennünk kell valamit a Felvidék visszacsatlolásáért. A főiskolásokból alakult szabadcsapat, vagyis a „Pozsonyi Gárda”[198\(222\)](#) ehhez jó példát és lehetőséget is kínált. Szeptember 22-i elutazásuk aztán a Felvidék visszacsatlolásában való részvételi vágyunkat elhatározássá érlelte.

Mendemondák alapján biztosra vettük, hogy a főiskolások Pozsonyba készülnek, és ha hozzájuk csatlakozunk, mi is részt vehetünk a koronázó város visszafoglalását célzó nagyszerű vállalkozásban. Arra nem is gondoltunk, hogy ebben mi lesz a mi szerepünk, de számoltunk a fegyveres harc lehetőségével is. Forrófejűek voltunk, nem törődünk a veszélyekkel. Amikor aztán az őrnagy úr István fiától megtudtuk, hogy a [71](#)Pozsonyi Gárda Magyaróváron állomásozik, összedugtuk a fejünket, és titokban elhatároztuk, hogy a következő hét végén biciklivel elmegyünk Magyaróvárra, megkeressük a soproni csapatot és megkérjük az őrnagy urat, hogy csatlakozhassunk hozzájuk.

Az elhatározást aztán tett követte. Október 1-jén, szombaton korán reggel kilencen (Benedek Attila, Bíró Böngér, Csulak Ervin, Fröhvirth Endre, Kiss László, Molitórisz Miklós, Molnár Gyula, Pum Gyula és Szabó Andor) összegyülekeztünk a város szélén a Csorna felé kivezető út elején. Molnár Béláról tudtuk, hogy ő Csornán fog hozzánk csatlakozni, mert a biciklijéért haza kellett mennie a szüleihez, ketten azonban még hiányoztak. Az egyik Halász Ali volt, mert péntek délután ő is hazament a biciklijéért Répceszemerébe, de édesapja nem engedte visszamenni Sopronba. Erről értesíteni akart bennünket, de nem sikerült. A másik hiányzóról, aki egyik tanárunk fia volt, szintén nem tudtunk semmit.

Így aztán nélkülük elindult a csapat. Csornán Molnár Béla csatlakozott hozzánk. Aztán még néhány megállót közbeiktatva, estefelé megérkeztünk Magyaróvárra. Megkerestük a Pozsonyi Gárda szálláshelyét, ahol nagy örömmel fogadtak bennünket. Vacsorát és szálláshelyet is kaptunk. Megvacsoráztunk, jót aludtunk, aztán vasárnap reggel még valami egyenruhafélével is elláttak bennünket. Már az udvaron fel is sorakoztunk, amikor észrevettük, hogy két ismerősnek tűnő férfi közeledik felénk.

Két kedves tanárunk, Oravecz Lajos és Pröhle Jenő voltak. Átadták igazgatónk, Németh Sámuel józanul megfogalmazott, atyai szeretetet sugárzó, hazahívó üzenetét. Feltehetően az a társunk, aki Halász Alin kívül nem jött el a gyülekezésre, elmondta tervünket édesapjának, ő bizonyára sietve értesítette igazgatónkat a történetekről, ő pedig két tanárunkat küldte utánunk és értünk.

Nem tehattünk mást, összecsomagoltunk, tanárainkkal együtt vonatra szálltunk és visszatértünk Sopronba. Hétfőn reggel aztán az igazgatói irodában kemény fejmosásban volt részünk. Igazgatónk megrovó szavait azonban így fejezte be: „Jól van fiúk, derék gyerekek voltatok!” Kezet fogott valamennyiünkkel, s ezzel az ügy lezárult, a kaland véget ért, de emléke megmaradt!”

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / Vitka

Vitka

Madas András és Szabó Károly visszaemlékezésében a licisták látogatásáról nem esik szó. Nem is találkoztak velük. Az ő történetük azzal folytatódik, hogy: „Október első napjaiban letettük a honvédesküt. Ezzel megalakult a m. kir. VI. honvéd lövész zászlóalj, és mi annak tagjai lettünk. Ekkor kihirdették, hogy az eskü letétele most már szigorú titoktartásra kötelez, senkinek semmi velünk történt eseményről nem szabad, sőt tilos beszélnünk.

Ezután rövidesen ismét bevagoníroztak bennünket, megint ismeretlen úticéllal. Itt már nem személykocsikba, hanem vagonokba kellett szállnunk. Egyszer csak Budapestre érkeztünk. Kiszállási engedélyt nem kaptunk, pedig a szerelvény több órán át egy mellékvágányon állt. Pestről kelet felé utaztunk, aztán Vásárosnaménybe érkeztünk. Ott kiszálltunk a vagonokból és gyalogosan a mintegy 3–5 km-re levő Vitka községbe mentünk.

72Ott rajonként elszállásoltak bennünket, általában elhagyott, üres lakó- és gazdasági épületekbe. A menetgyakorlatok mellett itt éles lögyakorlat is volt. Ez abból állt, hogy a géppuskát a körletünktől nem messze levő Kraszna folyó magas partján állítottuk fel, s a közeli földről gyűjtött sütőtököket dobáltuk és géppuskával szétlőttük.

Teltek-múltak a napok. Aztán jöttek a hírek. Megtudtuk, hogy Vásárosnaményben egy másik, nagyobb létszámú önkéntes csapat is van. A híreket általában onnan hozták. Többek között az a hír járta, hogy át kell törnünk Lengyelországba, és létre kell hoznunk a közös lengyel-magyar határt.

Lögyakorlatra felkészülve.

Álló sorban balról a harmadik Sitkey János, térdelő sorban áll: Bánó István, a jobb szélén Kassay László

Október közepe táján, és azt követően sok olyan hír látott napvilágot, hogy Ruszinszkóban nagy a nyugtalanság, a községeket és városokat ismeretlen forrásból származó, magyar és ruszin nyelven írt röpcédulákkal árasztják el, ezekben felkelésre és szabotázsra lázítják a lakosságot. Jött olyan hír is, hogy a röpcédulákat terjesztő és lázító magyar szabadcsapatok garázdálkodását a csehek megszüntették, a határon átment fegyveres önkénteseket elfogták és a hírhedt illavai börtönbe szállították. Egy ilyen fogolynak a beszédét hallottuk is a rádióban. Elmondta saját történetét és igyekezett mindenkit lebeszélni arról, hogy fegyveres akcióban részt vegyen. Annak is hírért vettük, hogy egyeseket közülünk is át fognak vezényelni a határon, hogy ott robbantásokat, bizonyos akciókat hajtsunk végre. Ezt azonban szigorúan titokban kell tartani, beszélni az ilyen akciókról semmiképpen nem szabad.

73A mi zászlóaljunktól akcióra soha senkit nem vezényeltek. Közülünk akcióban csak azok vettek részt, akik azt önként vállalták és elmúltak 24 évesek. Egyik nap megjelent nálunk Szathmáry Király Ádám, akiről tudtuk, hogy listázó erdőmérnökhallgató. Az ő csapatuk Vásárosnaményben volt elszállásolva. Ő nagy titokban beszélgetett idősebb társainkkal. De ők a beszélgetésről semmit sem árultak el. Egyik éjjel aztán arra ébredtünk, hogy egyeseket keltegetnek közülünk. Ők készülődtek és elmentek. Reggelre se hírük, se hamvuk nem volt. Köztük volt valamennyi idősebb bányász, Binder Béla, Rosta Ferenc, Dunkel Kornél, Apostol Tamás és Burghardt Zoltán. De erdészek is mentek velük néhányan, így például Páris János és Iby (Pankotai) Gábor, talán Csutkai Jenő is. Ahogy elmentek, el is váltak tőlünk, valószínűleg csatlakoztak Szathmáryékhoz. Azután már nem is igen találkoztunk velük. Akciókról soha nem beszéltek, így azokról semmit sem tudtunk. Azt is csak véletlenül ejtették el, hogy egyik alkalommal az akcióról visszafelé jövet felmásztak egy betonerdő tetejére, s az ezzel okozott zajra az erdőben fények gyúltak ki, de aztán minden elcsendesedett és gond nélkül vissza tudtak jönni a határon át. Páris János is csak itthon, Sopronban mesélte el, hogy az egyik robbantásos akció során légnymást kapott és bizonyára ez okozta a rossz hallását.”

74A valóság csak e beszámolóval kapcsolatos kutatás során az „Összefoglalás a Ruszinszko ellen végrehajtott cselekményekről” című VKF jelentés mellékleteiből¹⁹⁹⁽²²³⁾ derült ki, hogy t.i. Binder Béla, Rosta Ferenc, Dunkel Kornél bányamérnökhallgatók és Páris János erdőmérnökhallgató alkották azt a csapatot, amely Szathmáry Király Ádám vezetésével több sikeres akciót hajtott végre. Már a vásárosnaményi 8. és 9. járőrök által október 9-én éjjélkor végrehajtott vasútrobantásokban is részt vett Binder Béla, Dunkel Kornél és Rosta Ferenc. Október 11-én a beregszászi vasútállomás felrobbantására indult vállalkozásban Binder Béla, Dunkel Kornél és Rosta Ferenc. November 15-16-án a turjavölgyi vasútvonal megszakítását célzó robbantási akcióban Dunkel Kornél és Rosta Ferenc, majd november 19-20-án a cigányosi, propagandacélú vállalkozásban Binder Béla és Páris János. Végül november 20-21-én a Szvoboda község feletti vasúti áteresz felrobbantását célzó akcióban Dunkel Kornél és Rosta Ferenc vett részt.

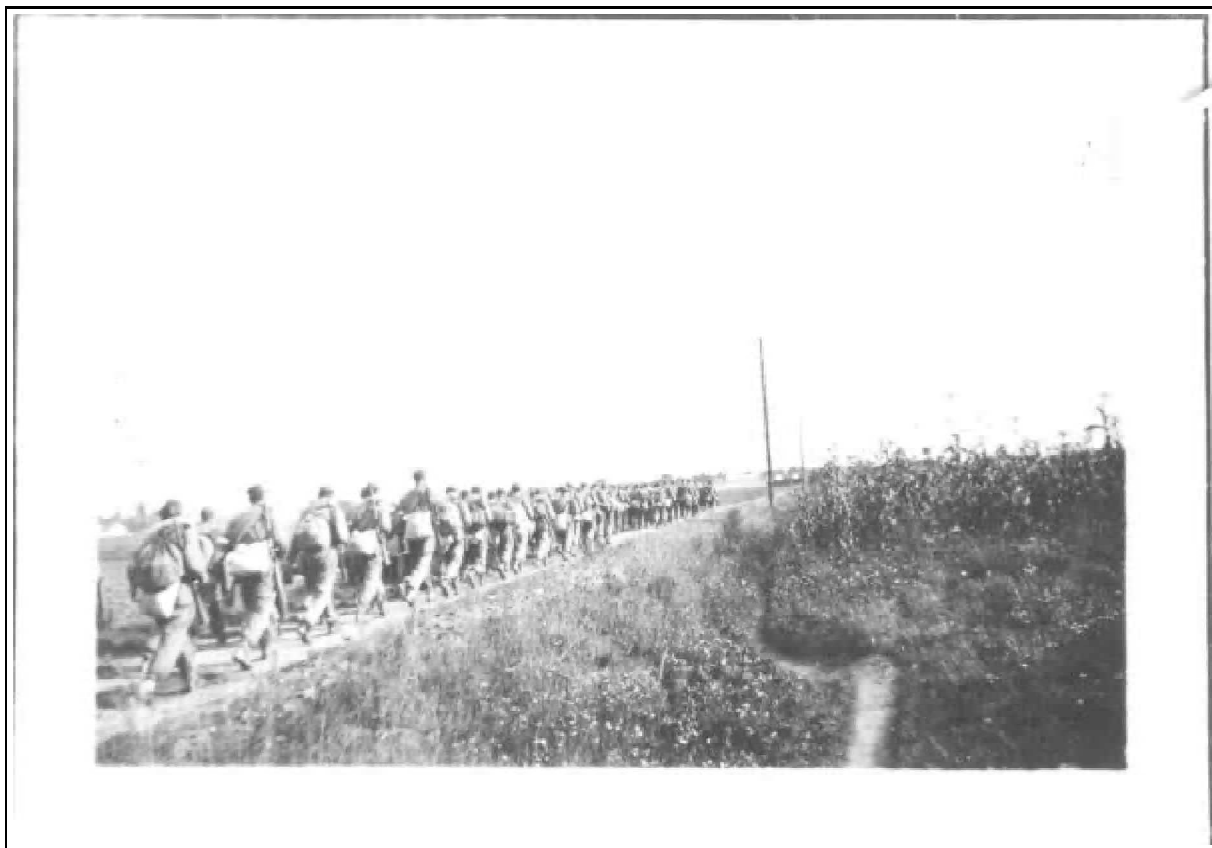
„Október vége felé, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a Felvidék egy részét békés úton vissza fogjuk kapni, azt az értesítést kaptuk, hogy egy magas rangú katonai személyiség fogja csapatunkat megszemlélni. Meg is jött, csizmában, lóháton. Igen tekintélyes külsejű, harciasnak tűnő alezredes volt. Mi a Krasznához vezető út mellett a füves réten sorakoztunk fel a szemlére. Akkor láttuk csak, hogy milyen sokan vagyunk. Az alezredes – emlékezetünk szerint – a következő beszédet intézte hozzánk:

„A nevem Takács alezredes. A lövészezred parancsnoka vagyok. Az első világháborúból mint főhadnagy jöttem haza egy géppuskás századdal, beolajozott 10 géppuskával, fegyvelmezett legénységgel. Ha a vörösök szét nem züllesztik a hadsereget, meg tudtuk volna védeni Magyarországon régi határait. De tanultunk belőle, most visszakapjuk egy részét a Felvidéknek, mert sajnos békés úton kerül vissza ez a kisebb rész, nem fegyverrel, de addig nem nyugszunk, míg az elvesztett területeket vissza nem szerezzük maradéktalanul. A közeljövőben Önök is bevetésre kerülnek, és akkor látszik majd meg, hogy milyen hű hazafiak, mennyire képesek harcolni, szenvedni, és ha kell meghalni is a szabad magyar hazáért. Most be fogunk vonulni Kassára, de nem tesszük le a fegyvert, hanem Kassáról levonulunk Szegedre és a börtönből kiszabadítjuk vezérünket, Szálasi Ferencet !”

Elhült bennünk a vér. Hiszen ez nyílt lázítás a Kományszó Úr ellen, akire esküt tettünk! Fagyos csend fogadta a beszédet. Nyilvánvaló volt, hogy Takács alezredes nem erre várt. Utána Dávidházy őrnagy úr mondott pár szót, amelyből kiérződött, hogy az eskünkhöz tartjuk magunkat.

Lassan kezdett kirajzolódni bennünk a kép. A Felvidék visszaszerzésével kapcsolatos, a kormány által is elfogadott akciót fel akarták használni a hadseregben már jelenlévő nyilas tisztek és a nyilaskeresztes párt arra, hogy fegyveres alakulatokat szervezzenek és egy esetleges puccsal megszerezzék a hatalmat. Nyilvánvalóan ezért adta ki a nyilaskeresztes párt tagjainak, hogy jelentkezzenek a szabadcsapatokba, készen további akciókra. Takács alezredes biztosan nem is gondolt arra, hogy itt van egy 75 olyan alakulat, amely hű a kormányzóhoz és szemben áll a nyilaskeresztes mozgalommal. Ezért mert az egész zászlóalj előtt Horthy ellen lázítani.

Az ügy azért közöttünk nem keltett különösebb figyelmet, annál is inkább, mert már egyre nagyobb izgalommal vártuk, hogy mikor lesz végre, és mi lesz a döntés a Felvidék ügyében. Néhány nap múlva aztán megtudtuk, hogy véget ért a bécsi külügyminiszeri konferencia és megszületett a döntés, mely szerint az új határ Pozsony alatt kezdődik, majd északra Nyitra alatt húzódik, innen tovább keletre, majd Kassától észak felé halad és magába foglalja Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt is. Nagy volt az öröm, de azért többre számítottunk. Csak a magyarlakta területeket csatolták vissza.

Menetgyakorlat Vitkán: Milyen sokan vagyunk...

Ez idő tájt hallottuk azt a hírt, hogy a kormány tárgyalta a lövész zászlóaljok helyzetéről, és elhatározták, hogy ilyen nagy létszámú, egyetemistákból álló alakulatot nem szabad harcra küldeni. Bizonyára ennek volt köszönhető, hogy Takács alezredes közlésével ellentétben nem vetettek be bennünket. Közben zászlóaljunk egy részét, elsősorban az idősebbeket, így például Iby (Pankotai) Gábort és Hibbey Albertet is a kézsérülése miatt, már korábban, október végén leszerelték. A bécsi döntés után bennünket még nem szereltek le, de parancsot kaptunk, hogy készülődjünk, mert hamarosan indulunk. November 5-én be is vagoníroztunk, és elindultunk vissza, nyugat felé.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / 76Irány Somorja

76Irány Somorja

Budapesten áthaladtunk, és 6-án délelőtt Horthy ünnepélyes bevonulása alkalmával, Komáromba érkeztünk. Láttuk a túlsó oldalon, a nagytemplom tornyán a nemzetiszínű zászlót. Azt hittük, hogy mi is a bevonulók között leszünk, de nem így történt. Néhány órai várakozás után továbbindultunk Győrbe, majd tovább Magyaróvárra. Ott kiszálltunk a vagonokból, és rövid pihenő után gyalogmenetben elindultunk Halásziba. Ott besoroltunk a Csallóközbe bevonuló soproni 7. gyalogdandár kötelékébe, lövészegyenruhánk kiegészítéseként kaptunk egy nemzetiszínű karszalagot, majd továbbindultunk.

Doborgaz-szigetnél az e célra épített pontonhídon átmentünk a Dunán és november 6-án délután a gyalogdandár kötelékében részt vettünk a somorjai bevonulásban. Ott nagy örömmel és lelkesedéssel

fogadtak bennünket. A főtéren nagy díszlépést vágtunk ki Dávidházy őrnagy úr előtt. Aztán elszállásoltunk. Középületekben helyeztek el bennünket, az eddigiekhez hasonlóan padlón és szalmán. Szálláshelyünk és ételmezésünk itt még jobb volt, mint az előző helyeken.

Néha itt is voltak menetgyakorlatok, de itt már szabadabban mozoghattunk. Egyszer csak elterjedt a hír, hogy a katonaság bált fog rendezni a bevonulás megünneplésére. Volt is egy bál az előkelőségek számára, amelyre hat fiút közülünk is meghívtak, és lett egy multság a helybeliek, a lövész zászlóalj tagjai és a katonaság részére.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / Vissza Sopronba

Vissza Sopronba

A bál és a multság után még egy ideig Somorján voltunk. Aztán november 22-én – a lakosság sűrű búcsúünnepeltése és a lányok kíséretében – útnak indultunk, vissza azon az úton, amelyiken jöttünk. Magyaróváron leszereltünk, és november 23-án késő este megérkeztünk Sopronba. Nagy tömeg várt az állomáson. Tapssal és sok virággal fogadtak bennünket. Örömteli visszaérkezés volt.

Azok, akik már korábban, még Vitkán leszereltek, itthon már mindent elmeséltek, így nekünk nem sok mesélnivalónk maradt. Inkább ők fogadtak minket új történetekkel, mert például Iby Gábor már az esküvőjét is megtartotta. Binder Béla és Rosta Ferenc novemberi utolsó vállalkozásuk után valószínűleg szintén leszereltek és már korábban hazaérkeztek, mint mi, így ők voltak Iby Gábor esküvői tanúi.

Kissé lehangoló mellékszövegje volt hazaérkezésünknek, hogy a ránk várakozó családtagoktól megtudtuk, hogy az Egyetem 1938/39. évi tanévnyitó ünnepélyét már hazaérkezésünk előtt 10 nappal, november 13-án megtartották, tulajdonképpen a már korábban hazaérkezettek fogadására. Így mi Wälder József, az akkori rektor ünnepi beszédének lényegi mondanivalóját, mely valamennyi harcétának szólt, nem hallhattuk, csak a Soproni Hírlap november 15-i számának 2. oldalán olvashattuk: *”Megnyitó beszédében Wälder József ezévi rektor hangsúlyozta azt az örvendetes tény, hogy az ifjúság nagy számban tett eleget hazafias kötelességének. Ennek az évszázados Alma Maternek a diákjai mindig ott sorakoztak a zászlók alatt, ha a haza hívta őket. Ehhez a hazafias tradícióhoz a mostani hallgatók is hűek maradtak. Ennek a lángoló hazaszeretnek különös jelentősége van itt a magyarság határánál”*.

Sopron közönségének rólunk szóló megemlékezését azonban a Soproni Hírlap november 25-i számának 5. oldalán már örömmel olvashattuk: *„A hazatért soproni lövészeket meleg szeretettel fogadta a város hazafias közönsége. A soproni lövész század, mint ismeretes, részt kért abból a munkából, mely az elmúlt hetekben az életerős, megalkuvást nem ismerő magyar ifjúság számára adódott. Feladatuk elvégzése után a soproni lövészek szerdán este különvonaton tértek vissza az ősi városba. Az állomás előtti téren összegyűlt közönség szünni nem akaró éljenzéssel, és virágesővel fogadta azokat a soproni fiúkat, akik nagyidőben tanúsítottak készséget arra, hogy a nemzetért készek életüket is feláldozni.”*

Hazaérkezésünk örömeire a híres HISZ cukrászda kihirdette, hogy a hős harcétákat megvendégelik, csak ne egyszerre jöjjenek. A szíves vendéglátást néhányan igénybe is vették.

Amikor aztán az egyetemen visszaültünk a padokba, még a „harcéták” dicsfényét éreztük a fejünk

körül. Csakhamar rádöbbsentünk azonban arra, hogy a félévi előadások rövidesen befejeződnek és elkezdődik a vizsgahónap. Mivel azonban mi az előadásokon nem vettünk részt, nagyon nehéz lesz a vizsgákat letennünk. Néhány nap múlva azonban a hirdetőtáblán megjelent a közlemény, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter (gróf Teleki Pál) 28.982/1938.IV. számú rendelete értelmében:

"Mindazoknak az egyetemi hallgatóknak, akik igazolt katonai szolgálatuk (vagyis a lövész zászlóaljokban való részvételük) miatt ... nem tudtak az I. félévi tanulmányi kötelezettségüknek eleget tenni, az 1938/39. tanév I. féléve szabályszerű félévként beszámítandó, ha az 1939. január hó 2-től február hó 11-ig az egyetemek karain szervezett pótfélévi tanfolyamon részt vesznek. Az évfolyamonként szervezett pótfélévi tanfolyamon a tanárok összevontan előadják az I. félév tananyagát és megtartják a szükséges mértékben a kapcsolatos gyakorlatokat. ... A félévi tandíj és a mellékdíjak csak egyszer fizetendők. Ezért azok a hallgatók, akik jelen tanév I. félévére szóló díjakat befizetnek, a pótfélévéért díjakat nem fizetnek, azok a hallgatók pedig, akik csak a pótfélévre iratkoznak be, a félévi díjakat tartoznak befizetni. A pótfélévi tanfolyamokra a beiratkozások határideje: 1939.évi január hó 2-7., az előadások kezdete pedig: január hó 9-e. ... A kötelező vizsgahatáridőnek a katonai szolgálat okából való kényszerű elmulasztása miatt a vizsgázót hátrány nem érheti."²⁰⁰⁽²²⁴⁾

Ez a közlemény nagy megkönnyebbülést jelentett mindannyiunk számára. Az engedélyezett pótfélév alatt a vizsgákra nyugodtan felkészülhettünk, és az I. félévet eredményesen, jól tudtuk lezárni."

A pótfélévre az egyetemi főkönyvek tanúsága szerint összesen 71 hallgató, 39 erdőmérnök-, 17 bányamérnök- és 15 kohómérnökhallgató iratkozott be, közülük ⁷⁸összesen 15 elsőéves volt²⁰¹⁽²²⁵⁾. Ez adatok alapján egyértelmű, hogy a „harcéták” legalább 71-en, de ennél feltétlenül többen voltak, mert például az idősebb listázó hallgatók a pótfélévre biztosan nem iratkoztak be. Az is nyilvánvaló, hogy az akcióban való részvétel kizáró feltétele nem az volt, hogy a jelentkező ne elsőéves, hanem legalább 20 éves legyen, különben a csapatnak nem lehetett volna 15 elsőéves tagja.

A történet záró akkordjaként a csapat, vagyis a m. kir. VI. honvéd lövész zászlóalj minden tagja 1939-ben megkapta a „Felvidéki Emlékérmét” és a „Nemzetvédelmi Keresztet”. Ezenkívül a Vitka-Vásárosnaményből kiinduló vállalkozásokban való részvételükért és bátor helyállásukért, illetve a magyar Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos különleges helyzetben tanúsított önfeláldozó és vitéz magatartásáért Szatmáry-Király Ádám hadnagy „Magyar Érdemrend Lovagkeresztje a hadiszalagon a kardokkal” kitüntetését kapott. Az ellenséggel szemben tanúsított vitéz magatartásáért Binder Béla, Dunkel Kornél és Páris János önkéntesek „Magyar kis ezüst vitézségi érem”-ben részesültek. A Felvidék visszacsatolása alkalmával különleges beosztásban teljesített kitűnő és értékes szolgálatáért Rosta Ferenc önkéntes „Magyar bronz érdemérem a hadiszalagon” elismerést kapott. A m. kir. XVII. honvéd lövész zászlóaljban a Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos különleges helyzetben kifejtett eredményes működéséért Bély Sándor mérnök főhadnagy a m. kir. honvéd vezérkar főnökének „Dicsérő Elismerés”-e, csapatparancsnokuk, vitéz Dávidházy István őrnagy pedig Kárpátalja visszafoglalása alkalmával a hadműveletek végrehajtásánál teljesített eredményes közreműködéséért „Dicsérő Elismerés a hadiszalagon, a kardok egyidejű adományozása mellett” kitüntetésben részesült.²⁰²⁽²²⁶⁾

Ezzel tulajdonképpen be lehetne fejezni a m. kir. VI. lövész zászlóalj, vagyis a „soproni harcéták” történetét. Van azonban a történetnek még egy fontos, meghatározó kísérő eleme, amiről Madas András édesanyja csak a csapat hazaérkezése után tudott beszámolni. Elbeszélése szerint a csapat szeptember 22-i elutazása után Sopronban zavaros kósza hírek terjedtek el: Az egyetemistákat illegális szabadcsapatokba vitték, melyek nem tartoznak a honvédség kötelékébe, ezért a fiúk nagyon veszélyes helyzetbe kerülhetnek! Ezek a hírek Madas András édesanyját növekvő aggodalommal töltötték el. Ezért már a csapat elutazását követő napon levelet írt gróf Teleki Pál, ak-kori vallás- és közoktatásügyi miniszternek, s abban felvilágosítást és segítséget kért fia és a többi soproni egyetemista sorsának,

helyzetének tisztázására vonatkozóan. Leveleiről nem szokott másolatot készíteni, de a Telekinek írott levélre – édesanyja elmondása alapján – Madas András jól emlékezett. Eszerint: [203\(227\)](#)

79 Főméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Segítségét kérem abban az ügyben, ami a soproni Egyetem hallgatóival az elmúlt napokban történt. Az Ifjúsági Körben összehívták a diákságot és felszólították őket, hogy jelentkezzen mindenki, aki a Felvidéket vissza akarja foglalni. Mindenki jelentkezett és mindenkivel aláírtak valami papírt, majd közölték, hogy éjjélkor mindenki legyen a GYSEV pályaudvaron, jó bakancsban és meleg ruhában. A pályaudvaron egy üres vonat várt rájuk, abba beszálltak és egy őrnagy vezetése alatt elindultak.

Azóta tele vagyunk aggodalommal. A kósza hírek szerint valamilyen illegális alakulatba, „szabadcsapat”-ba vitték őket, nem is tartoznak a honvédséghez, ismeretlen céllal, civil ruhában akarják felhasználni őket.

Kegyelmes Uram!

Hazáját szerető magyar anya vagyok, özvegyen nevelem két fiamat, mindkettő a soproni Egyetem hallgatója. Ha a haza hívja őket, megértem, imádkozom értük. De a haza védelme a honvédség feladata! Öltöztessék őket honvéd egyenruhába, tartozzanak a honvédség szervezetébe, tegyenek honvédesküti, képezzék ki, és ne civil ruhában, ismeretlen szervezetben, ismeretlen célra használják fel őket.

Bízom Miniszter Úrban, mint az ifjúság nagy barátjában.

Őszinte tisztelettel:

özv. Muck Andrásné

A szabadcsapatoknak a Honvédelmi Minisztérium vezérkari főnöksége által vezényelt szervezéséről Imrédy, az akkori miniszterelnök, aki 1938. május 14-én alakított kormányt, bizonyára tudott, a kormányt azonban erről – feltehetően – nem tájékoztatta. Ennél fogva Teleki az ügyről és főleg arról, hogy a szabadcsapatokba egyetemi hallgatókat is tömegesen bevontak, semmit sem tudott. Ezért özv. Muck Andrásné levele nagyon meglephette. A levélre ő gyakorlatilag azonnal válaszolt és – minden bizonnyal – megtette a szükséges intézkedéseket is. A honvédelmi miniszternél valószínűleg tiltakozott az egyetemistáknak ilyen illegális alakulatokba történő bekapcsolása ellen és intézkedést kért azok alakulatainak honvédségi szervezetté történő átalakítására.

Minden bizonnyal ennek tulajdonítható a honvéd vezérkar főnökének 83.260/1938. számú, a honvédelmi miniszter rendeletére kiadott leirata is, melynek alapján az önkéntes lövészalakulatok honvéd csapatokká alakultak át.

Teleki válasza, melynek eredetijét Madas András megőrizte, a következő volt: [204\(228\)](#)

BUDAPEST, 1938. szept. 29.

Nagyságos Asszony!

Hozzám intézett levelére válaszolva értesitem, hogy megértem anyai aggodását és ilyen értelemben igyekszem eljárni. - A magam részéről ebben az irányban megnyugtatót is nyertem.

Őszinte tisztelettel:

Nagyságos

özv. Muck Andrásné urasszonynak,

Sopron.

Teleki intervenciója alapján Homlok Sándor vezérkari ezredes, akinek a felügyelete alatt folyt a szabadcsapatok szervezése, Muck Andrásnénak Teleki által átküldött levelére szintén azonnal válaszolt. Madas András ennek eredetijét is megőrizte.²⁰⁵⁽²²⁹⁾

M.kir.honvéd lövészeszred.

18.
.....szám.

Lep.1938.

Nagyságos

özv. M u c k A n d r á s n é
urnónek,

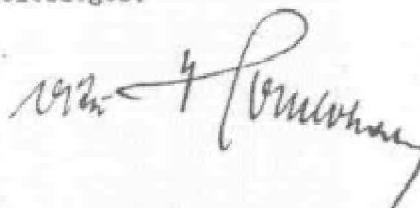
Budatétény,1938.szept.29.

S o p r o n .

Hunyadi János u 35.

Levelére értesitem,hogy a tudakolt személyek a m.
kir.VI.honvédlövészsászlóalj állományába önkéntes jelentkezés alapján fel-
vétettek.Nevezettek a honvédesküt letették és így jelenleg a m.kir.honvéd-
ség teljesjoga és teljes-bütelenséggel bíró tagjai.

Értesítem,hogy a m.kir.honvédség szabadcsapatokat
nem alakított és így aggodalma teljesen felesleges.

Homlok Sándor levelének az az állítása, hogy a lövész zászlóaljakra felvettek a levél keltezésének dátuma, vagyis 1938. szeptember 29-e előtt letették a honvédesküt, nem felel meg a valóságnak. Az önkéntes zászlóaljaknak honvéd csapatokká történő átalakulására vonatkozó rendelkezést ugyanis Homlok Sándor ugyan szeptember 27-én írta alá, de abban az átalakulás végrehajtására vonatkozólag határidőt nem, csak annak szeptember 28-ával történő megkezdését írta elő. Az átalakulás folyamata, az eskütétel előkészítése időt vett igénybe, ezért az eskütételre – Madas András és Szabó Károly visszaemlékezésének megfelelően – csak október első napjaiban kerülhetett sor. A lövész alakulatoknak honvéd csapatokká történő átalakítására vonatkozó rendelkezés szeptember 27-i keltezése alapján ugyancsak nagyon valószínűnek [82](#)tűnik, hogy e rendelkezés kiadását is Madas András édesanyjának Telekihez írott levele és Teleki intervenciója váltotta ki. Homlok Sándor levelének záró mondata sem felel meg a valóságnak, hiszen a szabadcsapatok toborzása Homlok Sándor vezénylete alatt folyt, de ezt nyíltan nem ismerhették el.

Feltehetően Madas András édesanyja levelével elindított folyamatnak volt a következménye az is, hogy október 10-én Homlok Sándor leállította három lövész zászlóaljnak a 381.009/8. hadm. V. vkf. 38. sz. parancs alapján vitéz Haynal Alajos vezérkari alezredes vezetésével Beregszász megtámadásába

tervezett bevetését²⁰⁶⁽²³⁰⁾.

Márkus László visszaemlékezése alapján nagy a valószínűsége annak, hogy ez a döntés közvetlenül Márkus Lászlóék XVIII., Bély Sándorék XVII. és a soproni harcéták VI. zászlóalját érintette. Márkus Lászlóék zászlóalját ugyanis október 3-án Kisvárdára vezényelték, hogy ott meghallgassák Haynal alezredes ünnepi beszédét, melyben „bátor, kitartó harcra” buzdította őket. Az ünnepség után néhány nappal meglepetésszerűen Tarpára irányították őket, s oda október 9-én, azon a napon kellett megérkezniük, amikor a Haynal-akció időzítve volt. Tarpán az ottaniak beszédéből értesültek arról, hogy bevetés következik, és ők is bevetésre kerülnek. Bély Sándorék ugyanebben az időben szintén Tarpán voltak. Nagyon valószínű, hogy őket is azért vezényelték oda, mert a Haynal-akció keretében be akarták vetni őket. A soproni harcéták ez időtájt ugyan Vitkán táboroztak, de a szemlét tartó Takács alezredes beszéde alapján szintén valószínűsíthető, hogy őket is számításba vették az akcióban. Így az akciónak Madas András édesanyja levelével elindított folyamat eredményeként történt leállítására mindhárom zászlóalj számára sorsdöntő volt.

Ezzel függhet össze az a hír is, amit a csapat Vitkán tartózkodásának utolsó napjaiban hallottak, hogy a kormány határozata értelmében nagyszámú egyetemistákból álló alakulatokat nem szabad harcra küldeni. Utólag az is valószínűsíthető, hogy a pótfélév engedélyezésére vonatkozó rendeletet Teleki azért adta ki, mert emlékezett özv. Muck Andrásné levelére és a soproni egyetemisták vállalkozására, s azokat – a levél hatása alatt – hazafias vállalkozásuk hátrányos következményeitől is meg akarta óvni.

E folyamat valószínűségét a szabadcsapatok történetének eseményei egyértelműen igazolják. A soproni „harcéták” történetének legfontosabb eleme mindenesetre az a két levél, melyet Madas András megőrzött, mert ezek e folyamat biztos hátterét adják.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / Halász Aladár: A felvidéki szabadcsapatok és a Soproni harcéták története. Soproni egyetemisták az önkéntes szabadcsapatokban 1938-ban / Zárszó

Zárszó

Befejezésül hasonlítsuk össze a m. kir. VI., valamint a XVII. és a XVIII. honvéd lövész zászlóalj történetét a Vásárosnamény körzetében összevont és ott működtetett, valóban illegális szabadcsapatok történetével.

A Honvéd Lövész zászlóaljak „harcétái” történelmi időkben három hónapos, önként vállalt, szigorúan titkos minőségű, veszélyesnek indult küldetésből és veszélyes ⁸³környezetből épen, egészségesen, egy országjáró kirándulás és a visszacsatolt Felvidékre való bevonulás örömteli élményével térhettek haza, és 1939-ben elismerésként megkapták a Felvidéki Emlékérmét és a Nemzetvédelmi Keresztet.

Ezzel szemben a Vásárosnaményben összevont, vegyes összetételű önkéntes csapatokat rendkívül veszélyes akciókba vezényelték, amelyeket teljesíteniük kellett. Ennek végeredménye sok halott, számos sebesült és rokkant, több száz, két hónapig az illavai fegyházban kínlódott szerencsétlen ember volt.

Ennek alapján nyilvánvaló, hogy a „harcéták” és a honvéd lövész zászlóaljak tagjai sorsának kedvező alakulása – minden valószínűség szerint – Madas András édesanyja által kétségtelenül isteni sugallatra írott levélnek tulajdonítható.

Jelentős szerepe volt ebben Dávidházy őrnagy úrnak is, aki a VI. lövész zászlóaljat elvitte Vitkára, hogy ott a „harcéták” megismerhessék a másik önkéntes csapatok helyzetét és az ottani körülményeket, de vigyázott arra, hogy veszélyes akciókban csak a csapat 24 évesnél idősebb, megfontolt tagjai

vehessenek részt. Az ő nagyszerű hadműveleti tervező és szervező készségének köszönhetően azt is, hogy Vitkáról úgy indította el visszafelé a csapatot, hogy Halászában besorolhassanak a 7. gyalogdandár kötelékébe, s így részt vehessenek Somorján az ünnepélyes bevonulásban.

Ezért Madas András édesanyjának és Dávidházy őrnagy úrnak az emlékét hálával és szeretettel őrzik a „harcéták” és mi, az utódaik is. Hálás köszönet dr. Madas András és Szabó Károly gyémántokleveles erdőmérnököknek, hogy visszaemlékezéseikkel, valamint Teleki Pál és Homlok Sándor Madas András által 67 év óta féltve őrzött levele hiteles másolatának rendelkezésre bocsátásával lehetővé tették ennek az egyedi történetnek a megőrkítését. Köszönet továbbá Beély Miklós és dr. Márkus László arany-okleveles erdőmérnököknek, hogy a XVII. és XVIII. honvéd lövész zászlóaljakra vonatkozó emlékeik közzétételével kiegészítették és így teljessé tették a felvidéki szabadcsapatok történetét. Köszönet végül dr. Mastalir Ernőnének, a Nyugat-Magyarországi Egyetem könyvtári és levéltári főigazgatójának, valamint Dávidházy Istvánnak, az őrnagy úr kedves fiának a szerkesztés során felmerült problémák tisztázásához nyújtott segítségükért.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / 84Schuller Balázs: Egy „szegényes magyar csodafegyver” soproni vonatkozásai²⁰⁷

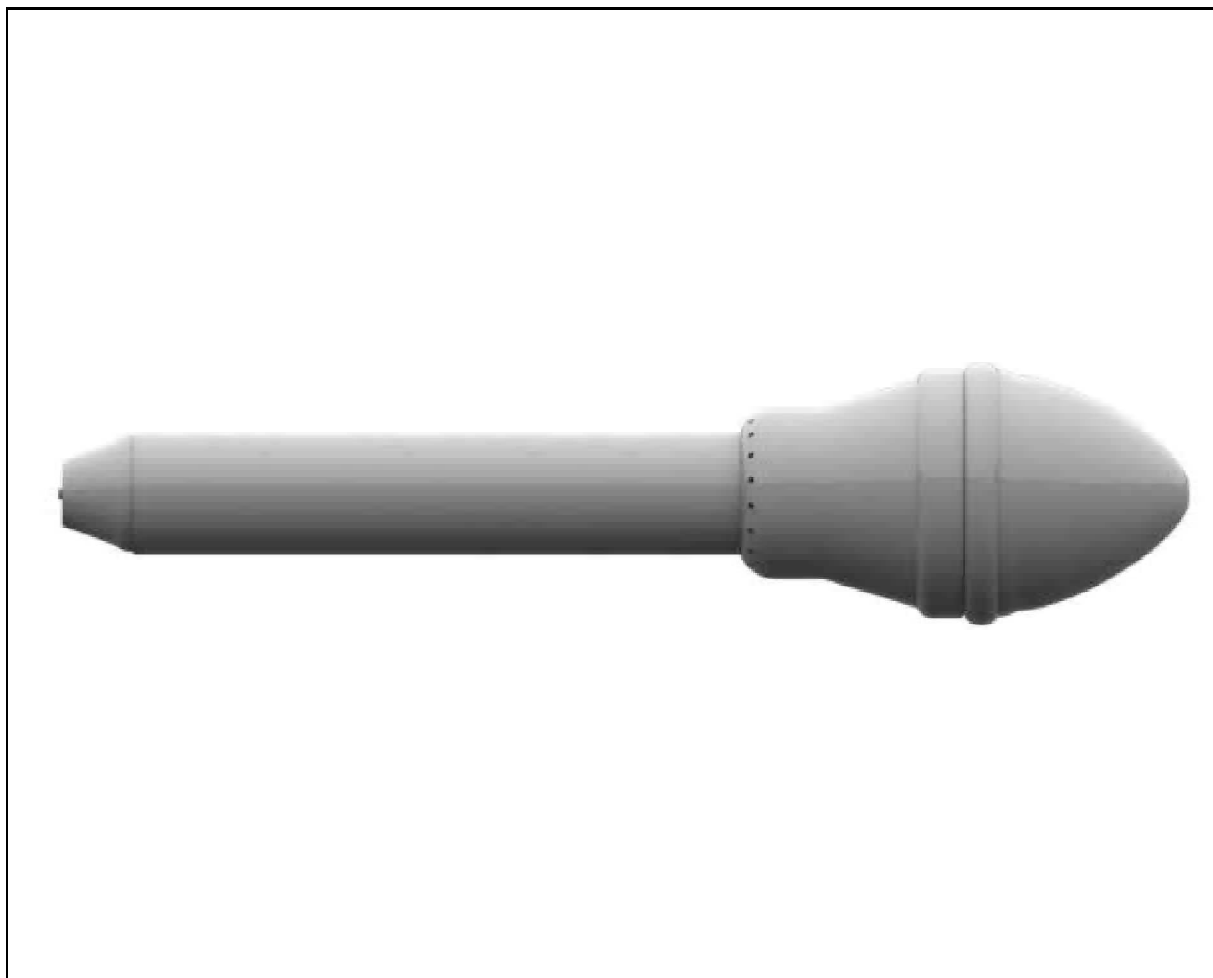
84Schuller Balázs: Egy „szegényes magyar csodafegyver” soproni vonatkozásai²⁰⁷⁽²³¹⁾

„A rettenetes hatású új magyar fegyverek el fogják dönteni a háborút” – adta hírül a Soproni Hírlap 1944. december 13-i száma. Ilyen és ehhez hasonló – goebbelsi retorikát magyar környezetbe átültető – cikkek és beszédek jellemezték a Szálasi uralta Magyarország mindennapjait.²⁰⁸⁽²³²⁾ Az egyre borzalmasabbá váló háborúból 3 évet megélt lakosság szkeptikusan fogadta az efféle híreket, csökkenően volt azok száma, akik elhitték, hogy a háború negatív kimenetele megváltoztatható.²⁰⁹⁽²³³⁾

Egészen az 1980-as évekig a hadtörténettel foglalkozók is úgy tudták, hogy a magyar csodafegyverek csupán a propaganda agyszüleményei voltak. Ekkoriban viszont olyan dokumentumok kerültek elő, amik cáfolták a mítosz jellegét, ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy korántsem csoda-, hanem egy modern elgondolású rakétafegyverről, a 44M Buzogányvetőről volt szó. Ezt a páncéelhárításra kifejlesztett szerkezetet használta fel propaganda célokra a nyilas rendszer, s a nemzetvezető iránti tiszteletből „Szálasi-röppentyűnek” keresztelte el. Az elmúlt két évtizedben Sárhidai Gyula hadtörténész és mások jóvoltából jó néhány cikk, rajz és fotó jelent meg a témában.²¹⁰⁽²³⁴⁾ Ennek ellenére elmondható, hogy még mindig sok a tisztázatlan részlet, a megjelent publikációk több ponton is ellentmondanak egymásnak. Jelen tanulmány sem kíván, s nem is tud rendet tenni a kérdés egészét illetően. Célom a Szálasi-röppentyű Soproni vonatkozásainak, az elmúlt 3 évben fellelt források alapján történő bemutatása.

1942-re a magyar hadvezetés előtt is nyilvánvalóvá vált a szovjet harckocsik (T-34, KV-1, KV-2) fölénye. Gyalogságunk nem rendelkezett hatékony kézi, illetve könnyen szállítható páncéelhárító fegyverekkel. Mivel a németek ekkor még elzárkóztak saját rakétafegyvereik licenzének átadásától, ezért a budapesti Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet (HTI) titkos rakétaszakosztálya saját erőből kezdte meg egy kisebb (60 mm) és egy nagyobb (250 mm) átmérőjű rakéta fejlesztését. Utóbbi – cikkünk témáját ⁸⁵képző – rakéta 1944 elején készült el, s formája után a 44M Buzogánylővedék nevet kapta. A buzogánylővedék kumulatív (= üreges töltetű), 250 mm átmérőjű robbanófejű, Misnay József hadiműszaki törzskari őrnagy és csapata fejlesztette ki, míg a hajtótöltetet a fűzfői Nitrokémia Rt.

állította elő a német *Nebelwerfer* típusú rakétavető 152 mm-es rakétájának licenciája nyomán.²¹¹⁽²³⁵⁾

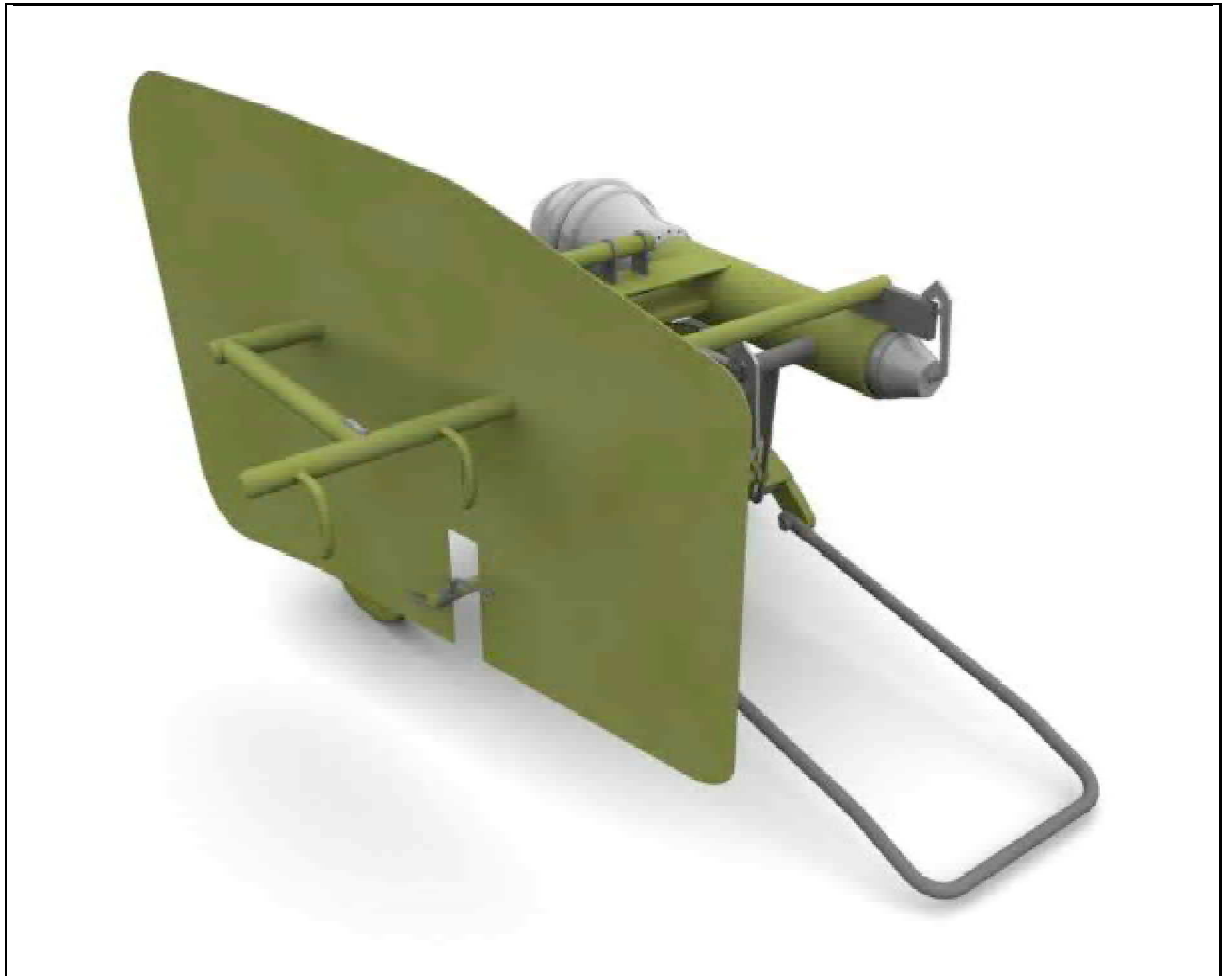

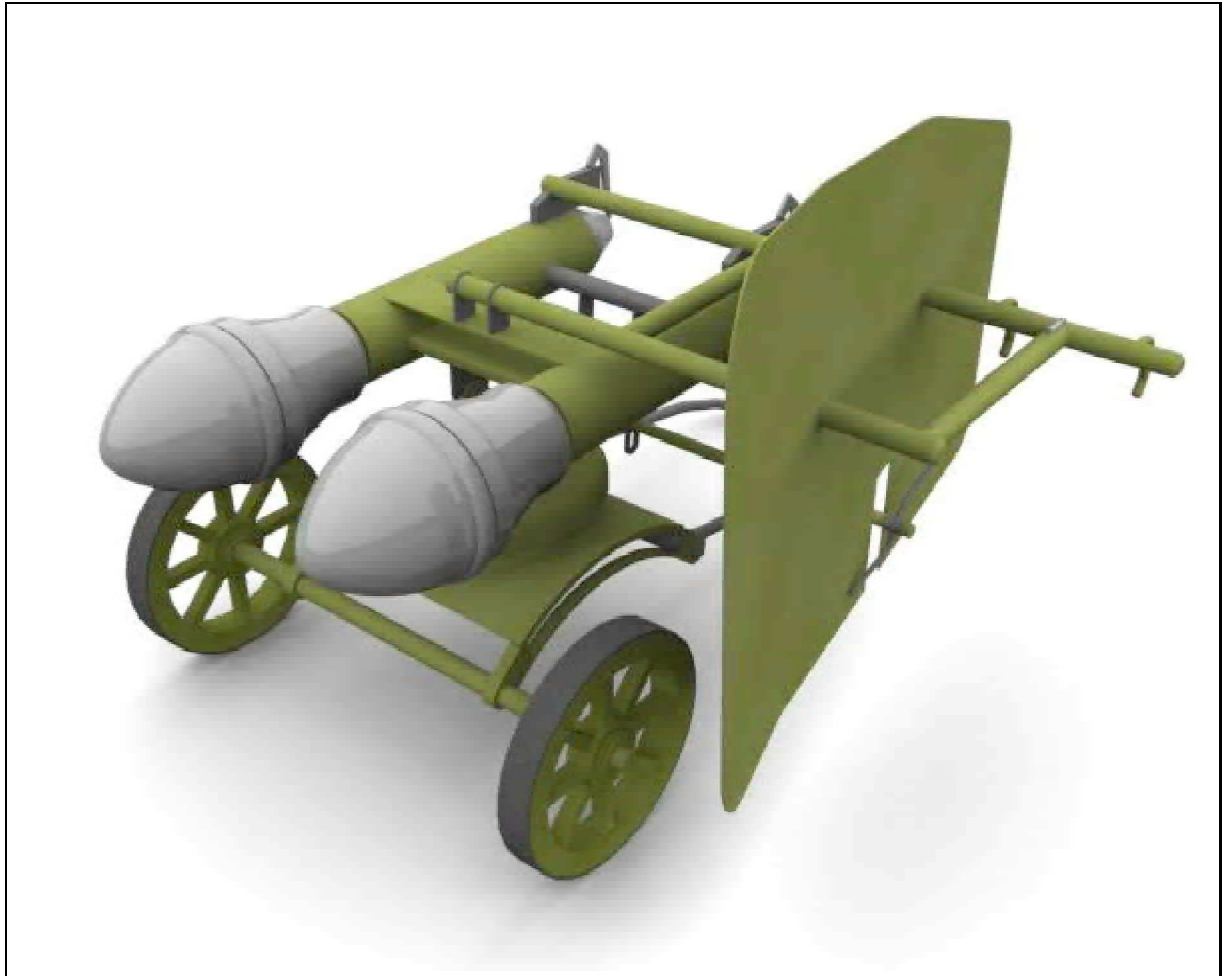
1. ábra: A 44M Buzogánylövedék (Szabó Zoltán rajza)

A világ első nehéz páncéltörő rakétájának számító 1100 mm hosszú, 50 kg²¹²⁽²³⁶⁾ össztömegű szerkezet két fő részre tagolódott. A kb. 800 mm hosszú, 100 mm átmérőjű rakétatest (a „buzogány” szára) végén az indítóhüvely helyezkedett el, míg előtte a szilárd hajtóanyag egészen az emelt peremű nyakgyűrűig. Utóbbi segítségével csatlakozott a karcsú törzshöz a robusztus fej, melyből két fajtát gyártottak.²¹³⁽²³⁷⁾ A harckocsik leküzdésére szolgáló páncélromboló fejbe 4,2 kg tömegű ekrazitot és troilit töltek. A kísérletek alapján a páncélzatra ráégett fejrész és a töltet 3000°C fölötti szúrólánggal átégette a kor legvastagabb páncélzatát is (300 mm). A másik, a „Zápor” fantázianevű változat, egy repeszromboló fej volt, mely az ellenséges gyalogság leküzdését célozta. A becsapódáskor szétrepülő 20 kg-nyi repesz (présgép hulladék és a rakétatest darabjai) óriási pusztítást vitt véghez mind élőerőben, mind épületben.²¹⁴⁽²³⁸⁾

A HTI egy egyszerű kivitelű és olcsó vetőszerkezetet tervezett a rakéták kilövéséhez, melynek alapját két 700 mm hosszú, 100 mm átmérőjű és 5 mm falvastagságú, egymástól 350-400 mm távolságra elhelyezett, párhuzamosított vetőcső képezte. A csövek egy keresztalpra szerelt forgótányéron nyugodtak. A forgótányér lehetővé tette, hogy a vetőt – az egész szerkezet elmozdítása nélkül – oldalirányban legalább 45-45°-os szögben mozgatni lehessen. A függőleges irányzást a géppuskához hasonló emelőbilincs segítségével oldották meg.²¹⁵⁽²³⁹⁾ A szerkezet bal oldalán foglalt helyet a kezelő, akinek a kilövéskor keletkező lángoktól egy 2 mm vastag terelőlemez védett.²¹⁶⁽²⁴⁰⁾ Az elsütő billentyűk

egy a versenykerékpárhoz hasonló „szarvkormányon” helyezkedtek el. A rakéták betöltését és a kibiztosítást három-négy fő végezte nagy óvatossággal, a csappantyús elsütési mód ugyanis töltéskor nem volt veszélytelen, a kibiztosítást követően viszont teljesen megbízható volt.

2. ábra: A 44M Buzogányvető nézeti rajzai (Szabó Zoltán munkája)

87A fegyver kipróbálására 1944 tavaszán előbb a várpalotai, majd pedig az esztergomtábori lőtérre került sor. A próbákról több fénykép is fennmaradt, melyek szerint a próbaindítások egy háromlábú állványról történtek.²¹⁷⁽²⁴¹⁾ Ezt később felváltották az 1941-es zsákmányból, több száz példányban rendelkezésre álló Szokolov-féle szovjet géppuska taligájával, mely jócskán megkönnyítette a fegyver emberi erővel történő mozgatását.²¹⁸⁽²⁴²⁾

A sorozatgyártás 1944 nyarán indult a csepeli Weiss Manfréd RT. (WM Rt.) acélcsőüzemében, Magasházi főmérnök irányításával. A konstrukció húzott acélcsövekből készült, elég sok forgácsolási munkával, de – az anyagihiány miatt – más anyag akkor már nem állt rendelkezésre.²¹⁹⁽²⁴³⁾

1944 őszeig elsősorban a szövetséges bombatámadások hátráltatták a kisipari módszereket alkalmazó sorozatgyártást,²²⁰⁽²⁴⁴⁾ szeptembertől viszont már a szárazföldi harcok is elérték hazánkat, s Budapest veszélyeztetettsége egyre inkább fokozódott. Október közepén Debrecen körzetében komoly összecsapásokra került sor, ezzel egy időben a végsőig való kitartást megcélzó Szálasi-kormány került hatalomra Budapesten.²²¹⁽²⁴⁵⁾ A Honvédelmi Minisztérium 1944. október elejétől – a kiugrási előkészületektől függetlenül – számos elvi intézkedést hozott a legjelentősebb budapesti gyárak Dunántúlra telepítésének előkészítésére. Gyakorlati lépésekre viszont már csak a nyilas hatalomátvételt követően került sor.²²²⁽²⁴⁶⁾ Az 1944 nyara óta német felügyelet alatt álló WM Rt.-nél is mérlegelték a hadiüzemi részlegek áttelepítésének lehetőségét.²²³⁽²⁴⁷⁾ Ennek során a rakétagyártás Dunántúlra telepítése is felmerült és mérnökcsoport indult a lehetséges helyszínek felkutatására.

A soproni fémipari gyárai október 23-án kaptak táviratot a Lőszergyárak Országos Központja (Lőszer GyOK) és a Honvédelmi Minisztérium képviselőivel érkező küldöttségről.²²⁴⁽²⁴⁸⁾ Ezek az erősen szakosodott, legjobb esetben is csak középüzemnek nevezhető, erősen szakosodott gyárak nem voltak felkészülve nagy mennyiségű forgácsoló munkára. A mai Csengery utcában és az Ágvalvi úton működő Vasárugyár préselő, hőkezelő, gépi kovácsoló technológiákkal elsősorban vasalatokat, a Seltenhofer a mai Móricz Zsigmond utcai üzemében tűzoltószereket és csatorna kiegészítőket (csatornafedelekkel ⁸⁸ma is lépten-nyomon találkozhatunk a belvárosban), míg a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt. Soproni Telepe – vagyis a „tűgyár” – tűt gyártott. Nem csoda hát, hogy az 1944. október 24-én, a WM Rt. Műszaki irodája főmérnökének, Balogh főmérnöknek vezénylete mellett megérkező csoport nem sok sikerrel járt városunkban. A tűgyár vezetője közölte Baloghhgal: *„Mivel leginkább esztergályos munkáról van szó azt mondtam, hogy egy esztergapadunk van, ez a pad az üzemkarbantartáshoz, és szerszámkészítéshez állandóan foglalt. Helyem van 2 esztergapad és 1 vertikális marógép elhelyezésére, ha ezt megkapom, akkor mi is bekapcsolódhatunk a rakétalövedék gyártásába.”*²²⁵⁽²⁴⁹⁾ Mindez rávilágít a mérnökcsoporthoz komolytalan küldetésére. Lehetetlennek tartom, hogy a WM Rt. budapesti központjában ne tudták volna pontosan, milyen gépekkel és lehetőségekkel rendelkezik a soproni leányvállalatuk. Ezt erősíti a tűgyár budapesti cégvezetésének október 25-ei válasza is: *„Soproni gyárunknak rakéta-löveg gyártásához szükséges esztergapadokkal és vertikális géppel való inneni ellátása, illetve ezen gépeknek Budapestről való leszállítása mai viszonyok mellett teljesen lehetetlen.”*²²⁶⁽²⁵⁰⁾ Valószínűsíthető, hogy a Balogh féle csoport nem törekedett az értelmetlennek tűnő feladat megoldására, s így tehetek október 25-ei győri, illetve 27-ei veszprémi szemléjükön is.²²⁷⁽²⁵¹⁾

Hasonlóan furcsa küldetést teljesített az 1944. október 22-én Sopronba érkezett, Surányi építészmérnök vezette csapat, mely szintén bejelentkezett a tűgyár vezetésénél.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 62MŰHELY / 84Schuller Balázs: Egy „szegényes magyar csodafegyver” soproni vonatkozásai²⁰⁷ / Harci alkalmazás

Harci alkalmazás

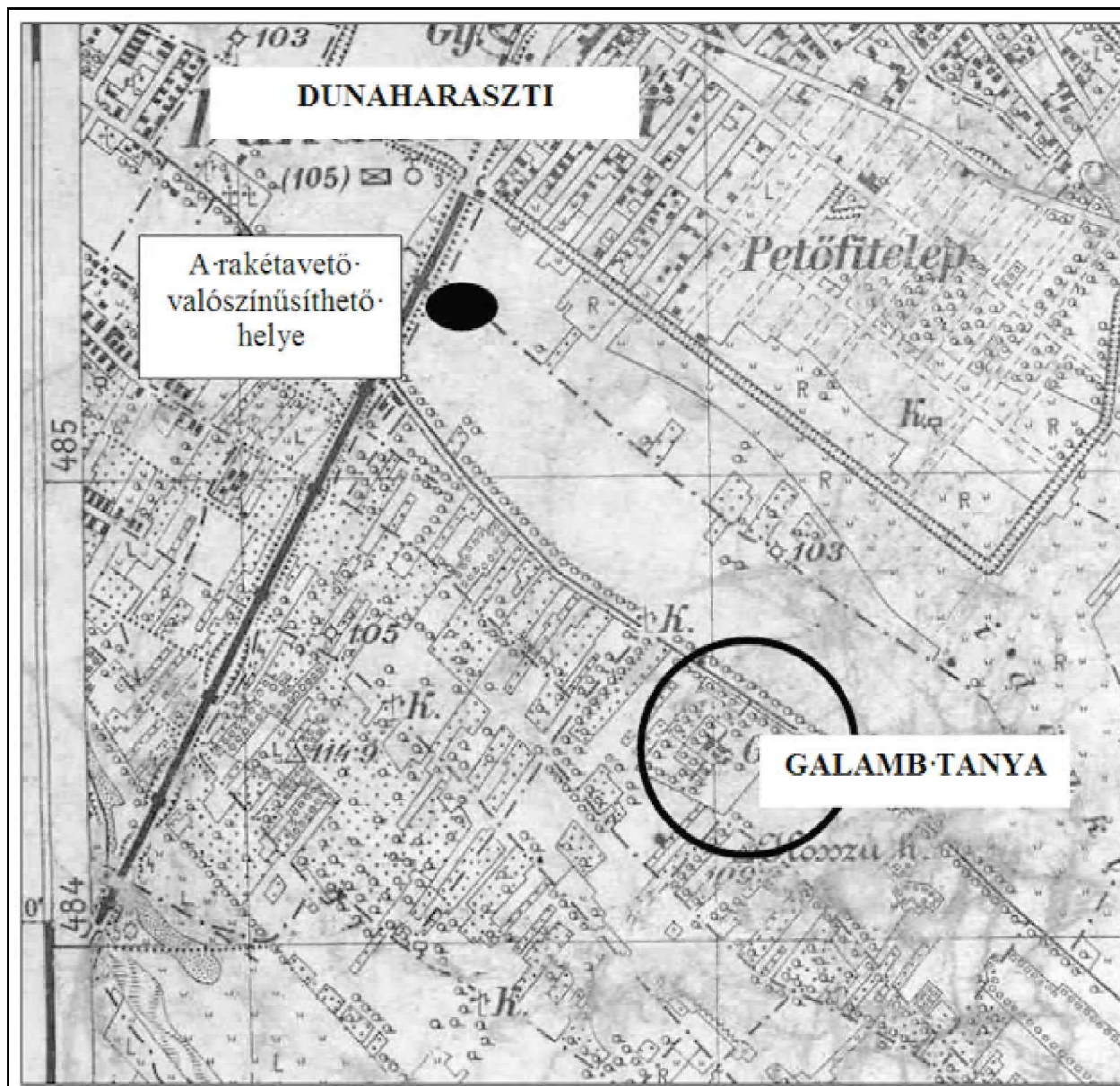
A gyártást 1944. december 20-án(!) állították le Csepelen. A leggyártott rakéták száma 600-700 lehetett. Ilyen nagy mennyiség mellett azt gondolhatnánk több harctéri beszámoló is említi a fegyvert, ennek ellenére csak két visszaemlékezésben tűnik fel. Az egyikben az 1944 novemberében, Budapest előterében bevetett Szent László hadosztály tisztje, számol be arról, hogy közelükben kipróbáltak egy új magyar fegyvert, a Szálasi röppentyűt.²²⁸⁽²⁵²⁾ A másik szerint Budapest ostroma során két Opel Blitz teherautóra szerelt buzogányvető védte a Soroksári út mellett lévő teherpályaudvart.²²⁹⁽²⁵³⁾

A Budapest körüli harcokban egy soproni illetőségű ejtőernyős-katona, Füzi Béla tizedes²³⁰⁽²⁵⁴⁾ is kapcsolatba került a röppentyűvel. Világháborús veteránokkal készített interjúim során jutottam el a szerény öregúrhoz, aki egész életében a vendéglátásban dolgozott, s háborús éveket leszámítva sohasem került kapcsolatba fegyverekkel.²³¹⁽²⁵⁵⁾

⁸⁹1944. Október 26-án a Budapest védelmére „kiépített”, Attila-vonalba vezényelték a kiugrási kísérlet óta Budapesten állomásozó Szent László hadosztály immáron felállításra került részeit. Az ejtőernyősök sikeresen tartották a Dunaharaszti-Soroksár védővonalat a főváros felé törő 2. Ukrán Front csapataival szemben. Ezen az arcvonalon történt a Szálasi röppentyű első(?) harci alkalmazása, melyre így emlékezett Füzi Béla:

„Soroksáron rendezkedett be a hadosztályparancsnokság. [...] Ebben az időszakban már gyakran előfordult, hogy bizonyos napszakokban semmi dolgom sem volt. Egyszerűen csak sétálgattam a

parancsnokság közelében, figyeltem a front felől érkező menekülteket. Akkor is ott lődörögtünk, amikor beállított egy német tiszt (rendes katona volt nem SS) és megparancsolta nekem és egy bajtársamnak, hogy menjünk vele a terepjáróján. Dunaharaszti mellé egy kukoricatáblához vittek minket. Ott állt már egy teherautó és néhány katona sürgölődött a kukoricásban. A kukorica még állt, így valamennyi fedezéket nyújtott. Bekísértek minket egy kör alakban megtisztított kis tisztásra, ennek közepén állt a rakétavető. Egyszerű kis szerkezet volt. Olyan kerekei voltak, mint a vasekének. A németek állítottak be mindent, egyszerre két rakétát lehetett betölteni. A német katona mutatta, mennyire egyszerű az irányzás, a vízszintestől 3 ujjnyi felfelé 3 km-es lőtávot jelentett [sic!]. Az indítás egy bovdenes karral történt, mint a fék a biciklin. Az indító rész oldalán ásattak velünk egy 0,5-1 méter mély, gödröt. Ebbe kellett bekuporodnunk. De előbb még elmagyarázta a német tiszt mi a feladat. A célpontot, amire a rakétát kilőjük, Galambtanyának hívták, ott voltak az oroszok. Délután három órakor kellett kilőni mindkét rakétát, ez jelezte a magyar ellentámadás kezdetét. Ezen kívül semmilyen parancsot nem adott, nyolc-tíz rakétát otthagytak még körülöttünk az állásban, de hogy minek azt nem tudtuk. Mi nem tudtuk volna betölteni őket, sőt később amikor az oroszok lőttek ránk, akár a vesztünket is okozhatták volna. A németek elmentek, mi pedig vártunk. A megbeszélte időpontban kilőttük az egyik rakétát. Alig csapódhatott be, az oroszok azonnal lőni kezdték a környékünket. Annyira laposan és gyorsan szállt a rakéta, hogy nem tudták megállapítani hol vagyunk. Mindenesetre mi rettenetesen féltünk, összehúztuk magunkat a gödörben amennyire csak lehetett. Rettegtünk tőle, hogy a mellettünk heverő rakéták felrobbannak. Kb. fél ötig lőttek, akkor elcsendesedett, úgy döntöttünk kilőjük a maradék rakétát is. Az oroszok erre megint ágyúval válaszoltak, de most már nem lőttek olyan sokáig. Besötétedett, nem tudtuk mitévők legyünk, a németek más parancsot nem adtak, mi meg alaposan be voltunk rezelve, így aztán otthagytunk mindent és eljöttünk. [...]

903. ábra: A helyszín könnyedén beazonosítható az 1:25 000-es léptékű katonai térképen.
(A négyzetlábó 1x1 km-es)

Nyilván felmerülhet, mennyire hiteles a forrás? Füzi Béla a háború utolsó napjáig alakulatával maradt. A polgári életbe visszatérve nem került kapcsolatba a régi bajtársakkal, nem szerezhetett információkat a „csodafegyverről”, amit nagy pontossággal leírt nekem. Véleményem szerint a forrás hiteles, bár bizonyos részletek gyermeketnek tűnhetnek, ezeket biztosan az eltelt 60 év tette olyanná. [232\(256\)](#)

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 91SOPRONI ARCOK

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 91SOPRONI ARCOK / Turbuly Éva: Tirnitz József 80 éves

Turbuly Éva: Tirnitz József 80 éves

Hihetetlen, de igaz: Tirnitz József levéltáros 2006. március 11-én betölti 80. évét. A jeles alkalom szolgáltatott indokot arra, hogy otthonában két alkalommal is felkeressem, és jóízűen elbeszélgetve kifaggassam életéről, családjáról, a levéltárban töltött évekről, a nevezetes soproniakról, akikkel életpályája során találkozott.

Jóska bácsi 1947 tavaszán került Házi Jenő beosztottjaként Sopron thj. város levéltárába. A többször is nevet és jogállást változtató intézményből 1986-ban vonult nyugdíjba. A búcsú azonban nem volt végleges. Napjait a legutóbbi időig – amíg egészsége megengedte – levéltári asztalánál kezdte. Az itt eltöltött csaknem hatvan év alatt – begyűjtésük, rendezésük során – személyes kapcsolatba került a Soproni Levéltár fondjainak többségével. Tapasztalatai, segítőkészsége révén sokszor jutottunk közelebb egy-egy reménytelennek tűnő probléma megoldásához.

92Elsőként a tágabb családról, az elődökről faggatom: Levéltárosként biztosan gyűjtött adatokat felmenőiről. Kik voltak, honnan jöttek a Tirnitz család ősei?

Az evangélikus família tagjai földműveléssel foglalkoztak, az egyik ág polgárosodott. A polgárkönyvekben 2-3 családtag polgáresküjére található írásos bizonyítékok. Az első ismert családtag Tirnitz György volt, aki városi rendőrként teljesített szolgálatot az 1720-as években. György nevű utódja az 18/19. század fordulójára elszegényedett, elvesztette a családi vagyont.

Apai nagyapám a Hasenörl téglagyárban volt téglamester. Édesapám, idősebb József 1900-ban született. Rövid ideig szolgált az olasz fronton, ahol maláriát kapott. A súlyos beteget már halottnak hitték, ennek ellenére, vagy éppen ezért hosszú élet adatott meg neki, 1980-ban halt meg. Fialat lakatossegédként 19 évesen került a Soproni Vasárugyárba, amely első és utolsó munkahelye volt. A számléltárát végigjárva mester, műszakvezető, majd 1956-tól a gyár igazgatója lett. Édesanyám, Buranits Katalin 1903-ban született, kópházi horvát ösöktől. (Anyai nagyapám Borisfalváról érkezett 1901-ben Sopron környékére. A családi hagyomány szerint otthon kitagadták, mivel szegény lányt vett feleségül.)

1926-ban születtem. Testvérem – talán édesanyám hosszas betegeskedése miatt – nem született.

Mit tud mondani a gyermek évekről, iskolai tanulmányairól?

1928-tól 1958-ig a Híd utcában laktunk. Otthon németül beszéltünk, magyarul Mollay Károlyhoz hasonlóan az óvodában tanultam meg. Négy elemibe a kurucdombi iskolába jártam, később, a bencés gimnáziumban papok tanítottak. Kedves tanáraink voltak Hein Tádé doktor, aki a magyart és a latint, Kovács Adolf, aki a matematikát és Tóth Pelbárt, aki a franciát tanította. Szigorú, de emberséges tanárok voltak. 1944-ben érettségiztem.

Érettségi után rögtön a levéltárba került Jóska bácsi?

Először egy Meyer nevű ember műhelyében segédkeztem. Ezt követően édesapám révén a vasárugyárba kerültem. Rövidesen azonban munkaszolgálatra hívtak be a szombathelyi repülőtérré. Október elejéig voltam ott, aztán visszakerültem a gyárba, amit hadiüzemmé nyilvánítottak. Októbertől májusig maradtam ott, 1945 májusában kerültem a városházára, a közmunkahivatalba.

Milyen emlékeket őriz a háború utolsó évéről, a bombázásokról?

A többi korombélivel részt vettünk a légo figyelésekben, romeltakarításban. Már az oroszok bevonulása után Ágfalvára vittek ki bennünket a romok eltakarítására. Rendőrök és katonák vigyáztak ránk. Itt kaptam „életem legjobb ebédjét” is. Bármilyen finom volt, este hazaszöktünk. A bombázások alatt a téglagyár pincéjébe menekültünk. A 60 emberre szabott helyen 300-an húztuk meg magunkat nagycsütörtöktől egy héten keresztül. Közben a lakást kifosztották. A nagy nehezen, Szombathelyről három napig hozott szalonna is eltűnt. Három orosz katonát szállásoltak be hozzánk, majd egy ideig egy kibombázott család, Trogmayerék laktak nálunk: a mama két felnőtt lánnyal és a cselédlánnyal. Az egyik lány segített abban, hogy munkát kapjak a városi közmunkahivatalban. 1945 és 1947 májusa között dolgoztam ott. Amikor a levéltárban 93megürült Maár Károly állása, főnököm, Ringhoffer Mihály ajánlásával kerülhettem a helyére. 39 év múlva innen mentem nyugdíjba.

Milyen körülmények, milyen jellegű munka várta a levéltárban?

Hárman voltunk Házi Jenővel és egy hivatalsegéddel. Fokozatosan tanultam bele a levéltárosi munkába. Megtanultam, mi az örjegy, hogyan kell egy iratot a sorkönyvek alapján kikeresni, mit takar

a szerelés. A legtöbb megkeresés a műszaki hivataltól érkezett. Tudományos kutatást csak nagyon kevesen végeztek: Verbényi László, Mollay Károly, Csatai Endre neve jut eszembe. Érdekességként említem meg, hogy a Kossuth Lajos utca elején, az úgynevezett német ház kertjében iratokat ástak ki. Belépési nyilatkozatok voltak, illetve azok névsora, akik pénzzel is támogatták a Volksbundot. Az iratokról jegyzék készült. Ez volt az úgynevezett Volksbund-lista. Gyakran kellett igazolást adnunk arról, az adott személy szerepel-e a listán vagy sem. Az iratokat 1951-ben elvitte a Munkásmozgalmi Intézet.

Házi Jenő akkoriban tudományos kutatásai mellett jelentős közéleti szerepet is vállalt a Kisgazdapárt egyik helyi vezetőjeként, konventelnökként. A megváltozott politikai helyzetben egyre nehezebb helyzetbe került, 1950 derekán, 58 évesen kényszernyugdíjazták. Közben az új törvény az egész közigazgatást átalakította. Megszűnt az önálló Sopron megye, létrejöttek a tanácsok, a megyei és a városi levéltárat összevonták, és állami intézményként a Levéltárak Országos Központja (LOK) irányítása alá kerültünk.

Milyen változásokat hoztak ezek a nagy horderejű események a mindennapi munkában?

Új igazgatónk, Dr. Takács Endrét, 1951. január 1-vel nevezte ki a LOK. Bajáról került hozzánk. Szerette a munkáját, sokat lehetett tőle tanulni. Rendkívül jó szervező-képességgel rendelkező, szigorú és sokat követelő ember volt. Erre szükség is volt. Új feladatok vártak ránk: gyűjtőterületi munka, iratbegyűjtés, rendezések.. Sok munkát adtak az üzemek. Nem szívesen adták át az anyagukat, sok mindent visszatartottak. Már nem csak a városi önkormányzat, hanem a város és a megye egész területén található történeti értékű iratok gazdái lettünk. Vonaton, biciklin és gyalog jártuk a falvakat. Az iratokat legtöbb helyen a padláson őrizték. A beszállítás 3 és fél tonnás teherkocsikon történt. Reggel ötkor indultunk, a kocsit lerakott egy-egy embert, aki előkészítette, összegurtvizta az anyagot. Visszafelé aztán sorban felszedtek bennünket az iratokkal együtt. Ezt követően került sor az iratok rendezésére, jegyzékelésére. Érdekességként említem, hogy a helyben már nem használt törvénytárakat, rendeletgyűjteményeket is összeszedtük. A duplumokból juttattunk más levéltáraknak is.

Új raktárakra volt szükség. A város különböző pontjain kaptunk helyiségeket, például a Magyar utcai Payrits vendéglőben, az Orsolyitáknál. Többnyire se fűtés, se villany, se polc nem volt. Nagyon mostoha körülmények között dolgoztunk. Takács Endre a teológia épületét szerette volna levéltárnak megszerezni, ami nem sikerült. A Lackner Kristóf utcai volt városi mozi 1952-53 táján került hozzánk, az 1990-es évek elejéig volt ott raktárunk. Ott is csak később került sor a belső szintmegosztásra, polcozásra.

A beszállított anyagot rendezni, jegyzékelni kellett. Első lépésként elválasztottuk egymástól a beszállítás során gyakran összekeveredett különböző eredetű iratokat. ⁹⁴Utána kerülhetett sor a fondon belüli rendezésekre. Ekkor ismerkedtünk a fond, az állag fogalmával. A LOK szigorú szakmai felügyeletet gyakorolt. Borsa Iván, Szedő Antal, Balázs Péter, Vörös Károly irányítottak és segítettek bennünket.

Kevesen voltunk. Radó József 1952-ben került a levéltárba érettségivel és 3 éves teológiával. Ivancsics Kálmán az ötvenes évek derekán, Horváth Zoltán először gyakornokként 1956-ban, Vargáné Gyöngyi 1958-ban. A szállításoknál, pakolásoknál alkalmi munkások is segítettek. A könyvtáros nyugdíjasként dr. Schneller Edit lett. Ő készítette az első felvételt a két levéltár összevont könyvvállományáról. Előtte én próbáltam a könyvtárat a mai kutatóban valamilyen visszakereshető és logikus rendbe rakni. Tudományos munkára nem nagyon volt idő. Takács Endre nem is engedte. Míg Házi Jenő elsősorban tudós volt, ő a szigorúan vett levéltári munkákat követelte meg.

Tudna néhány szót mondani Takács Endre 1956-os szerepéről, tevékenységéről?

Tudták róla a városban, hogy határozott fellépésű, jó szervezőképességű ember, aki nehéz helyzetekben is megállja a helyét. Már az események előtt többször keresték újságírók, zárt ajtók mögött tárgyaltak. Nem sokat tudok mondani arról, hogy pontosan mit csinált azokban a napokban. egy-egy elejtett megjegyzésből lehetett csak következtetni dolgokra. A főiskolásokat csendesítette, el akarta kerülni a fegyveres konfliktusokat. A forradalom leverése után egy ideig tanácselnök-helyettesként tevékenykedett. Február táján tért vissza a levéltárba. Májusban már bevitték néhány napra, aztán kiengedték. Augusztusban becsukták. Néhány hónapot vizsgálati fogságban töltött, aztán „bizonyítékok hiányában” felmentették. Amikor elvitték, a családja közvetítésével arra kért, utazzak el Csornára, és keressenek meg egy bizonyos őrnagyot, tanúskodjon mellette. Én elutaztam, de a „küldetésem” végül is nem járt sikerrel. Azért szerencsére felmentették. Amikor hazaérkezett, az állomáson vártuk a családjával együtt. A LOK a felmentés ellenére fegyelmi eljárást indított ellene. Szegedre, majd Szombathelyre helyezték. Rövid időre visszakerült Sopronba, végül Veszprém következett. Rövidesen ott is igazgatói kinevezést kapott. 1974-ben vonult nyugdíjba.

Tudomásom szerint Takáts Endre távollétében Jóska bácsi lett a levéltár megbízott vezetője.

Igen, 1957 augusztusától 1961 augusztusáig. Vargáné, Gyöngyit annak idején én vettem fel. Ekkor került sor a levéltáron belül a földszinti könyvtár és a 2. emeleti raktár felé az áttörésre. Addig csak kívülről, a folyosó felől lehetett ezt a raktárat megközelíteni.

Hiányzott azonban az egyetemi végzettség. Szívesen vállaltam volna a tanulást, jelentkeztem is, de nem vettek fel. Előre mondták az ismerősök: Te klerikális vagy, téged nem fognak felvenni. Így aztán Horváth Zoltánt neveztek ki, akinek megvolt az egyetemi végzettsége. Később mégis levéltárosi kinevezést kaptam. Az addigi munkám, teljesítményem alapján adták meg a felmentést a diploma-kötelezettség alól.

Tudományos munkával mikor kezdett foglalkozni?

Az 50-es évek végétől. Korábban nem nagyon jutott idő ilyesmire. Lengyel Alfréd, a Győri Levéltár igazgatója keresett meg, hogy vegyek részt Az élet megindulása a felszabadulás után... című kiadvány forrásainak összegyűjtésében és feldolgozásában. Így kerültem ebbe az egész dologba. Takáts Endre nem nagyon engedte a tudományos munkát: A levéltáros nem tudós, szokta mondani. Zolinak, aki maga is kutató ember, más volt erről a véleménye. A Soproni Szemlében is publikáltam kisebb közleményeket. Elkezdtem a 16-17. századi német szövegek olvasását. Először bizony nem ment könnyen. Segítségért, tanácsért sem igen tudtam kihez fordulni. A külső tanács működését vizsgáltam. Vörös Károly, Degré Alajos, Baraczkai István biztatott, hogy írjak róla egy tanulmányt. 1971-ben jelent meg írásom a Bónis György és Degré Alajos által szerkesztett Tanulmányok a magyar önkormányzatok múltjából kötetben. Komoly munka volt a fondjegyzék összeállítása is Vörös Károllyal.

A levéltárban töltött évtizedek alatt az iratok egy nagyon jelentős részét rendezte is....

Hát igen. Ahogy említettem, ekkor ismerkedtünk a fond, állag fogalmával, a rendezés elméleti oldalával. Engem nagyon érdekelt a gyakorlat, hogyan érvényesülnek ott ezek az alapelvek.. A begyűjtött községi iratokkal volt a legtöbb dolgunk. Nem akarok dicsekedni, de Balázs Péterék az én magyarkeresztúri rendezésem alapján készítették el a háború előtti községi iratanyag rendezésének a sémáját. Ezt csak utólag tudtam meg.

A levéltári munka során láttam, hogy a megyei feudális anyag rendezésének nagy részét is Jóska bácsi csinálta.

Hát igen. Szerettem csinálni. Nagy munkát jelentett a közgyűlési mellékletek kiszedegetése a

miscellaniából. A perceptoráliát is végigrágtam.

Emlékeim szerint jó viszonyt ápolt az osztrák kutatókkal. Mikor jelentek meg a levéltárban?

1955, az államszerződés után. Ismerem Sinowatzot, a volt kancellárt is. Ő még könyvtárosként járt nálunk. Néhány éve találkoztunk Nagymartonban. Azt mondta, emlékszik egy fiatalemberre, akinek az volt a legnagyobb kifogása a politikai rendszer ellen, hogy nem engedi utazni az embereket. Mondtam, hogy én voltam az a fiatalember. A kismartoni levéltár, múzeum munkatársai és néhány helytörténész rendszeresen kutatták nálunk az átcsatolt területek történetét. 56 után volt egy kis szünet, aztán újra jöttek. Mivel a német az anyanyelvem, nem okozott gondot a kommunikáció. Valószínűleg az ismeretségnek és a nyelvtudásomnak köszönhettem azt is, hogy a 70-es évek elején meghívtak az első, még Mogersdorfban tartott konferenciákra.

Jól emlékszem rá, mert nagyon érdekes volt számomra annak idején, hogy az irodalmi németről „egymás közt” hogyan váltottak át pillanatok alatt a számomra érthetetlen dialektusra. Mit kutattak akkoriban a magyar kutatók?

A helytörténészek, diákok mellett éppen a soproni anyag hallatlan gazdagsága és értéke miatt sok „hivatásos” kutatónk volt. A már említetteken kívül Radó Polikárp, Bárdos Kornél, Szendrei Janka, Kovács József László nevét említhetném. Dolgozott soproni anyagból Zimányi Vera, Dányi Dezső is.

Mennyire becsülték, értékelték a levéltárban végzett munkáját? Kapott kitüntetések?

Igen, 1975-ben Szocialista Kultúráért érmet, oklevelet kaptam, ami miniszteri 96dícséret volt tulajdonképpen. Nyugdíjba vonulásomkor a Munka Érdemrend ezüst fokozatát, 2001-ben, 75 évesen pedig Pauler Gyula díjat, ami a levéltárosok elismerésére szolgál. Évente, ha jól tudom, négy osztható ki belőle. Meglepett, de nagyon jól is esett, hogy a szakma még nem felejtett el egészen.

Tudom, hogy Jóska bácsi a legutóbbi időkig énekelt különböző kórusokban. A zene szeretetét fiába, Tamásba is beoltotta, aki közgazdászként orgonál, koncerteket ad.

1942-től énekeltem a templomi kórusban. Itt tanultam meg blattolni, kottáról énekelni. 1948 és 1951 között a városházán dolgozóknak is volt egy énekkara, Vidor Jóska bácsi vezette. Az ő ajánlására elvégeztem egy egyhónapos karvezetői tanfolyamot Alsógödön. Ezt követően 1950 augusztusában vettem át a kar vezetését, amíg az meg nem szűnt.

Tudomásom szerint a domonkos templomban énekelt a legtöbbet...

Igen, 1948-tól. 1950-től 42 éven keresztül vezettem a kórust. 40 tagú vegyeskarunk volt. 1992 után is sokáig énekeltem még. Most sajnos már nem tudok... Annak idején heti 2x2 órát gyakoroltunk. Nagyszerű segítők voltak, például Soproni (Schwarz) József, a zeneszerző. Schubert, Mozart, Liszt műveket adtunk elő, igaz, csak miséken. De máshol is láttam el karvezetői teendőket. Diákkórusokat tanítottam be, a Szövetkezeti Énekkarban másodkarnagy voltam Radó Ferenc mellett. Az ötvenes évek elején a zeneiskola tanári karával is foglalkoztam.

Nem gondolt arra, hogy főhivatásul válassza a zenét?

Igen, persze, hogy gondoltam rá. Annak idején, 22-23 évesen felmerült az zeneakadémiai továbbtanulás, a Bartók Szövetség titkára, Soproni György nagyon biztatott. De édesanyám nem szívesen engedett volna el Budapestre. Szerettem a szüleimet, nem akartam őket elhagyni. A zene mindenesetre sok örömet szerzett nekem... ahogy a levéltár, a levéltári munka is.

Ha jól tudom, feleségét is a zenének köszönheti...

Igen, a kórusaink együtt szerepeltek, és valahogy felfigyeltünk egymásra. Viszonylag későn, 1971-ben nősültem, azonban nem hiába vártam ilyen sokáig. A feleségemmel máig remekül megértjük egymást, rengeteget beszélgetünk. A gyerekek 1972-ben, 1973-ban és 77-ben születtek.

Viszátérve a levéltári dolgokra, itt is volt Jóska bácsinak egy „másodvirágzása”. 1992-től rész munkaidősként naponta bejárt, a levéltárban töltötte a délelőtti órákat.

Igen. Az a délelőtti 2-3 óra célt és ritmust adott a napnak. Szerettem bejárni. Ráadásul termékenyek voltak ezek az évek. Ekkor készült el a tanácsi jegyzőkönyvek regesztakötete, az úrbéri kilenc kérdőpont átírása, egy-két tanulmány is. Jól estek a ráadás évek. Hiába, a levéltár sok évtizeden keresztül a második otthonom volt.

Köszönöm a beszélgetést. Erőt, egészséget kívánok a következő 20 évre, egészen a 100-ig. A következő kerek évfordulót akkor ünnepeljük meg.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 91SOPRONI ARCOK / Turbuly Éva: Tirnitz József 80 éves / 97Tirnitz József publikációi 1959-2003233

97Tirnitz József publikációi 1959-2003²³³⁽²⁵⁷⁾

1959.

Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből. In: Soproni Szemle 13 (1959) 110-120. 2. sz. 137-143.

1961.

Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből.(folytatás) In: Soproni Szemle 15 (1961) 221-232.

A Soproni Fésűsfonógyár munkásainak sztrájkja 1935-ben. In: Soproni Szemle 15 (1961) 141-148. (adatközlés)

1962.

Sopron vármegye parasztságának és agrárproletariátusának szociális helyzete a Horthy-korszakban – egykorú jelentések tükrében. In: Soproni Szemle 16 (1962) 106-113.

1970.

Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. II. rész Sopron megye In: Lengyel Alfréd, Sály István, Tirnitz József: Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. Győr, 1970. 257-487. (dokumentumkötet)

1971.

Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526-1711. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Szerk.: Bónis György, Degré Alajos Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1971) 53-79.

1972.

Michel János soproni krónikaíró. (Adalék a soproni katolikus alsó fokú oktatás történetéhez) In:

Soproni Szemle 26 (1972) 271-276.

1973.

Az alsófokú iparigazgatási szervek és ügykörük alakulása 1945-1950 között. In: Levéltári Szemle (1973) 473-502.

1974.

XVIII. századi feljegyzések Sopron éghajlati viszonyairól és a várost ért elemi csapásokról. (1725-1800) In: Soproni Szemle 28 (1974) 165-178.

Az abszolutizmus kori bírósági iratanyag selejtezhetségéről. In: Levéltári Szemle (1974) 24-45.

1976.

Sopron város úrbéres falvainak lakossága a 18. sz. első felében. In: (MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője). A Dunántúl településtörténete I. 1686-1768. Veszprém (1976) 158-165.

981977.

Sopron város kulturális fejlődése a 18-19. sz. fordulóján In: (Magyar Tud. Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának Értesítője). A Dunántúl településtörténete II/2. 1767-1848. Pécs (1977) 93-108.

1982.

Sopron és vidékének munkásmozgalma 1925-1928. Győr, 1982. 143.

1987.

Buda expugnata 1686 – Europa et Hungaria 1683-1718. In: A török kiűzésének hazai, levéltári forrásai. Sopron vármegyei és Sopron város levéltári anyag. Budapest, 1987. 193-200.

1990.

Das Komitat Oedenburg und sein Archiv In: Burgenländische Heimatblätter. Jg.52. (1990) Heft 3. 101-123.

1992.

Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Grenzziehung 1921 auf die Stadt Sopron/Ödenburg. – In: Traude Horváth und Eva Müllner: Hart an der Grenze: Burgenland und West Ungarn. Wien. Verl. Für Gesellschaftskritik. (1992) 45-54.

1993.

Soproni polgárjogot nyert művészek és képzőművészeti kultúrával kapcsolatba hozható mesteremberek. In: Házi Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa

Születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993. 287-301.

1996.

Tirnitz József – Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I.

1533-1554. Sopron, 1996. 118.

1998.

Askercz Éva – Tirnitz József: Id. Storno Ferenc jegyzetei az 1848-49. évi szabadságharc soproni és Sopron vidéki eseményeiről. In: Soproni Szemle 52 (1998) 365-374.

1999.

Antworten auf die Neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbarialregulierung im Komitat Sopron/Ödenburg II. Deutsche Bekenntnisse (1767) A Mária Terézia-kor úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében II. Német nyelvű vallomások (1767) Sopron – Eisentadt, 1999. 217.

2003.

A soproni „Wirtschaftsbürger” – „gazdapolgár”. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Szerk.: Mayer László, Tilcsik György. Szombathely (2003) 301-305.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 91SOPRONI ARCOK / 99Molnár László: Macher Frigyes emlékezete (1923-2005)

99Molnár László: Macher Frigyes emlékezete (1923-2005)

Macher Figyes Sopronban született 1923. október 20-án, és egész életében hűséges polgára maradt a városnak. Az evangélikus elemi iskola után a Széchenyi István reál-gimnázium tanulója volt, ahol kitűnő érettségi vizsgát tett 1942-ben. A József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen 1946. október 2-án szerzett kohómérnöki oklevelet. Oktatói tevékenységét Sopronban az elemző kémiai tanszéken kezdte a Kossuth-díjas akadémikus, Romwalter Alfréd tanársegédjeként. Az egyetemi átszervezés után, 1950-ben Miskolcra, a Nehézipari Műszaki Egyetemre helyezték, ahol elsősorban a vasalapú anyagok nedves elemzésével foglalkozott. Mika József – ugyancsak Sopronból áthelyezett – Kossuth díjas egyetemi tanár mellett adjunktusként a színképelemzés tantárgyat adta elő a kohómérnökhallgatóknak. Szülővárosának szeretete azonban visszahúzta Sopronba, pedig Miskolcon – a körülmények ismerői szerint – az egyetemi tanári rang hamar elérhető lett volna számára.

A bányamérnök-oktatás helyszíne nyolc éven át megosztott volt a két város között. A bányászok az ötödik szemesztertől kezdve a diploma megszerzéséig Sopronban végezték tanulmányaikat. Macher Frigyes 1952-ben visszatérve – Vendel Miklós professzor adjunktusaként a földtan-teleptan tanszéken a bányamérnökhallgatókat oktatta.

A bányamérnök képzés végleges távozásakor a városban maradt és 1958-tól az 1500 fős Soproni Vasöntöde főmetallurgusa lett. Az üzemben a temperöntvények felé fordult érdeklődése. Üzembe helyezte hazánk első szekunder levegős kupolóját, hálózati frekvenciás tégelykemencéjét és bevezette a termoelektromos szilícium meghatározását, a spektrométeres elemzést. A temperöntészet témában nemzetközi bizottságokban vett részt, Moszkvában és Madridban előadásokkal képviselte a magyar kohászatot. 1966-ban műszaki doktori fokozatot szerzett.

A bányászati és kohászati tudományok közös művelőjeként munkálkodott, a legmagasabb szellemi színvonalon. Nyugdíjba vonulva, 1984 januárjától 16 éven át a Központi Bányászati Múzeum tudományos főmunkatársa volt. Az 1910-ben létesített Vasöntöde történetét feldolgozta, és a

gyáralapítás 75. évfordulóján kiállításon is bemutatta.

A bányászat fejlődéstörténetét elsősorban német nyelvű könyvekben, cikkekben találjuk. A szakirodalomból sok száz oldalt fordított, többek között a Freibergi Akadémia, a Bochumi Múzeum kiadványaiból és más forrásokból. A Bányászati Múzeumban készült tanulmányokat is ő fordította németre.

Sopron város történetét családja révén és olvasmányai alapján is kiválóan ismerte. Idegenvezetői képesítést is szerzett az 1980-as években. Szerencsés volt az a magyar vagy külföldi látogató, aki az ő vezetésével ismerte meg a városunk történetét, nevezetességeit. Közöttük magyar és osztrák államfők, miniszterek is voltak.

Szakirodalmi tevékenysége több mint 170 művet számlál. Főleg az *Öntöde* c. szaklapban írt, de a *Soproni Szemlé*ben is megjelent 18 írásműve. Napilapokban is érdekes cikkei láttak napvilágot.

100 Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület soproni csoportjának titkára volt 1955–1970 között, ekkoriban több nemzetközi rendezvény tevékeny szervezője is volt. Mindezekért 1993-ban az akkor 6700 fős országos egyesület tiszteleti tagjává választotta. A Magyar Kémikusok Egyesülete helyi csoportjának elnöke volt 1990-től 1998-ig. Évtizedeken át tagja és gyakori előadója volt a Helytörténész Baráti Körnek és a Kitaibel Asztaltársaságnak.

Macher Frigyes két hónapos betegségét megadóan viselve 2005. november 5-én hunyt el. A halál megráz mindenkit, és könnyen ragadja túlzó fogalmazásra azt, akit 72 évi barátság és másfél évtized közös munka fűzött a távozóhoz. Mégis elmondom, hogy ha volt valaki ebben a városban az elmúlt fél évszázadban, aki a város történelmében, a szakmájában, a tudományban egyformán magas színvonalon tudott gondolkodni, alkotni, az Frigyes barátunk volt! Ennek a nagyon hasznos munkásságnak egyik titka, békés háttere bensőséges családi élete volt. Bár maga nem beszélt róla, tudtuk, hogy milyen sok munkával, takarékossgal járult hozzá felesége hivatásának megkönnyítéséhez, gyermekei felneveléséhez.

Olyan ember volt, aki soha senkire nem haragudott meg, senkire nem neheztelt, senkiről rosszat nem mondott. Ha kérdeznék, hogy milyen gondolatot hagyott ránk, kollégáira, barátaira, csak azt mondhatjuk: ebben az időt, ideget felaprózó modern életben csak a szenvedéllyel és szorgalommal végzett munkának van maradandó értéke.

November 11-én több száz barátja, volt munkatársa és tisztelője vett búcsút Macher Frigyestől a

soproni evangélikus temetőben. A rideg őszi időjárás a temetés órájára kellemes, ragyogó napsütéssé változott. A családi sírboltnál a szertartás befejezésekor – kívánságának megfelelően – a kohászhimnusz hangzott el.

Személyiségét feledtetni nem lesz ereje az időnek.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 101SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

101 SOPRONI KÖNYVESPOLC

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 101SOPRONI KÖNYVESPOLC / Németh Ildikó: Hárs József: Fertőrákos. Száz magyar falu könyvesháza. Szerk.: Jászberényi Ferencné, Néma Sándor. Budapest, 2000.

**Németh Ildikó: Hárs József: Fertőrákos. Száz magyar falu könyvesháza.
Szerk.: Jászberényi Ferencné, Néma Sándor.
Budapest, 2000.**

A magyar állam millenniumára jelent meg a „Száz magyar falu könyvesháza” címet viselő sorozat. Kosáry Domokos ajánlásából kitűnik, hogy a szerkesztők az 1896-ban megjelent „Magyarország vármegyéi és városai” sorozat mintájára száz kiválasztott falu egyéni történetét kívánták közzétenni, olyan falvakét, amelyek valamilyen módon fontos eseményekkel vagy neves szülötteikkel kapcsolatban jelentőséggel bírnak a magyar történelemben, és ezáltal a magyar történelem kontinuitását is jelképezik. Minden kötet hátsó borítóján megtalálható a kiválasztott falvak listája, a hátsó belső borítón pedig térkép is segíti az eligazodást. A kötetek egységes elvek szerint, azonos szerkezeti felépítésben íródtak.

E sorozat részét képezi Hárs József műve az egykori püspöki mezőváros és nyári rezidencia, Fertőrákos múltjáról. Szerencsés helyzetben van a falu, hisz nagyjából azonos időszakban három kötet is megjelent történetéről. Hárs József könyve mellett szintén 2000-ben adta ki községi önkormányzat a német kisebbségi önkormányzattal karöltve, a Fertőrákosi Füzetek első köteteként Bán János „Fertőrákos politikai, gazdasági, egyházi és kulturális története” című művét. Nem sokkal később az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites): „Fertőrákos. Műemlék-védelmi megfontolások egy magyar falu megújításához.” című kötete is megjelent. (A három kiadványról a <http://www.fertorakos.hu/tortenelem.asp> honlapon található információ az érdeklődők.)

Hárs József Fertőrákos-kötete az érdeklődő nagyközönség számára íródott: a sorozatszerkesztők által megállapított időrendi és tematikai felépítésben, számtalan illusztrációval követi nyomon a falu történetét a kezdetektől napjainkig.

A rövid, egymásra épülő, ám önálló, böngészésre, lapozgatásra is alkalmas fejezetek sorában első a földrajzi tájleírás: a falu és a Fertő földrajzi helyzete, a Fertő-Hanság Nemzeti Park leírása. Ezt követi több fejezeten keresztül a falu történetének feldolgozása, a legrégebbi régészeti leletektől az 1989-es páneurópai piknikig. Szó esik a szomszédos középkori rablóvár, Macskakő várának történetéről, az állandó harcról, amelyet a közeli szabad királyi város, Sopron folytatott a győri püspök falujának megszerzéséért, csakúgy, mint a mezővárosi rang elnyeréséről, a 18. század eleji nagy tűzvészről, az

1921. évi népszavazásról és a második világháborút követő kitelepítésekről ¹⁰²– hogy csak néhányat említsünk a falu történetének fontos dátumai közül. A Fertőrákost bemutató kötet második része megadott témákat jár körül. A mezőgazdaság és ipar történetét taglaló fejezetben olvashatunk a fertőrákosi kőfejtő történetéről, a következő részben a Fertő-vidék jellemző művelési ágainak, a szőlőtermelésnek, nádaratásnak, halászatnak leírása kerül sorra. Külön néhány oldalt szentelt a szerző a kereskedelem bemutatásának. Az iskolatörténeti fejezetet a Fertőrákoshoz köthető egyesületek bemutatása követi: itt kapott helyet a Fertő-tó híres cölöptelepüléséhez kötődő vitorlázó egyesület is. A helyi hagyományokat veszi számba az egyházi év rendjét követő kulturális élet leírása az advent időszakától az aratás, cséplés idejéig. Ugyancsak néprajzi ihletésű a falu építészetét – többek között a püspöki rezidenciát, és a híres pellengért is – bemutató fejezet. Külön fejezetet kapott a Mithras-barlang és a fertőrákosi barlangszínház, a zárófejezet pedig a katolikus kötődésű építészeti emlékeket: a Szent Miklós templomot, a Halász-kápolnát, a Szentháromság-szobrot, a Szent Sebestyén, és Nepomuki Szent János szobrokat, valamint a két háború, a kitelepítés, és a páneurópai piknik emlékműveit tárgyalja.

A sorozat ismeretterjesztő és népszerűsítő jellegének megfelelően a szöveget nem egészítik ki lábjegyzetek. A felhasznált források és irodalom jegyzékét a kötet végén, külön fejezetben találjuk. Itt az annotált forrásjegyzékben használt rövidítések feloldása után fejezetenként közli a szerző a vonatkozó levéltári anyag és szakirodalom jegyzékét.

Az irodalom- és forrásismertetést követő függelékben rövid kronológiai áttekintést, a telkes jobbágyok 1571-es összeírását, és az 1848-ban választásra jogosultak névsorát találjuk.

A kötetet magyar, angol és német nyelvű összefoglaló zárja.

Külön erőssége a kötetnek a szöveget illusztráló számtalan rajz, térkép, fénykép, képeslap. A modern kori fényképek mellett zárójelben megtalálható a kép készítőjének neve, sajnálatos azonban, hogy illusztrációs jegyzék hiányában számos régi kép származási helye (múzeum, levéltár, magántulajdon, stb.) ismeretlen marad előttünk.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 101 SOPRONI KÖNYVESPOLC / Keveházi László: Mirák Katalin : „Lámpás az oltár számolyán” Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról. Sopron, 2004.

Keveházi László: Mirák Katalin : „Lámpás az oltár számolyán” Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról. Sopron, 2004.

„Írásom nem életrajz, nem is a rendes szóhasználat szerinti emlékirat. Amire vállalkozom, egészen egyszerű dolog. Egy 76 éves öregember sírhalmának előrevetített árnyékában megáll, visszatekintget letűnt életének eseményeire, elvégzett munkáira, álmaira, küzdelmeire, és úgy igyekszik visszaidézni múltjának emlékeit, hogy hozzá tartozó családja, legfőképpen pedig önmaga számára meg tudja állapítani Isten kezének elrejtett nyomait. Az ilyenfajta érdek nélküli visszaemlékezés az egyén, a közvetlen ¹⁰³hozzátartozók számára áldásos. A visszaemlékezés, a hálaadás, a tanulság levonás és önmagunk megismerésének lehetőségeit megtanít önmagunk orcapirulással való szemléletére.”

„...nem életrajz, nem a rendes szóhasználat szerinti emlékirat” írja maga Kapi püspök saját írásáról. S a recensensben felmerül a kérdés, akkor minek lehetne nevezni igazán? Mi az, amit mégis a könyvről el lehet mondani? S ahogy ezen elgondolkozom, szemembe ötlük a könyv címéből a kezdőszó:

„Lámpás...” Engedtessek meg, hogy ez legyen a könyv összefoglalásának kulcsszava. Mert ez a könyv valóban lámpás – méghozzá ahogyan a kezdő idézet mutatja: „árnyékban”. S itt nemcsak a sírhalom előre vetített árnyékára gondolhatunk, amiről az idézet szól. Árnyékba került a napló írója sokáig, árnyékban van még mindig maga a kor is, amelyben élt, bizony sok tekintetben még csak árnyékról beszélhetünk. S a könyv „lámpásként” minderre az árnyékre sok tekintetben, a mai nemzedéknek világosságot derít, fényt vetít.

Fényt vetít a könyv az íróra, Kapi Béla püspökre. Nem gondolom, hogy egy rövid recenzióban szükség lenne életrajzát vagy életútját megírni. Az azonban bizonyos, hogy Kapi Béla születésétől haláláig nagy pályát futott be. Hogyan lett a soproni igazgató fiából Isten szolgája, püspöki titkár, körmendi, majd szombathelyi lelkész, hogyan választotta a Dunántúli Kerület püspökévé, hogyan végezte munkáját, járta gyülekezeteit, majd hogyan került az Országházba, és végül hogyan mondott le, hogy csendes visszavonultságban éljen és leírja visszaemlékezéseit.

Inkább arról érdemes írni, hogy az 1945-ös történelemírás, olykor még az egyháztörténet írás is úgy állította be őt, mint aki a „felsőbb osztályhoz tartozó”, a „régit rendet képviselő” „méltóságos úr” volt. Bizony annakidején, még teológus korunkban is hallottunk és olvastunk ilyen véleményt! – Ez a könyv ebben a tekintetben is lámpás a szó igazi értelmében. Rávilágít nemcsak küzdelmes, sokszor nélkülözött életútjára, hanem a krisztusi szeretetből élő emberre, aki élete során méltósággal – Istentől kapott mandátummal, erővel tudott mindvégig alázatos lenni, mint Krisztus szolgája. A könyv lapjai igen őszinte szavakkal hozzák közel családját, amelyből származott, és azt a családot, amelyet övének mondhatott.

Rávetül a fény a lelkészre, akinek mindig az volt törekvése, hogy gyülekezete tagjaihoz közel kerüljön, s mindent megtegyen értük. Nem tudom, hány lelkész levelezett a háborúba került katonákkal gyülekezete tagjai közül, s hányan küldtek, sőt írtak igemagyarázatot és imádságokat a lövészárkokban küzdő katonáknak? Lehet, hogy mások is voltak, de engem megragadott ez a lelképásztori magatartás. S élete végén, valóban a sír árnyékában így tud írni – rengeteg prédikációja után: „Mikor lelkészi hivatásomról beszéltem, csak a szent vágyat vettem szívemből, a vonalakat és színeket a Krisztus örökké égő pásztori szívéből merítettem. Míg beszéltem, hangomnak mindig kettős csengését éreztem: prédikációként szállt felétek, pedig Isten lábaihoz hulló, remegő imádság volt.” Fény derül püspöki munkájának alapvető céljára is, hogy az egyház szervezete Krisztus lelki testévé legyen.

Sőt azt is nyíltan megvallja, hogy szíve szerint irodalmi pályára készült volna. Fény derül hatalmas irodalmi munkájára is. Nincs idő és keret, hogy könyveit, cikkeit felsoroljuk. ¹⁰⁴Ha könyveit vesszük, egyik nagy témája az egyház és társadalom kérdése volt. A társadalomban egyaránt szívében hordozta a műveltek és a munkások helyzetét. Könyvei erről tanúskodnak. Cikkeinek sokasága pedig felsorolhatatlan. Hogy csak a fontosabbakat emeljük ki: a *Harangszó* indítása, amely dunántúliból országos lap lett. De szólni kell a *A Protestáns Család és Iskola*, az *Evangelikus Egyházi Élet* lapjainak indításáról és szerkesztéséről, és akkor még nem beszéltünk arról a többi egyházi és világi újságról, amelyekben szinte állandó cikkíró volt. Nem véletlenül lett 1919-ben a Vas megyei Kultúregyesület elnöke. Mégis talán élete legnagyobb alkotása a „*Belmissziói Munkaprogramm*” elindítása és szerkesztése volt, amelyről maga írja, hogy a belmissziót ezzel az egyházi munka közepébe állította! Követendő példa lenne ma is... Kapi Béla élete és szolgálata „lámpás” ma is!

De fényt derít a könyv arra korra is, amelyben élt és szolgált. Ha meggondoljuk élete két nagy dátumát: 1879–1957, ez a 78 esztendő, s főképpen a 20. századi események bizony „árnyékos” idők voltak! A rostocki, majd hallei ösztöndíjas évek után – mely utóbbiról püspök elődje hazarendelte, mert itthon volt szükség szolgálatára, úgy tűnt, nyugalmasabb évek következnek. Szolgálata nyomán felvirágozott a körmendi gyülekezet élete, s szomorúan vették tudomásul, hogy lelkészüknek tovább kell mennie Szombathelyre. De ha ezen túl arra gondolunk, hogy püspöki szolgálatát 1916-ban kezdte el, ez az év

nemcsak életében volt jelentős és nagy dátum, hanem az első világháború közepén vagyunk, annak minden szenvedésével, borzalmával együtt.

Püspöki szolgálatát pedig újra meg újra „beárnyékolta” az éppen hatalmon lévőkkel való szembesülés. Ez a tény is azok közé tartozik, ami „homályba” került. A háború utáni kommün idején a szombathelyi direktóriummal kellett ütköznie, mert a püspök egy lelkészárását védte a hatalommal szemben, még hozzá igazsággal és joggal. „Szabad kérdezni, miért nem terjesztették be hozzám?” [a prédikációt] – kérdezte a püspöktől a szombathelyi direktórium elnöke. – „Mert én nem engedtem – feleltem egészen nyugodtan.” S a beszélgetés vége: „Azt kell ugyanis közölnöm – kezdte fölényes bírói hangon – hogy a kormány a legnagyobb mértékben elégedetlen püspök úrral szemben.” Az ilyen mondat ebben az időben felért egy nyílt fenyegetéssel, s várta is a család a „következményeket”. Közben azonban a püspök élete első „memorandumát” fogalmazta a kommunista hatalommal szemben. Megtudta, hogy elfogatását már elhatározták. De ez az idő azért hamar elmúlt. Következhetett egy új építkezés két évtizede.

Aztán jött a másik, a németekkel ránk törő fasiszta hatalom. Németországban Müller püspök vezetésével megalakult a Deutsche Christen nevű „egyház”. S elkezdődött a zsidók felkutatása, elhurcolása itthon is. Sokáig úgy tanították, hogy az egyház ez ellen nem tett lépéseket, vagy nem eleget. Ez a könyv itt is fényt derít. Megszületett egy közös protestáns – sajnos nem teljesen ökumenikus – memorandum. S amikor ezt beadták, Kapi püspök hozzátette: „Az evangélikus egyház 1944. május 26-án kelt felterjesztésében külön is felhívta a kormány figyelmét a zsidótörvény végrehajtásának örve alatt elkövetett rettenetes igazságtalanságokra és embertelensége. „Most bizonyos értesülést szereztünk arról, hogy a zsidókat összetereleik, vagyonukat 105 elveszik, őket durva bántalmazásban részesítik, azután vagonokban hurcolva az ország határain átviszik őket, és úgy a deportáltak, mint hozzátartozóik arról vannak meggyőződve, hogy útjuk a végső megsemmisüléshez vezet.” S a memorandum így fejeződik be: „Ha szavunknak fogantja nem lesz, kénytelenek leszünk egyházunk közvéleménye és a protestantizmus színe előtt bizonyosságot tenni arról, hogy Isten üzenetét nem hallgathatjuk el.”

Az utolsó megpróbáltatás 1945 után következett be. Ennyi harc után egyetlen megoldásnak azt látta, hogy visszavonuljon a vele ellenségesen viselkedő hatalommal szemben, s 1948-ban lemondott püspöki hivataláról. S már csak annyit, hogy szomorú szívvel kellett megérnie kedves Kerületének megszüntetését is, amikor egyházunkat két kerületre osztották. Reflektálása zárszavait elég itt idéznem: „Az egyházkerület kivégzésekor nem adtak ki gyászjelentést. Pár soros zsinati határozat az egész, de a mondat végére Isten keze rájegyezte hívő emberek bizodalját: a feltámadás reményében!”

A könyv „lámpást” ad a kutatók kezébe a jövőre nézve is. S itt elsősorban a Jegyzetekre gondolok. A 116 oldalt kitevő 761 (!) jegyzet nemcsak háttéranyagot nyújt bőségesen, amire a pontosság szempontjából bátran építeni lehet. Tudom, hogy nem mindenki szereti a lábjegyzeteket. A könyv szerkesztői ezt úgy oldották meg, hogy nem a lap aljára, hanem a könyv végére tették azokat. Ez persze kis többletmunkát, lapozást jelent, de megéri a fáradságot. Ezek a jegyzetek nemcsak a pontosítás miatt jelentek meg, hanem azért is, hogy ha valaki tovább akar kutatni, annak anyagot és segítséget adjanak. S ezért sem lehetünk eléggé hálásak!

Mert igaz, hogy ebből az időből egyre több könyv jelenik meg, egyházunk életében is. Olvashattuk az Ordass köteteket, a Túróczy köteteket, megjelent Szabó József püspök egy kötete is. Nemcsak püspökeinkről jelentek meg könyvek, hanem például legutóbb az „Isten követségében” című, Zászkaliczky Pál esperesről szóló kötet is. S most kezünkbe kerülhetett ez a vaskos Kapi-kötet is. (Lehet, hogy két kötetben könnyebben tartható és olvasható lett volna?) Mindez, sok más írással együtt a közelmúlt „árnyékainak” felderítését szolgálja „lámpásként”, s ez ennek a kötetnek is végső

szolgálata.

Ez az írás „hívogató”, „ízeltő” szeretne lenni. Átgondolásra a mi – idősebb – nemzedékünknek, tanulásra a fiataloknak. Köszönjük a soproni Berzsenyi Gimnáziumnak, hogy vállalkozott a kiadásra! Szívből kívánom, hogy a könyv „árnyékokat” oszlató „lámpássá” legyen, amely az „oltár zsámolyáról” fényt adhat a mindennapi és az örök élet felé.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 101 SOPRONI KÖNYVESPOLC / 106 Krisch András: Czibulka Zoltán, Dr. Heinz Ervin, Dr. Lakatos Miklós: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Budapest, 2004.

106 Krisch András: Czibulka Zoltán, Dr. Heinz Ervin, Dr. Lakatos Miklós: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Budapest, 2004.

2006-ban emlékezünk a magyarországi németek kitelepítésének 60. évfordulójára. Ez a tragikus, a mai napig hatását éreztető eseménysorozat kisebb-nagyobb megszakításokkal 1948-ig tartott és közvetlen összefüggésben van az 1941-ben megtartott népszámlálással. Az 1941. évi népszámlálásnak a megnagyobbodott országterületen a háborús körülmények miatt lényegesen nagyobb tétje volt és azt a megváltozott etnikai összetétel felmérése is szükségessé tette.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) megalapítása óta ragaszkodott a személyes adatok bizalmas kezeléséhez. A kitelepítések során ez az elv súlyosan sérült, amelynek következményeként a későbbiekben a hivatalnak az adatszolgáltatók bizalmatlanságával kellett szembesülnie.²³⁴⁽²⁵⁸⁾ Az 1941-es népszámlálás tragikumát az adja, hogy annak alapján a magyar politika kollektívan sújtotta a hazai németiséget, még azokat is, akik német anyanyelvük mellett magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Ez a népszavazás a félelem és a tájékoztatatlanság árnyékában a hazai németiség számára különösen nagy jelentőséggel bírt. Félelem egy esetleges kitelepítéstől, hisz a német nemzetiséghez tartozás képezte az alapját egy esetleges kitelepítésnek és a tájékoztatatlanság, mivel erről a németeket nem tájékoztatták. Maga a miniszterelnök Teleki Pál is előbb-utóbb elkerülhetetlennek tartotta a kitelepítést. Ebben szerepet játszott Hitler azon szándéka is, hogy a németeket Közép-Európából a birodalomba telepítse. Mindenesetre a gyakorlat azt mutatta, hogy a hazai németiség itt jól érezte magát, itt akart maradni.²³⁵⁽²⁵⁹⁾

Házi Jenő főlevéltáros 1946 januárjában, egy a „Soproni Újság” című napilap számára írt, de soha nem jelent cikkében a népszámlálásról és a kitelepítésről a következőket írta: „Amikor 1941 január végén a népszámlálást megtartották Sopronban is, az akkori miniszterelnök, gróf Teleki Pál, azt a hivatalos utasítást adta ki, hogy anyanyelvét és nemzetiségét mindenki szabadon és minden befolyástól mentesen vallja be. Ez utasítás birtokában Sopronban a világi és egyházi hatóságok a tanácsért hozzájuk forduló magyarhú német polgárságnak egyértelműleg azt a felvilágosítást adták, hogy vallják be nyugodtan az igazságnak megfelelően magukat német anyanyelvűnek, de ezzel szemben magyar nemzetiséget írjanak.

107 Mivel Sopron egész magyarsága hitelt érdemlően igazolni tudja, hogy Sopron megmaradását 1921-ben ezeknek a nemzethű német anyanyelvű polgároknak köszönheti, mivel Sopron egész magyarsága azt is hitelt érdemlően igazolni tudja, hogy ezek a magyar nemzetiségű német anyanyelvű polgárok a német propaganda és volksbundisták részéről nemzethű magatartásukért micsoda kíméletlen üldöztetést szenvedtek: ennek a sok testi és lelki szenvedésnek jutalmát e derék polgártársaink most nyerik el abban, hogy a Magyar Haza állhatatos hűségüket hasonló hűséggel viszonzza. Így kívánja

ezt a magyar becsület és így kívánja ezt az az igazságszolgáltatás, amely a potsdami határozatok alapján a német kérdésben Magyarországon is érvényesülni fog.”²³⁶⁽²⁶⁰⁾

A kötet összeállítóinak fontos törekvése volt, hogy a népszámlálás során keletkezett dokumentumokat közöljenek, amelyeket a KSH Levéltárában és Könyvtárában fellelhető anyagok alapján hét csoportba gyűjtöttek össze. I. Az 1941-es népszámlálás előkészítése. II. A névjegyzékek összeállítása. III. Az egyéni igazolások kiadása. IV. A kitelepítés lezárulása. V. Bibó István véleménye a kitelepítésről és a KSH szerepéről. VI. A kitelepítéssel kapcsolatos KSH nyomtatványok. VII. Főbb jogszabályok. A könyv másik nagy egységét a kitelepítési névjegyzékek adatai, illetve ezek elemzése képezi.

Magyarországon a népszámlálásokat mindig alapos előkészítő munka előzte meg, és nem volt ez másképp 1941-ben sem. A könyv I. számú dokumentum-csoportjában a szakmai előkészítő munka kerül bemutatásra. Az itt közölt szövegek azt a problémát érzékeltetik, hogy miként, milyen kérdésekkel írják össze a Magyarországon élő nemzetiségeket. Az 1930-as népszámláláson, akár csak a korábbiak esetében, mindez az anyanyelv alapján történt. A megváltozott körülmények viszont a rendszer pontosítását, megreformálását kívánták. Itt elsősorban Elekes Dezső 1940-ben megtartott előadását érdemes kiemelni, amelyben olyan, pontosan máig sem definiált fogalmakat próbál tisztázni, mint nemzet, nemzetiség, (anya)nyelv. Kitekintésében 37 ország népszámlálási módszerét is vizsgálat alá veszi. Négy csoportot állított fel: 1. A nemzetiséget sem közvetlenül, sem a nyelv alapján nem tudakoló államok. 2. A nemzetiséget közvetlenül (nemzetiséget kérdezik) tudakoló államok. 3. A nemzetiséget nyelv alapján tudakoló államok. 4. A nemzetiséget közvetlenül és nyelvi alapon is tudakoló államok. A többi közölt hozzászólás nagy része, a kor neves statisztikusainak előadásában a Magyar Statisztikai Társaság szakértekezetén hangozott el, alapvetően ugyanennek a témának a tisztázását kísérelték meg.

A kötet második fejezetében a névjegyzékek összeállításáról van szó. Az 1929: XIX. tc. ugyanis már 1945-46-ban sem tette lehetővé személyes adatoknak az adatszolgáltatón kívül, hatóságok, hivatalok részére való kiszolgáltatását. Minderre 1945 szeptemberében Thirring Lajos jelentés tervezetében már Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök figyelmét is felhívta, mivel a KSH egy a kormánytól érkezett ügyszer alapján a bizalmasság hangsúlyozásával köteles volt személyes adatokat hatóságoknak is kiadni. Bibó István miniszteri tanácsos elismerte, hogy az országos statisztikai érdekek sérülhettek, de ennek felelőse egy bizonyos Zöld Sándor államtitkár volt, aki már nincs pozíciójában. Bibó a hivatalt megnyugtatta a kitelepítéssel kapcsolatos adatszolgáltatás **108**tárgyában, ez ugyanis szerinte nem az 1941-es népszámlálási ívek alapján fog megtörténni. A II/3. (1945. október 25-i emlékeztető a miniszterelnökségen az anyanyelvi és nemzetiségi adatok kiszolgáltatásával kapcsolatban tartott értekezletről) dokumentumban olvasható az a mondat, ami alapján mégis csak kiadásra kerülhettek a személyes adatok. „A törvény rendelkezéseitől eltérően a volksbundisták (német nemzetiségűek)²³⁷⁽²⁶¹⁾ névjegyzéke kiadható, de csak olyan hatóságnak, melynél nem forog fenn a visszaélés vagy rosszhiszemű felhasználás (...) veszélye.” Ezzel az ügy sorsa megpecsételődni látszott és ez egyben óriási munkát is adott a hivatalnak, melynek a béke-előkészítő munkálatokra is koncentrálnia kellett. Ezek után nem meglepő, hogy kitelepítési rendelet (12.330/1945) már hivatkozik is, illetve a kitelepítés indokául nevezi meg az 1941. évi népszámlálás alkalmával bevallott német anyanyelvet, illetve nemzetiséget. Thirring Lajos feljegyzésében (II.9) felhívja a figyelmet a következőkre: 1. a népszámlálás statisztikai célból készült tehát nem tekinthető okmányyszerű egyéni adatfeljegyzésnek. 2. Az egyéni adatokat nem lehet rendeltetés-ellenesen felhasználni. 3. Az adatok kiadása hosszú időre veszélyezteti az adatfelvételt. 4. Az anyag egy meg nem becsülhető része keveredés és hiány miatt nem használható. 5. Nem szabad az adatokat olyan nemzethű, német anyanyelvű állampolgárok ellen felhasználni, akiktől az akkori kormányzat őszinte adatvallomást várt el és erről őket a KSH biztosítani igyekezett. Mindezek, mint tudjuk, süket fülekre találtak és 1946 elején megindult az adatok kigyűjtése, ami kb. 1.800.000 adatlap kétszeri átpörgetését tette

szükségessé.

Az egyéni igazolások kiadása (III. fejezet) is a KSH feladatai közé tartozott, míg 1946. január 11-én a megszorodott teendők miatt ezt egy időre fel nem kellett függeszteni. Ez azért volt fontos, mert az 1941-es nemzetiségi bevallással kapcsolatban sokan kértek egyéni igazolást. Ezt a hivatal ki is állította, de sokan, nem véletlenül, csak a nemzetiséget kérték feltüntetni, amitől persze még az anyanyelve lehetett német, ezért a Népgondozó Hivatal csak a saját névjegyzékeit vette figyelembe. Egy másik, ebben a fejezetben felvetett probléma szerint a szlovákiai magyarok is nagy számban fordultak a KSH-hoz az I. bécsi döntés által visszacsatolt területről egyéni igazolásokért. Az ő igényléseik elől szerencsésebbnek tartották kitérni, mivel hamis igazolásokat, mely szerint sok magyar szlováknak vallotta magát, a hivatal nem adhatott ki.

A következő fejezet a kitelepítés befejeztét és ennek következményeit mutatja be a dokumentumokon keresztül. Egy a BM által kiadott összefoglaló jelentés (IV/1) adatai szerint a kitelepítési rendelet alá eső 536000 személyből 1948. június 15-ig 166000 fő került kitelepítésre. A többnyire külföldön tartózkodó, tehát még 1944/45 során elmenekült németeket is beleszámítva a magyarországi németek száma 230000-re csökkent, így nem csoda, hogy 1949-ben közülük csak 2600-an vallották magukat német nemzetiségűnek. Kb. 60000 azok száma, akiket nem telepítettek ki, viszont teljes vagyonekobjással büntettek. Az egyik melléklet (IV/6) tárgyalja törvényhatóságokként 109a kitelepített németek számát. A KSH adatai alapján Sopron vármegye területéről 14884 főt űztek el.

A szerzők külön fejezetet szenteltek Bibó István véleményének a kitelepítésről és a KSH szerepéről. Bibó jogtudós, politikus, 1945 márciusától 1946 júliusáig belügyminisztériumi osztályfőnök volt. Bár a vele készült interjú részlet és memorandum a német kitelepítésről másodközlés, mégis egy olyan ritka politikus véleményét tükrözik, aki helyesen ismerte fel a kitelepítés kollektív és igazságtalan voltát. A sok értékes és meg nem szívtelt gondolata közül most csak kettőt emelek ki. A németek esetleges kitelepítésével (1945-ben vagyunk) a szomszédos országok, Csehszlovákia és Jugoszlávia a területén élő magyarokat fogja hasonló módon elűldözni. Magyarország minden erkölcsi alapot el fog veszteni a védelmükre. Bár Jugoszláviában szervezett tömeges kitelepítés nem következett be, északi szomszédunknál, mint tudjuk igen. Bibó a Volksbund-tagokkal kapcsolatban is legfeljebb a kényszerű földbirtokcserét tartotta elképzelhetőnek, de már ezzel is megnövekedne véleménye szerint az igazságtalanságok száma. Mint írja, számos magyar is jobboldalivá vált, sokszor csak rosszul értelmezett hazafiságból, de anélkül, hogy fasiszta lett volna, így a német azért lépett be a Volksbundba, mert nem akart beolvadni a magyarságba.

A VI. fejezetben négy a kitelepítés során használt KSH nyomtatvány kerül bemutatásra. Az ezt követő fejezetben a fontosabb jogszabályok egybegyűjtése segíti a kutatókat vagy a téma iránt érdeklődőket. A dokumentumok között található a május 10-én keltezett kitelepítési rendelet végrehajtásának újabb szabályozása (70010/1946.B.M. rendelet), ami Sopronba csak több heti késéssel, június elején érkezett meg, pedig e szerint bizonyos feltételek érvényesülése mellett a német anyanyelvű és magyar nemzetiségűeket a kitelepítés alól mentesíteni kellett volna.

A kötet utolsó némileg különálló fejezetében Czibulka Zoltán a kitelepítési névjegyzékek adatait statisztikai módszerekkel elemzi. Az 1990-es évek második felében a Belügyminisztériumtól kapott kitelepítési névjegyzékek tették lehetővé a német kitelepítés összesített és településenkénti adatainak feldolgozását. Összesen 1614 településről állt névjegyzék rendelkezésre, tényleges kitelepítés viszont „csak” 604 településen történt. Ennek során bemutatásra kerül többek között a kitelepítés hatása az ország népességszámára, ugyanis az 1949-es népszámlálás volt az első, amely az előzőhöz képest lakosságfogyásról számolt be. Különösen érdekes és sokrétű a névjegyzékbe vétel indokainak elemzése. A ténylegesen kitelepítettek 33%-a esetén csak a népszámlálási adatok játszottak szerepet, 53%-nál

pedig más indokok is. A rendelkezésre álló adatok táblázatokban kerültek összesítésre.

Czibulka ismeretei szerint ezek jelenleg a legteljesebb, országosan egységes dokumentumok. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy egy-egy település kitelepítetteinek megállapításakor ezen adatok sem minden esetben teljesen elfogadhatóak. Sopron esetében ez a helyzet jól szemléltethető. A kötet adatai szerint a városból 2005 személy került kitelepítésre. Az eltérő adatok oka a kitelepítés pontatlan, kapkodó végrehajtásában keresendő. Sopron esetén már a névjegyzékek összeállítása során is nagy volt a hibaszázalék. Az 1941 és 1946 között eltelt öt év változásait ugyanis a helyismerettel 110-nem rendelkező tisztviselők nem vették figyelembe. Ez alatt a megkötött vegyes házasságokat, lakcímváltozásokat, utcanévváltozásokat, halálozásokat, be-, illetve elköltözéseket kell érteni. egy-egy családnévet gyakran hibásan írtak le, emiatt ezek a személyek beazonosíthatatlanok. A végleges listák is tele vannak javításokkal, áthúzásokkal, pontatlan adatokkal. Jellemző, hogy maga a városvezetés sem tudta 1946 nyarán, pontosan hány embert telepítettek ki. A dolgot leegyszerűsítve azt is mondhatnánk, ahány lista, ahány névjegyzék, annyi eredmény. A Soproni Levéltárban fellelhető listák is eltérő eredményeket adnak. A belügyminisztériumhoz küldött polgármesteri jelentés és a főispáni iratanyag a kb. 7000-8000 ember kitelepítését erősítik meg és ezt a számot támasztják alá az 1949-es népszámlálás adatai is, melyek szerint a város lakossága még mindig majd 10000-rel alacsonyabb az 1941-es állapothoz képest.

Ez a kötet az eddig még csak részben publikált források, dokumentumok segítségével betekintést ad a Statisztikai Hivatalnak a német lakosság kitelepítésében játszott szerepébe. Egy olyan időszakba, amikor a KSH adataival a figyelmeztetések ellenére, a magyar kormány súlyos visszaélést követett el. A kötet második tanulmánya a névjegyzékbe kerültek és kitelepítettek főbb demográfiai jellemzőit és a névjegyzékbe kerülés indokait tartalmazza. Így nagyon hasznosan tudják a téma kutatói a könyvet forgatni. A könyv legnagyobb erényei közé tartozik, hogy segítségével a magyarországi németek kitelepítésének újabb részleteit ismerheti meg az olvasó.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 101SOPRONI KÖNYVESPOLC / Fonda Ferenc: Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Budapest, 2005.

Fonda Ferenc: Lentner Csaba: Rendszerváltás és pénzügypolitika. Budapest, 2005.

Immár másfél évtizede élünk a rendszerváltás korszakában, útban a valóban „emberbarát” piacgazdaság felé. Ideje hát a komolyabb számvetésnek, amelyet nem hagyhatunk a napi publicisztikára, alaposabb tanulmányokra van igényünk.

A könyv, amit most a reménybeli olvasók figyelmébe ajánlok, tudós szerző műve, aki a Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdasági Karának dékán-helyettese, professzora, pénzügyi- és adószakértő, gazdaságpolitikus. Gyakorló közgazdászként kezdte életpályáját, folyamatosan átgondolva a gazdaságelméleti ismeretei fényében napi munkában szerzett tapasztalatait. Amikor katedrához jutott és csatlakozott a soproni „közgazdasági műhely” szervezéséhez, parlamenti képviselő lett belőle. Részt vehetett a gazdaságpolitika parlamentáris befolyásolásában, egy teljes parlamenti ciklusban.

A tanulmányfüzér a fiatal tudós gondolatmeneteit fogja össze, nemcsak olyan elvi kérdésekről, mint a világproblémává lett monetáris aranytartalék és a dollár problematikus kulcsvaluta szerepe, hanem az uniós csatlakozás máig nyitott kérdései, a privatizáció, a mezőgazdaság ezredfordulós finanszírozási kérdései, a magyar bankrendszer, a magyar adórendszer, adópolitika állapota, gyengeségei, ellentmondásai, kilátásai. A domináns téma a finanszírozás – legyen az az agráriumé, a vállalkozásoké

vagy az állami feladatoké. Lentner Csaba kritikai elemzést ad a Bokros-csomagról, de a 111 „magyar modell” vállalkozássegítő programjairól is, tekintettel a lehetséges módszerbeli megújíthatóságra a gazdaságpolitikában.

Lentner nem tiszteli szakmánk szentté avatott kliséit, azokat használhatóságuk mértéke szerint illeszti be saját gondolatrendszerébe, amelyeknek egyik pillére a „közjó”, amit ő nemzeti jólétként értelmez. Egyetlen elv teljesüléséért sem szabadna egész ágazatokat, jól működő gazdálkodási kultúrákat feláldozni, ami pedig valljuk be, gyakran megtörténik. Lentner hasonlóképpen fogja fel „a tudomány emberének kötelességét”, mint egykor a német Fichte, vagy napjainkban az amerikai Noam Chomsky. A működőtőkebefektetés, a lízingpiac, a közraktározás, a kereskedelmi bankok közteherviselő képessége, az állami költségvetés bevételi forrásainak körültekintő (és állampolgári megértéssel találkozó) növelése mind-mind alaposan „kivesézett” témái ennek a tanulmánykötetnek, egytől-egyig közügyek, zsebbe és húsba vágnak.

Egy francia filozófus írja valahol: „akinek ötletei vannak, az még nem okos ember”. A szerzőnek nem pusztán ötletei vannak, amiket börzére szán, hanem kipróbálható, vagy más tájakon bevált (pl. agrárfinanszírozási, bankügyi, adóügyi) javaslatai. Adná Isten, hogy akadjon megszívlelőjük, legalább több hívük, olvasójuk, netán a közpolitikai döntéshozók körében – alkalmazójuk.

Az egyetemi oktatásban a kötet egyes tanulmányai már hasznosultak, már ami az államháztartást, a pénzügyt és az Unió gazdaságtanát illeti. Jó szívvel ajánlható a tanulmánykötet minden olvasónak, aki nem sajnálja a szellemi erőfeszítést „közös dolgaink” megértésére, még akkor is, ha nem szakmabeli, vagy ha „csak” fárasztó napi munkában eltörődött gyakorló közgazdász.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Munkatársaink

Munkatársaink

Csekő Ernő főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Fonda Ferenc ny. egy. tanár, 2890 Tata, Gesztenye fasor 35.

Halász Aladár ny. erdőmérnök, 1126 Budapest, Ugocsa u. 5.

Keveházi László ny. lelkész, 9730 Kőszeg, Malomárok u. 23.

Krisch András levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Kubinszky Mihály ny. egy. tanár, 9400. Sopron, Kökényes köz 3.

Molnár László ny. múzeumigazgató, 9400. Sopron, Fő tér 7.

Mózessy Gergely gyűjteményi igazgató, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 8000 Székesfehérvár, Városház tér 5.

Németh Ildikó főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Schuller Balázs muzeológus, Központi Bányászati Múzeum, 9400 Sopron, Templom u. 2.

Szabó Csaba főigazgató-helyettes, Magyar Országos Levéltár,

1250 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4.

Turbuly Éva levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Varga Imréné ny. levéltáros, 9400 Sopron, Teleki P. u. 11.

2006. LX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 112INHALTSVERZEICHNIS

---

112 INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

EIN SCHICKSALSVOLLES JAHR. NOTIZEN UND QUELLEN ZUR ÖDENBURGER GESCHICHTE DES JAHRES 1944/45

Csaba Szabó: Die Verhaftung des Veszprémer Bischofs József Mindszenty und seine
Gefangenschaft in Sopron, 1944/45 3

Gergely Mózessy: Notizblätter aus der Gefangenschaft des Bischofs Lajos Shvoy 24

Ernő Csekő: Quellen und Notizen über die wirtschaftliche Vernichtung des
Ödenburger Judentums im Jahr 1944, Teil II 35

Gyöngyi Varga: „... ich habe den Altar und die Gläubigen nicht einmal in
Lebensgefahr verlassen...“ Notizen aus Briefen der Pastoren in Ödenburg und
Umgebung, 1944/45 54

KLEINE MITTEILUNGEN

Aladár Halász: Ödenburger Studenten in den freiwilligen Freischaren von 1938 62

Balázs Schuller: Die Ödenburger Bezüge einer „ärmlichen ungarischen
Wunderwaffe“ 84

ÖDENBURGER GESICHTE

Éva Turbuly: József Tirnitz wurde 80 Jahre alt 91

László Molnár: Gedenken an Frigyes Macher 99

BÜCHERSCHAU

Ildikó Németh: József Hárs: Fertőrákos. Budapest, 2000. 101

László Keveházi: Katalin Mirák Red.: „Lampe auf der Kniebank des Altars” Aufzeichnungen des Bischofs Béla Kapi über sein Leben und seinen Dienst. Sopron, 2004.	102
András Krisch: Die Aussiedlung der Ungarndeutschen und die Volkszählung im Jahre 1941. Zusammengestellt von Zoltán Cibulka, Ervin Heinz, Miklós Lakatos. Budapest, 2004.	106
Ferenc Fonda: Csaba Lentner: Politische Wende und Finanzpolitik. Budapest, 2005.	110

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros István részletes tanulmányban ismertette a marxista történetírás által Mindszenty Józsefről írt munkák eredményét. Mészáros István: A hazai történettudomány 1948–1992 közötti Mindszenty-képe. Esztergom, 1992.

2 (Megjegyzés - Popup)

A diktatúra idején Magyarországon ilyen szellemben természetesen nem lehetett írni Mindszenty Józsefről. Nyugat-Európában és Amerikában azonban már a bíboros letartóztatásával egyidőben megjelentek az első, Mindszenty személyét, tevékenységét pozitívan értékelő munkák. Csak néhány példa: Barankovics István: Die große Warnung. Zürich, 1949; Csáky Zoltán: Ich schwöre, daß Kardinal Mindszenty unschuldig ist. Zürich, 1949; Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímásának pere. Róma, 1949; Mindszenty Okmánytár. I–III. Pásztorlevelek, beszédek, nyilatkozatok, levelek. Sajtó alá rendezte Vecsey József. München, 1956–1957; Közi-Horváth József: Kardinal Mindszenty. Königstein, 1976.

3 (Megjegyzés - Popup)

Balogh Margit: Mindszenty József. Budapest, 2002.

4 (Megjegyzés - Popup)

Hóbor József: Adalékok egy pályaképhez. Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi működése a 30-as évekig. (Kézirat, 1994) 41 p. Uő: A keresztényszocializmus, mint eszme és ideológia Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi éveit alatt.
<http://www.pszfz.bgf.hu/konyvtar/polvax/p-97-1/6hobor.pdf>

5 (Megjegyzés - Popup)

Meggyesi Schwartz Róbert (Salzburg, 1897. február 24. – Sopron, 1985. július 26.) veszprémi püspöki irodaigazgató. Mindszenty Józseffel együtt tartóztatták le 1944. november 27-én, 1945. február 22-én szabadult Sopronban, addig együtt raboskodott főpásztorával.

6 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros Tibor: Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty József titkárának visszaemlékezései. Pécs, 1997. 75–76.

7 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József veszprémi kormányzati éveinek összefoglalását adják Varga István: Mindszenty József veszprémi püspök egyházlátogatásai és a háborús károk felmérése. In Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945. Szerk.: T. Horváth Lajos. Veszprém, 1996. 34–47.; valamint Párkányi József: Mindszenty József veszprémi püspök, az ember (visszaemlékezések). Uo., 90–102.

8 (Megjegyzés - Popup)

Holtzer Loránt: Mindszenty vitatott hónapjai Veszprémben. Beszélő, 2004. 7–8. szám,
<http://beszelo.c3.hu/04/0708/11holtzer.htm>

9 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros Tibor: i. m. 79–80.

10 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, 1989. 39–40.

11 (Megjegyzés - Popup)

Kögl Lénárt (Mosonszentpéter, 1916. április 16. –) veszprémi püspöki uradalmi számvevő. 1944. november 28-án tartóztatták le Veszprémben. Mindszenty József püspökkel 1945. február 22-ig együtt raboskodott.

12 (Megjegyzés - Popup)

Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I. Szerk.: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila. Budapest, 2004. 592.

13 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, 1989. 40–42.

14 (Megjegyzés - Popup)

Nincs eskü.

15 (Megjegyzés - Popup)

Esztergomi Prímási Levéltár. Mindszenty magánlevéltár. 17. doboz.

16 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a jelen közlésben a 3. számú dokumentumot.

17 (Megjegyzés - Popup)

Vajna Gábor (Kézdivásárhely, 1891. november 4. – Budapest, 1946. márc. 12.) nyilas belügyminiszter. Az I. világháború után a bécsi követségen, majd a honvédelmi minisztériumban teljesít szolgálatot. 1924-ben, mint katonatisztet (örnagy) nyugdíjazzák, a fűzfői löpörgyár igazgatója. 1939-ben nyilas párti programmal országgyűlési képviselő. A Nyilaskeresztes Párt egyik vezetője, Szálasi Ferenc bizalmas híve. 1944. október 16-tól belügyminiszter a Szálasi-kormányban. A népbíróság, mint háborús bűnöst halálra ítéli és kivégezik.

18 (Megjegyzés - Popup)

A Szálasi Ferenc elleni per anyaga: Karsai Elek – Karsai László: A Szálasi per. Budapest, 1988. 410. p.

19 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros Tibor (Felsőpaty, 1919. augusztus 12. – Bázél, 2003. szeptember 6.) veszprémi püspöki levéltáros és szertartó. 1944. november 27-én tartóztatták le Veszprémben, 1945. február 22-én Sopronban szabadon bocsátották, de ő önként vállalta a további fogságot Mindszenty József veszprémi püspökkel. Életében második alkalommal 1948. április 27-én tartóztatták le Veszprémben, háromhavi

fogság után a magyar hatóságok átadták az oroszoknak. 25 év kényszermunkára ítélték, de 1955-ben hazatérhetett. 1956. november végén Svájcba emigrált. 1972 és 1975 között Mindszenty József bíboros személyi titkára volt Bécsben. 1991-ben meg akarta akadályozni, hogy a bíboros hamvait hazahozzák Esztergomba, odaláncolta magát Mariazellben a magyar mártír főpap sírjához. Adományából Veszprémben Mindszenty- emléktemplom épült.

20 (Megjegyzés - Popup)

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök letartóztatására és fogságára lásd Mózessy Gergely forrásközlését a Soproni Szemle jelen számában.

21 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a jelen közlésben a 2–5. számú dokumentumokat, valamint Mindszenty – antifaszizmus, 1944. Sipos Péter dokumentumközlése. História, 1993/5-6. szám, 57–59.

22 (Megjegyzés - Popup)

Budapest Főváros Levéltára XXV. 1. a. Budapesti Népbíróság büntetőperes iratok. 293/1946. Szálasi Ferenc és társai; 1131/1946. Orendy Norbert és társai.

23 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mészáros István: Mindszenty a Sándor palotában. In Uő: Mindszenty a Sándor palotában. Hat tanulmány. Budapest, 2005. 82–83.

24 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a már említett visszaemlékezést Mészáros Tibortól és Párkányi Józseftől, továbbá: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Budapest, 1983.; Shvoy Lajos: Önéletrajz. Szerkesztette, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta és a mutatókat összeállította Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2002.

25 (Megjegyzés - Popup)

Az 1500/1944. M.E. számú rendelet a hadműveleti területekre vonatkozó különleges közigazgatási szabályokról szól. A 7. § a kormánybiztosok számára biztosít néhány különleges jogosítványt, többek között a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezést.

26 (Megjegyzés - Popup)

A 760/1939. B.M. számú rendelet a kitiltást, valamint a rendőrhatalósági felügyelet és az őrizet alá helyezést szabályozza. Az 1. § (2) bekezdés kimondja, hogy a belügyminiszternek minden esetben jogában áll intézkedni.

27 (Megjegyzés - Popup)

Az 1939. évi II. törvény a honvédelemről szól. A 150. § a kitiltásról és rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezésről rendelkezik.

28 (Megjegyzés - Popup)

A 760/1939. B.M. számú rendelet 11. §-a a rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezett

személyek továbbításáról rendelkezik (csoportosan, katonai, rendőri felügyelet mellett). A rendelet 17. §-a az internált, rendőrhatalósági felügyelet vagy őrizet alá helyezett személy ellátásáról rendelkezik (saját költségen).

29 (Megjegyzés - Popup)

Schiberna Ferenc veszprémi ügyvéd, a nyilas párt helyi vezetője. Szálasi Ferenc hatalomra kerülése után, 1944. október 27-től Veszprém vármegye nyilas főispánja, egyben hadműveleti kormánybiztos.

30 (Megjegyzés - Popup)

Az 1926. évi 22. törvény alapján a korábbi főrendiházat újjászervezték. Neve is ekkor változott felsőházra. A tagsága már nem kizárólag az arisztokrácia köréből került ki, hanem a modern polgári állam vezető tisztviselői, egyes érdekvédelmi szervek, kamarák (például az iparkamara, ügyvédi kamara) tagjai, tudományos intézmények (MTA, egyetemek stb.) képviselői köréből is. A törvény értelmében a felsőházi tagság a viselt méltóság vagy hivatal alapján, választás vagy kinevezés alapján illette meg a képviselőket. Méltóságuk alapján lettek a felsőház tagjai a történelmi egyházak, vallásfelekezetek képviselői is, így értelemszerűen a latin és görög szertartású római katolikus egyháznagyok, köztük a mindenkori veszprémi püspök.

31 (Megjegyzés - Popup)

A nyilas hatalomátvétel után gyorsan újjászervezett Belügyminisztérium keretein belül, Vajna Gábor belügyminiszter utasítására hozta létre Ládai István csendőr ezredes, belügyi államtitkár és Orendy Norbert csendőr alezredes a Nemzeti Számonkérő Szervezetet. Formailag ugyan a Belügyminisztérium VII. közbiztonsági osztályának „d” alosztályához, valójában azonban Láday és Vajnán keresztül közvetlenül Szálasi Ferenchez tartozott. A szervezet hatáskörébe tartozott mindennemű politikai ügy, tekintet nélkül a vádlott személyére. Az 1944. november 1-jén létrejött szervezet több alosztályból állt. A nyomozók száma megközelítőleg 300 fő volt, többségében kipróbált, erősen jobboldali beállítottságú csendőrtisztek. A szervezet székhelye rövid ideig Budapesten, a Naphegy téri laktanyában volt, de hamarosan lefoglalták a Margit körúti katonai börtön egy részét is.

32 (Megjegyzés - Popup)

Balassa Bálint (1917–1946?) csendőr főhadnagy a Nemzeti Számonkérő Szervezet politikai nyomozó alosztályának parancsnoka. A Népbíróság, mint háborús bűnös halálra ítélte. A köztársasági elnök az ítéletet életfogytiglanra változtatta, de vélhetően mégis kivégezték. BFL XXV. 1. a. 1131/1946.

33 (Megjegyzés - Popup)

Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek – Congregatio Sororum a Divino Redemptore (S.D.R.) társulatot 1849-ben Elzászban alapították. Magyarországra Simor János győri püspök hívta őket. 1863-ban telepedtek le Sopronban. Itt építették fel első magyarországi rendházukat, későbbi anyaházukat. A magyar társulat 1867-ben önálló kongregációvá alakult. Az 1950-es feloszlatakor 78 helységben 1200 taggal működött a társulat.

34 (Megjegyzés - Popup)

Vajna Gábor.

35 (Megjegyzés - Popup)

Szabadhegy Szabolcs (Biharillye, 1914. november 18. – Pápa, 1992. április 10.) veszprémi püspöki

házigondnok. 1944. november 27-én tartóztatták le Veszprémben, 1945. február 22-én Sopronban szabadon bocsátották, de ő önként vállalta a további fogságot Mindszenty József veszprémi püspökkel.

36 (Megjegyzés - Popup)

Szöllősi [Naszluhác] Jenő (Antalfalva, 1893. január 28. – Budapest, 1946. márc. 19.) nyilas politikus, miniszterelnök-helyettes. Karlsruhe-ban vegyészmérnöki, a budapesti tudományegyetemen gyógyszerészi oklevelet és jogi végbizonyítványt szerez. Gyógyszertár-tulajdonos Makón. 1939-ben a makói választókerület országgyűlési képviselője párton kívüli programmal. 1941-től a Nyilaskeresztes Párt képviselőcsoportjának vezetője. Az Összetartás című nyilas napilap szerkesztője. A nyilas puccs után tárca nélküli miniszter, miniszterelnök-helyettesi minőségben (1944. október 16.– 1945. március 27.). Amerikai fogságból hozzák haza. A népbíróság a háborús főbűnösök perében (1946. február–március) kötél általi halálra ítéli, és fölakasztják.

37 (Megjegyzés - Popup)

Birétum a katolikus papok három vagy négyágú fővege.

38 (Megjegyzés - Popup)

Szálasi Ferenc.

39 (Megjegyzés - Popup)

Langmár Lipót (Győr, 1885. november 2. – Siófok, 1979. december 26.) veszprémi kanonok, káptalani jószágigazgató. 1944. november 29-én tartóztatták le Veszprémben. Együtt raboskodott Mindszenty József püspökkel Sopronban 1945. február 22-ig.

40 (Megjegyzés - Popup)

Solymár István (Szentjakabfa, 1905. szeptember 20. – Székesfehérvár, 1970. december 20.) veszprémi szemináriumi lelki igazgató. 1944. november 27-én tartóztatták le Veszprémben. Együtt raboskodott Sopronban Mindszenty József püspökkel 1945. február 22-ig.

41 (Megjegyzés - Popup)

Az 1939. évi II. törvény 150. §-a szerint a belügyminiszter és a belügyminisztérium jogosult az internálásra.

42 (Megjegyzés - Popup)

Szemes [Scheuling] József (Budapest, 1914. január 13. – Kaposvár, 1997. október 14.) veszprémi püspöki titkár, a Veszprémi Egyházmegye ifjúsági lelkésze. 1948. december 4-én letartóztatták, négy hónapra ítélték „fegyverrejtegetés” miatt.

43 (Megjegyzés - Popup)

Varga Béla (Börcs, 1903. február 18. – Budapest, 1995. október 13.) katolikus pap, 1929-től 1947-ig balatonboglári plébános, pápai prelátus, apostoli protonotárius. Nemzetgyűlési képviselő 1939 és 1944 között. A Független Kisgazdapárt egyik alapítója, 1937-től alelnöke. A II. világháború kitörését követően közreműködik a lengyel emigránsok befogadásában, illetve a balatonboglári lengyel ifjúsági tábor és a kontinens egyetlen lengyel gimnáziumának létrehozásában. A német megszállás után vidéken bujkál. A háború után az FKgP ügyvezető alelnöke. 1945 áprilisától az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd országgyűlési képviselő, a nemzetgyűlés elnöke. 1947. június 2-án Svájcba, majd az Egyesült

Államokba emigrált. Varga Béla közreműködött a Magyar Nemzeti Bizottmány 1949-es megalakításában. A Bizottmányt az Egyesült Államok kormánya és az ENSZ legkülönbözőbb szervezetei is elismerték a magyar nép képviselőjének. Ugyancsak Varga volt a kezdeményezője a Szabad Európa mozgalomnak, szerepe volt a Szabad Európa Rádió megszervezésében. Az ENSZ kényszermunkát vizsgáló bizottsága előtt 1952 júliusában bizonyították a magyarországi és a kelet-európai kényszermunkatáborok létezését. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eltiprása után, 1957 januárjában Strassburgban alakult meg a Magyar Forradalmi Tanács az Európa Parlament támogatásával. A Magyar Nemzeti Bizottmány és a Magyar Forradalmi Tanács utóbb Magyar Bizottság néven egyesült. Elnöknek Varga Bélát választották. Az új szervezet tömörítette az előző emigrációs hullámok demokratikus politikusait és az ötvenhatosok képviselőit. Varga Béla örömmel fogadta az 1990 áprilisi választás eredményét, élete nagy pillanatának tartotta, amikor a szabadon választott országgyűlésnek visszaadhatta tisztségét. Befejeződtek az emigráció évei és megszűnt a Magyar Bizottság is, amelynek – jogelődjével együtt – negyvennégy évig állt az élén. 1991-ben végleg hazatelepült, Balatonbogláron, a plébánián telepedett le, majd betegsége miatt felköltözött Budapestre.

44 (Megjegyzés - Popup)

Eckhardt Tibor (Makó, 1888. október 26. – New York, 1972. szeptember 3.) politikus, ügyvéd, országgyűlési képviselő. Az államtudományi doktorátust megszerzése (1908) után vármegyei tiszviselő. 1918-ban Torda–Aranyos vármegyében főszolgabíró. 1919–1920-ban az aradi, majd a szegedi ellenforradalmi kormány miniszterelnökségének sajtóügyeit irányítja. 1923-ban az Ébredő Magyarok Egyesülete egyik alapítója és elnöke, a Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt egyik vezetője, 1928-tól a Magyar Revíziós Liga ügyvezető alelnöke. 1930-tól a Független Kisgazdapárt tagja, 1932 és 1940 között a párt elnöke. 1935 után ellenezte a német orientációt, az angolszász irányzat híve. 1940-ben az USA-ba emigrál, előadó a georgetowni egyetemen. 1945 után a szovjetellenes és antikommunista emigráció egyik vezéralakja, a Magyar Nemzeti Tanács egyik megszervezője.

45 (Megjegyzés - Popup)

Bethlen István (Gernyeszeg, 1874. október 3. – Moszkva, 1946 október 5.) Magyarország miniszterelnöke 1921 és 1931 közt. Lemondása után is jelentős szerepet játszik a magyar politikai életben, mint a kormányzó egyik tanácsadója. Az 1939-i választások után Horthy a felsőház örökös tagjává nevezi ki. Szerepet játszott a különböző különbéke-kísérletekben. 1944 őszétől szovjet háziőrizetben volt, majd Moszkvába vitték. Ott halt meg a Butirszkaja börtönkórházban.

46 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József királpártisága miatt. A zalaegerszegi plébános, későbbi veszprémi püspök hitte, hogy Magyarország felemelkedéséhez szükség van a Habsburgok autoritására.

47 (Megjegyzés - Popup)

Közi-Horváth József (Agyagos, 1903. szeptember 25. – Oberhaching, NSZK, 1988. május 26.) újságíró, író, római katolikus pap. 1927-ben szentelik pappá. 1929-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerez teológiai doktorátust. 1930-tól a Katolikus Akció titkára. Mint országgyűlési képviselő küzd a náci ideológia térhódítása ellen. 1944 márciusában az országgyűlésben tiltakozik az ország német megszállása miatt. 1948-ban Ausztriába, 1949-ben az USA-ba, 1956-ban Franciaországba, majd az NSZK-ba költözik. 1948-ban egyik fő szervezője a Magyar Keresztény Népmozgalomnak. 1957–1965 között a müncheni Paulinum diákokthoz igazgatója, az Európai Magyar Szabad Parlament elnöke, 1965-től az Oberhachingban működő egyházmegyei karitász otthon lelkésze.

48 (Megjegyzés - Popup)

Rott Nándor (Bodenstadt, 1869. december 23. – Veszprém, 1939. március 3.) római katolikus püspök, egyházi író. 1896-ban szentelik pappá, 1897-ben kinevezik az esztergomi papnevelde teológiai tanárává. 1902-ben a bécsi Augustineum igazgatója, 1908-ban esztergomi prelátus kanonok, 1911-ben a budapesti központi papnevelde kormányzója. 1917-ben veszprémi püspök.

49 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Hódosy Pál csendőr-vezérőrnagy. 1944. június 1-vel nyugállományba helyezték, a nyilas hatalomátvétel után újra aktiválják. 1944. november 27-től a rendőrség országos felügyelője, 1945-ben nyugatra menekül.

50 (Megjegyzés - Popup)

Simon György nagyprépost, Mindszenty József helynöke.

51 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József fő műve, a négy magyar, és közel húsz idegen nyelvű kiadást megért „Az édesanya a vallás, társadalmi kérdés és költészet tükrében” (legutóbb magyarul, Budapest, 1990.) részletesen foglalkozik a kommunizmussal.

52 (Megjegyzés - Popup)

A német balkáni tervek következtében a Trianonban létrehozott államalakulat, Jugoszlávia, 1941 márciusában részeire hullott. Magyarország délvidéki területi igényeit érvényesíteni kívánta, ezért 1941. április 10-én a magyar csapatok átlépték a korábbi Jugoszláv határt. A Bánát visszaszerzését a németek nem engedték meg, de Bácskát és a Muravidéket (Muráninnen és Muraköz) a magyar hadsereg foglalta el. Az önállóvá vált németbarát Horvátország irányában kívánt Bárdossy László miniszterelnök gesztust tenni, amikor a Muraköz státuszát „katonai megszállásnak” minősítette és meghagyták a korábbi közigazgatást, a Murán inneni részen életbe lépett a magyar katonai közigazgatás. Mivel a Muraköz korábban Zala vármegye szerves része volt, ezért a megyegyűlésben és a megyei lapokban erős kampány indult a visszacsatolás érdekében. Mindszenty (Pehm) József pápai prelátus is több alkalommal felszólalt a megyegyűlésen, valamint az általa kiadott lapban cikket írt a Muraköz visszacsatolása érdekében. 1941. június végén Mindszenty József apátplébános küldöttséget vezetett Bárdossy miniszterelnökhöz, aki a kérdésben hajthatatlan maradt. Végül 1941. július 9-én kapott magyar katonai közigazgatást a Muraköz.

53 (Megjegyzés - Popup)

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök is aláírta a Mindszenty József által a dunántúli katolikus főpapok nevében Szálasi Ferencnek megszövegezett memorandumot 1944. október végén. Nem volt hajlandó ünnepi misét mondani Pintér József nyilas főispán beiktatásakor, és ugyancsak megtagadta a hálaadó istentisztelet bemutatását, amikor 1945 februárjában az oroszok átmenetileg visszavonultak Székesfehérvár térségéből.

54 (Megjegyzés - Popup)

Feltehetően az elintézés-tervezet a 4. számú dokumentumhoz tartozik.

55 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József: Emlékirataim. Toronto, 1974.

56 (Megjegyzés - Popup)

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. szerk. Pernekli Mihály, Budapest 1983.

57 (Megjegyzés - Popup)

Shvoy Lajos: Önéletrajz. Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből I. szerk. Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2002.

58 (Megjegyzés - Popup)

Inter Arma 1944-45. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből II. szerk. Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2004. 25-77.

59 (Megjegyzés - Popup)

Németh László szíves közlése.

60 (Megjegyzés - Popup)

A notesz korábbi, tárgyunkhoz nem tartozó részleteinek közlését mellőzzük.

61 (Megjegyzés - Popup)

Shvoy Kálmán, a püspök testvére. Egyszerre tartották angolbarátnak és baloldali szimpatizánsnak...

62 (Megjegyzés - Popup)

Büttner Ferenc székesfehérvári kanonokot tévedésből tartóztattak le. A nyilasok azt hitték, hogy ő a püspöki irodaigazgató. Valójában Bergendy János volt célpontjuk, aki a tévedés folytán szabadlábon maradhatott – s 1945. március 21-én az oroszok lőtték le...

63 (Megjegyzés - Popup)

Fülöp Ferenc kispapot kémgyanús egyénnek tartották, mert amerikai állampolgár volt. Ezért becézték teológustársai USA-nak. Shvoy Lajos püspök is használta a becenevet, s többnyire fonetikusán írta le.

64 (Megjegyzés - Popup)

Botond László.

65 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: Szentmise.

66 (Megjegyzés - Popup)

Manger Emil tanár, tartalékos százados.

67 (Megjegyzés - Popup)

Bejczy Gyula, a püspök titkára.

68 (Megjegyzés - Popup)

Steixner Antal.

69 (Megjegyzés - Popup)

Szűts Ferenc.

70 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Hoss József, veszprémi nagyprépost.

71 (Megjegyzés - Popup)

Kosztolányi Károly ezredes.

72 (Megjegyzés - Popup)

Simon György veszprémi püspöki helynök.

73 (Megjegyzés - Popup)

P. Csontos Ferenc Márton, mariánus provinciához tartozó ferences szerzetes. Korábban szolgált Fehérvárott.

74 (Megjegyzés - Popup)

Szervita szerzetes.

75 (Megjegyzés - Popup)

Csúcs István székesfehérvári kanonok.

76 (Megjegyzés - Popup)

Skorka Károly, az „Új Fehérvár” című egyházmegyei lap szerkesztője.

77 (Megjegyzés - Popup)

Endrédy [Hadarits] Vendel O. Cist. zirci főapát.

78 (Megjegyzés - Popup)

Sic! Az óvatosságból túlzottan rövidített szövegrész feloldása ezidáig nem sikerült.

79 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: végzem a breviáriumot, a kötelező papi imádságot.

80 (Megjegyzés - Popup)

Büttner Ferenc.

81 (Megjegyzés - Popup)

Légoltami Parancsnokság.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ppk = püspök. Szemes József és Lékai László szolgált 1945 elején titkári minőségben (Vö.: Mózessy 2004, 59. ill. Perneki 1983, 317.) – vélhetően az előbbi a látogató.

83 (Megjegyzés - Popup)

Babits Endre veszprémi egyházmegyei pap.

84 (Megjegyzés - Popup)

Hankó Ernő.

85 (Megjegyzés - Popup)

Krisztián Lajos, fehérvári püspöki intéző. (A püspökség több birtoka – Ósi, Tés – Veszprém közelében feküdt.)

86 (Megjegyzés - Popup)

Csend – latin. Itt kényszerű hallgatás.

87 (Megjegyzés - Popup)

Kiközösítés – latin. A püspök hivatali működésének akadályozásával vonta magára a főispán. A kihagyott nehezen olvasható rész valószínűsíthetően a következő: „statue sententiae speciali reservata”.

88 (Megjegyzés - Popup)

Szombathelyről. Bejczy Gyula szüleinél járt Gyöngyösfalván, valamint Kőszegen és Szombathelyen igyekezett közbenjárni püspöke szabadulása érdekében.. Vö.: Mózessy 2004, 56-58.

89 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg Simon György veszprémi helynök.

90 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg: levelet. Bejczy Gyula titkár és Shvoy Lajos püspök több ízben is levélben számoltak be egymásnak a fejleményekről, ezeket a foglyoknak ételment vivő nővér csempészte ki és be.

91 (Megjegyzés - Popup)

Főispán (Pintér József).

92 (Megjegyzés - Popup)

Hóman Bálint, volt kultuszminiszter, Székesfehérvár képviselője. Az országgyűlés Sopronba menekült.

93 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József.

94 (Megjegyzés - Popup)

Krüger Aladár képviselő. Neve előtt valószínűleg Bürchner László soproni nagyprépost nevét próbálta

rögzíteni Shvoy Lajos.

95 (Megjegyzés - Popup)

Kihagyott hely a vezetéknev későbbi pótlására. Vélhetően Jámbor Mike OSB a látogató.

96 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: Mentelmi Bizottság.

97 (Megjegyzés - Popup)

Pinesich István soproni ügyvéd. Bajcsy-Zsilinszki Endre védője volt.

98 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos szerzetes.

99 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 42. jegyzetet.

100 (Megjegyzés - Popup)

1940-ben ill. 1942-ben szentelt fiatal fehérvári egyházmegyes papok. Utóbbi keresztnéve helyesen Antal.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vajna Gábor nyilas belügyminiszter.

102 (Megjegyzés - Popup)

Névnapi köszöntés.

103 (Megjegyzés - Popup)

Székesfehérvár.

104 (Megjegyzés - Popup)

Legyen meg a Te akaratod! – latin, részlet a Miatyánkból.

105 (Megjegyzés - Popup)

Fhvár, Szfhv. egyaránt Székesfehérvár rövidítése. Valójában a megjelölt szombati napon, 1945. március 17-én még nem volt orosz kézen a város, a bevonulás csak a naplójegyzet születésének napján, este történt meg. Ezt a várost elhagyó Kelényi Ottó nem tudhatta.

106 (Megjegyzés - Popup)

Maróthy [Meisler] Károly képviselő.

107 (Megjegyzés - Popup)

Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe. Egyben Virágvasárnap is 1945-ben.

108 (Megjegyzés - Popup)

Kiolvashatatlan Sch. kezdetű vezetéknev kihagyva közlésnél.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kind Ferenc.

110 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: bevetették az ún. sztálinorgonát.

111 (Megjegyzés - Popup)

A fegyveres testületek rangjainak dolgában járatosabbnk számító Shvoy Kálmán naplójában: őrsparancsnok.

112 (Megjegyzés - Popup)

Rapaich Richárd vezérőrnagy.

113 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István ezredes.

114 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: német parancsnokkal.

115 (Megjegyzés - Popup)

Goszudarsztvennoje Policejszkoje Upravlenyije = Állami Rendőri Főhatóság, azaz titkosrendőrség – orosz.

116 (Megjegyzés - Popup)

Parancsnoknál – orosz.

117 (Megjegyzés - Popup)

Certificatio = igazolás – latin.

118 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty (József) püspök.

119 (Megjegyzés - Popup)

Serédi Jusztinián esztergomi érsek valóban nagycsütörtökön, azaz 1945. március 29-én hunyt el.

120 (Megjegyzés - Popup)

Codex Iuris Canonici = Egyházi Törvénykönyv – latin.

121 (Megjegyzés - Popup)

Lányi János plébános.

122 (Megjegyzés - Popup)

Értsd: polgármester.

123 (Megjegyzés - Popup)

Szalay László.

124 (Megjegyzés - Popup)

Apor Vilmos püspököt orosz katonák lőtték le, sérüléseibe 1945. április 2-án halt bele.

125 (Megjegyzés - Popup)

Bubnics Mihály rozsnyói püspök, Shvoy Lajos gimnáziumi osztálytársa.

126 (Megjegyzés - Popup)

Angelo Rotta.

127 (Megjegyzés - Popup)

Fiatal fehérvári egyházmegyés papok. Előbbit 1941-ben, utóbbit 1940-ben szentelte Shvoy püspök pappá.

128 (Megjegyzés - Popup)

Bergendy János székesfehérvári irodaigazgató.

129 (Megjegyzés - Popup)

Kúthy László vezérkari ezredes.

130 (Megjegyzés - Popup)

Ma: Fertőd.

131 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg helyesen: Babót.

132 (Megjegyzés - Popup)

Téged Isten Dicsérünk – latin. Ősi hálaadó imádság kezdősora. Shvoy Lajos hálaadó szentmisét mondott hazatértekor.

133 (Megjegyzés - Popup)

A bejegyzések természetesen folytatódnak, de már nem kötődnek a fogsághoz, így ezek közlésétől eltekintünk.

134 (Megjegyzés - Popup)

E közlemény előzménye Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944.

március 19. – 1944. október 16.) címmel jelent meg a Soproni Szemle 2005/1. számában (27-45.).

135 (Megjegyzés - Popup)

Munkásságukat összegző kötetek: Kádár Gábor – Vági Zoltán: Aranyvonal. Fejezetek a zsidó vagyon történetéből. Bp., 2001.; Uő: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése. Bp. 2005.

136 (Megjegyzés - Popup)

Németh László: A Zala megyei zsidóság gazdasági megsemmisítése. In: Az antiszemitizmus alakváltozásai. Szerk.: Paksy Zoltán, Zalaegerszeg, 2005. 199-217.; Kovács Tamás: A zsidóság szerepe Kaposvár társadalmában a két világháború között. In: A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században. Szerk.: Egry Gábor, Feitl István, Bp., 2005. 117-136. (különösen: 128-132.); Uő: A II. világháború éveiben (1940-1944). In: Újrakezdések. Zsidósors Somogy megyében a XVIII. századtól napjainkig. Szerk.: Bösze Sándor, Kaposvár, 2005. 147-170. (különösen: 154-158.)

137 (Megjegyzés - Popup)

A soproni zsidóság gazdasági megsemmisítése tárgyában publikált első tanulmányt szintén két forrás közzététele egészítette ki, amelyek közül az egyik polgármesteri összegzés a helyi zsidóság ellen 1944 június elejéig hozott intézkedésekről, a másik pedig deportálás utáni látletet, a hátramaradt zsidó vagyon leltározásának anomáliáiról.

138 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 16. 1. p., április 21. 1. p.

139 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: SL), IV/B/1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai (PH), IX. 100/1944. 139-142. pag.

140 (Megjegyzés - Popup)

Például a zár alá vett keszthelyi zsidó üzletekről készült lista nem tartalmazza az üzletek telephelyét, elhelyezkedését. Közli: Németh László – Paksy Zoltán: Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919-1945. Zalaegerszeg, 2004. 356-359.

141 (Megjegyzés - Popup)

SL, PH, IX. 100/1944. 649-656. pag.; Az üzletek zárolásáról, egy-két esetben az alól történő feloldásukról, keresztény vállaltvezetővel történő továbbműködésükről, illetve a lefoglalt házak sorsáról, gondnokok kinevezéséről ld. Csekő Ernő: Adatok és források... 29-30, 38.

142 (Megjegyzés - Popup)

Az átláthatóság, a két táblázat együttes hasznosításának elősegítése céljából a bezárt üzletekről készült jegyzék eredeti – a tulajdonosok neveinek abc szerinti – sorrendjét a házjegyzéknek a házak fekvése szerinti sorrendjéhez igazítottam.

143 (Megjegyzés - Popup)

SL, VI/101. Soproni Pénzügyigazgatóság i., zsidó háztulajdonok bejelentőlapjai 1944, 2-153. pag.

144 (Megjegyzés - Popup)

SL, IV/1409. Sopron Város Adópenztárának i., 228-231. Kivetést részletező főkönyvek.

145 (Megjegyzés - Popup)

Az igazsághoz tartozik, hogy a bejelentőlapok további két zsidó tulajdonban lévő épületről tesznek említést, azonban több hasonló vagy egyező paraméter miatt az özv. Fodor Benőné neve alatt felvett Winkler u. 14. alatti házat, illetve a Reisinger Benőnének tulajdonított Zárányi u. 1. alatti épületet – lehet, hogy tévesen – Winkler u. 6-os illetve a Zárányi u. 12-es épületekkel azonosnak tartottam, ezért közlésüktől eltekintettem. Szintén egybeesnek az adatok a Varga testvérek esetében a Várkerület 55. és a Dobner u. 5., Fodor Benőné esetében a Manninger u. 3. és a Winkler u. 3., illetve a dr. Tivadar Ignác kapcsán a Székeles u. 2 és Borsmonostori u. 4. alatti épületeknél, de ezeket a IV. táblázatban feltüntettem.

146 (Megjegyzés - Popup)

Erre példaként ld. Kaposvár zsidó tulajdonú házingatlanainak, illetve Balatonboglár zsidó üzleteinek fekvését. Csóti Csaba: A somogyi zsidóság 1914-1939 közötti történetéből. In: Újrakezdések... i. m. 129-130.

147 (Megjegyzés - Popup)

A Lövéreket az egykorú helyesírási gyakorlat szerint írom.

148 (Megjegyzés - Popup)

A külterületeken (Brennbergbánya, Kőhida telep) további 47 izraelita felekezeti lakott (2,49 %) 1930-ban. 1930. évi népszámlás. Demográfiai adatok. Magyar Statisztikai Közlemények 83. Bp., 1932. 110-111.

149 (Megjegyzés - Popup)

Lövérek: 4,65 %, győri (fertői) városrész:2,91 %, bécsi városrész: 2,62 %, külterület: 1,63 %.

150 (Megjegyzés - Popup)

Az 1930. évi népszámlás adatai szerint egyébként a soproni házak 7,6 %-a volt a lakosság számarányából 5,3 %-kal részesedő izraeliták tulajdonában, amihez képest az evangélikusok jelentősebb felülreprezentáltsággal rendelkeztek.(népesség 27,8 %-a; házak 41,7 %-a). Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941. XI-XIV. p.

151 (Megjegyzés - Popup)

A Thirring Gusztáv munkájában a Belvárosként szereplő városrészt azért tüntetem fel itt Óvárosként, hogy megkülönböztessem az 1930. évi statisztikában szélesebben értelmezett Belvárostól.

152 (Megjegyzés - Popup)

* Adat hiányában az 1944. évi %-os arányt is az 1930. évi összes házszámhoz viszonyítva számoltam.

153 (Megjegyzés - Popup)

A Lövéréknek az izraelita felekezetű lakosokból való nagyobb részesedése (1930.: 25,19 %) vélhetően annak köszönhető, hogy az 1930. évi népszámlálás során minden valószínűség szerint tágabban értelmezték a Lövérék határait, gyakorlatilag a Deák teret és tágabb környékét is hozzáértve. Egyébként az 1930. évi népszámlálás alkalmával használt területi beosztás, illetve a korabeli I-IV. kerület szerinti tagolás közt, a népességszámra vonatkozó adatok szerint van némi elcsúszás. vö. Heimler Károly: Sopron topográfiaja. Sopron, 1936. 90-93, 234-237.

154 (Megjegyzés - Popup)

A gazdapolgárokról újabban ld. Krisch András: A soproni szőlőtermelők a 19. század utolsó évtizedeiben. In: SSz. 58. (2004) 142-157.

155 (Megjegyzés - Popup)

E jellegzetes városrészeiről, a részházakról ld. Jankó Ferenc: „A soproni részházak” – két emberöltő múltán. In: SSz. 58. (2004) 158-178.

156 (Megjegyzés - Popup)

További öröklakás volt a Kisfaludy u. 2. sz. alatt dr. Rátz Tiboré és Dezsőé, Kis János u. 3. sz. alatt Szekeres Aladáré.

157 (Megjegyzés - Popup)

Müller Fülöp esetében a listán – s így a IV. táblázatban is – 3 házingatlan van feltüntetve, de ebből kettő egyaránt a Paprét 5. az. alá esik, ezért ezt itt egynek tekintettem.

158 (Megjegyzés - Popup)

Így pl. a Rosenberger Testvérek (Újteleki u. 3.), a Lederer Testvérek (Várkerület 88.), illetve a Fürst és Rosenberger (Várkerület 111.) üzleteknek helyt adó házak tulajdonosai (Rosenberger Gyula, dr. Lederer Manó, Rosenberger József) nagy valószínűséggel résztulajdonosai voltak e kereskedő cégeknek.

159 (Megjegyzés - Popup)

Így a következő főbb adónemekből tevődött ki a korszakban az egyenes állami adó összege: házadó, vagyoadó, általános kereseti adó, jövedelemadó, és az ezek után járó rendkívüli pótlékok. E körbe tartozott még a földadó, de a zsidók földtulajdonlásának korlátozása, majd eltörlése okán 1943-1944-ben, tárgyunk szempontjából már nem játszott szerepet.

160 (Megjegyzés - Popup)

A feltárás ezen hiányossága annak tudható be, hogy a kivetési lajstromok nem abc-sorban, hanem lakhely sorrendjében tüntetik fel az adózókat. Így azok esetében, akik nem az általuk tulajdonolt házak valamelyikében laktak, eléggé megnehezült az adóösszegre, illetve foglalkozásra vonatkozóan pontos adatokat kapni. Így pl. nem saját tulajdonú házában lakott Polgár József (lakhely: Deák tér 58.), dr. Hacker Leó John (Orsolya tér 4.), ifj. Hacker Lipót. (Erzsébet u. 16.), Kopstein Árpád (Várkerület 51-53.), Braun Olga és Cohn Gyula (egyaránt Színház u. 14.), Eisenstädter Róza (Deák tér 58.), Kern Adolf (Újteleki u. 30.), Winkler Dénes (Deák tér 49.) és dr. Hacker Béla (Deák tér 6.). Például Eisenstädter Róza Eisenstädter Elza, Kopstein Árpád Kopstein Samu, míg dr. Hacker Béla ifj. Hacker Lipót tulajdonában lévő házában lakott.

161 (Megjegyzés - Popup)

* Ehhez vehető még a Kopstein Samu cég 7346,26 P adója

162 (Megjegyzés - Popup)

** Ehhez számítható még a Fürst és Rosenberger cég 4387,50 P megfelelő rész

163 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 4. 4. p.; Részletesebben ld. Csekő Ernő: Adatok és források... 31-32.

164 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 5. 3. p. Csekő Ernő: Adatok és források...29. p.-n 157 üzlet szerepel, mert csak most, az adatok táblázatba vitele során derült ki, hogy 2 helyütt is hibás a lista sorszámozása.

165 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Ságvári Ágnes: Tanulmányok a magyarországi holokauszt történetéből. Bp., 2002. 23.

166 (Megjegyzés - Popup)

Sopron: 11,85 (1885 fő, 159 üzlet); Kaposvár: 21,76 (3025 fő, 139 üzlet); Zalaegerszeg: 20,82 (1041 fő, 50 üzlet); Keszthely: 11,03 (872 fő, 79 üzlet). Az adatok forrása: Kovács Tamás: A II. világháború...154., Németh László-Paksy Zoltán: Együttélés...356-359, 386-388.; 1930. évi népszámlálás... 106-107, 110-111, 136-137, 146-147.; Sopron és Keszthely közel azonos, a másik két város zsidó közösségeihez képest jóval sűrűbb üzlettulajdonlása nyilván összefüggött a piaci lehetőségekkel. A nagyobb fogyasztóképes keresletet Sopron esetében a városiasabb létforma, míg Keszthely esetében vélhetően az idegenforgalom indukálta.

167 (Megjegyzés - Popup)

*A Károly körút részben a mai Vas Gereben u. vonalán futott.

168 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

169 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

170 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

171 (Megjegyzés - Popup)

+ A házjegyzéken Csendőr u. 14., illetve Rákóczi u. 35. szerepelt.

172 (Megjegyzés - Popup)

++ A listán tévesen szerepelt Singer Jenő (Benőként), Steiner Józsefné özv.(Jenőné-ként), Schwarz Ignácné özv. (Imréné-ként), Schiller Samuné özv. (Sándorné-ként), a bejelentőlapokon Bilicz Dániel dr. (Milicz-ként) Spiegl Mór (Salamon-ként). Bischitz Bernát helyett Bischitz Sámuel szerepel a

bejelentőlapon, de lehet, hogy őt takarja az 1943. évi kivetési lajtromban a Bischitz Bernát és Tsa. megnevezés.

173 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

174 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

175 (Megjegyzés - Popup)

*** 18 szoba

176 (Megjegyzés - Popup)

++ A listán tévesen szerepelt Singer Jenő (Benőként), Steiner Józsefné özv.(Jenőné-ként), Schwarz Ignácné özv. (Imréné-ként), Schiller Samuné özv. (Sándorné-ként), a bejelentőlapokon Bilicz Dániel dr. (Milicz-ként) Spiegl Mór (Salamon-ként). Bischitz Bernát helyett Bischitz Sámuel szerepel a bejelentőlapon, de lehet, hogy őt takarja az 1943. évi kivetési lajtromban a Bischitz Bernát és Tsa. megnevezés.

177 (Megjegyzés - Popup)

** gyárépület 30 helyiséggel

178 (Megjegyzés - Popup)

++ A listán tévesen szerepelt Singer Jenő (Benőként), Steiner Józsefné özv.(Jenőné-ként), Schwarz Ignácné özv. (Imréné-ként), Schiller Samuné özv. (Sándorné-ként), a bejelentőlapokon Bilicz Dániel dr. (Milicz-ként) Spiegl Mór (Salamon-ként). Bischitz Bernát helyett Bischitz Sámuel szerepel a bejelentőlapon, de lehet, hogy őt takarja az 1943. évi kivetési lajtromban a Bischitz Bernát és Tsa. megnevezés.

179 (Megjegyzés - Popup)

+ A házjegyzéken Csendőr u. 14., illetve Rákóczi u. 35. szerepelt.

180 (Megjegyzés - Popup)

+ A házjegyzéken Csendőr u. 14., illetve Rákóczi u. 35. szerepelt.

181 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

182 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

183 (Megjegyzés - Popup)

+ A házjegyzéken Csendőr u. 14., illetve Rákóczi u. 35. szerepelt.

184 (Megjegyzés - Popup)

++ A listán tévesen szerepelt Singer Jenő (Benőként), Steiner Józsefné özv.(Jenőné-ként), Schwarz Ignácné özv. (Imréné-ként), Schiller Samuné özv. (Sándorné-ként), a bejelentőlapokon Bilicz Dániel dr. (Milicz-ként) Spiegl Mór (Salamon-ként). Bischitz Bernát helyett Bischitz Sámuel szerepel a bejelentőlapon, de lehet, hogy őt takarja az 1943. évi kivetési lajtromban a Bischitz Bernát és Tsa. megnevezés.

185 (Megjegyzés - Popup)

++ A listán tévesen szerepelt Singer Jenő (Benőként), Steiner Józsefné özv.(Jenőné-ként), Schwarz Ignácné özv. (Imréné-ként), Schiller Samuné özv. (Sándorné-ként), a bejelentőlapokon Bilicz Dániel dr. (Milicz-ként) Spiegl Mór (Salamon-ként). Bischitz Bernát helyett Bischitz Sámuel szerepel a bejelentőlapon, de lehet, hogy őt takarja az 1943. évi kivetési lajtromban a Bischitz Bernát és Tsa. megnevezés.

186 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

187 (Megjegyzés - Popup)

* részházak

188 (Megjegyzés - Popup)

Lámpás az oltár zsámolyán. Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról. Szerk. és jegyz.: Mirák Katalin. Sopron, 2004. 527-530.

189 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni evangélikus egyházközség 1900-1950. évi történetéhez. 1. kötet. Sopron, 2000. 191. Horváth Zoltán: Sopron és a megye egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964. 190-191.

190 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Evangélikus Levéltár (továbbiakban SEL) Egyházközségi iratok 164/1944.ikt.sz.

191 (Megjegyzés - Popup)

SEL Egyházközségi iratok 229/1944.ikt.sz.

192 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 273/1945.ikt.sz.

193 (Megjegyzés - Popup)

SEL Egyházközségi iratok 40/1945. ikt.sz.

194 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 273/1945.ikt.sz.

195 (Megjegyzés - Popup)

SEL Egyházközségi iratok 40/1945.ikt.sz.

196 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 273/1945.ikt.sz.

197 (Megjegyzés - Popup)

SEL Beyer Pál ev. lelkész működése során keletkezett iratok 1945.évi iktatatlan

198 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 137/1945.ikt.sz.

199 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 150/1945.ikt.sz.

200 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 139/1945.ikt.sz.

201 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai. 138/1945.ikt.sz.

202 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 120/1945.ikt.sz.

203 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 143/1945.ikt.sz.

204 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 228/1944.ikt.sz.

205 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 142/1945.ikt.sz.

206 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni felső ev. esperesi hivatal iratai 145/1945.ikt.sz.

207 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (MOL) K429 Kozma Miklós iratai. Naplófeljegyzések 42., 45. o. 281.d., Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Összeállította: Dr. Csima János őrnagy. Budapest, HM: Központi Irattár, 1961.

208 (Megjegyzés - Popup)

A Tattersall a Kerepesi út 7. sz. telken 1931-ben lovardának épült óriási csarnok volt. Nevét

építettőjéről a Richard Tattersall híres angol lókereskedőről elnevezett, 1875-ben alapított, hasonló profilú magyar Tattersall Egyesületről, majd Rt-ről kapta. 1954-ben életveszélyessé vált, ezért lebontották.

209 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára: VKF. B/225 mikrofilmdoboz, 1111. lemez.

210 (Megjegyzés - Popup)

Az 1938. szeptember 29-én megkötött többoldalú nemzetközi megállapodás vezetett később Csehszlovákia feldarabolásához (melynek eredményeképp létrejött az önálló Szlovák állam, valamint Dél-Felvidéket Magyarországhoz csatolták) és Csehország német megszállásához.

211 (Megjegyzés - Popup)

Kozma Miklós 1935. március 4-től 1937. február 3-ig belügyminiszter, 1938-1939-ben a Magyar Távirati Iroda és a Magyar Rádió elnöke, 1940. szeptemberétől Kárpátalja kormányzói biztosa. Élharcosa volt Kárpátalja visszaszerzésének és a közös lengyel-magyar határ létrehozásának. (Kész volt az akció irányítását átvenni, hogy ne német ajándékként, hanem *fait accompli* teremtve, önállóan vegyék birtokba a területet.)

212 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 429. 29 1.d. 57.o.

213 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 429 28. 1.d. 96. o.

214 (Megjegyzés - Popup)

A müncheni egyezmény értelmében nagyhatalmi konferencia elé utalt, ám Nagy Britannia és Franciaország érdektelensége miatt olasz-német döntőbíráskodással, 1938. november 2-án meghozott döntés (1. bécsi döntés) kompromisszumként Szlovákiánál hagyta Pozsonyt, Nyitrát és e két város környékét. Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környéküket viszont Magyarországnak adta. Ezzel 11 927 km²-nyi terület került vissza Magyarországhoz 1 millió 60 ezer főnyi lakossal.

215 (Megjegyzés - Popup)

Mester Kálmán: A felvidéki szabadságharc története, 327-335. o. Budapest, Centrum, 1940.,

216 (Megjegyzés - Popup)

Bély Sándor erdómérnöki oklevelének kiállításakor - Miklós fiának közlése szerint - a grafikus a nevet "Beély" helyett tévedésből "Bély"-nek írta, emiatt édesapja névváltoztatásra kényszerült, mert oklevelének hitelét nem kockáztathatta.

217 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Károly 2005. április 23-án meghalt. Ez a cikk az ő emlékét őrzi.

218 (Megjegyzés - Popup)

Madas András „Feljegyzések, levelek és visszaemlékezés” című családi krónikájából „A szabadcsapat”

című fejezet (207-213. oldal), és Szabó Károly 2004-ben gépelt 4 oldalas visszaemlékezése. Mindkettő kézirat, a szerző birtokában.

219 (Megjegyzés - Popup)

Questura: A mai Gazdasági Főigazgatóság, a „B” épület.

220 (Megjegyzés - Popup)

VKF =Vezérkari Főnökség.

221 (Megjegyzés - Popup)

Benedek Attila kohómérnök 2004-ben gépelt 4 oldalas visszaemlékezése. Kézirat, a szerző birtokában.

222 (Megjegyzés - Popup)

A „Pozsonyi Gárda” elnevezést valószínűleg licisták találták ki. Ehhez - feltehetően - az a történet szolgáltatott alapot, amit Dávidházy őrnagy úr István fia mesélt el licista barátainak. Eszerint a főiskolás szabadcsapat megalakulása után Albrecht királyi herceg, aki ugyanannak a soproni gyalogezrednek, melyben Dávidházy őrnagy úr is szolgált, egy másik zászlóalj parancsnoka volt, rá akarta beszélni az őrnagy urat, hogy a rábízott főiskolás zászlóaljjal csatlakozzék az ő zászlóaljához, és ketten együtt rajtaütésszerű támadással foglalják el Pozsonyt. Albrecht herceget, amikor ez az ötlete kitudódott, átvezényelték a dandártörzsbe, így terve kútba esett. (v.ö.: SSz. 48 (1994) 64-68.)

223 (Megjegyzés - Popup)

Hadtörténelmi Intézet Levéltára: 227. doboz 1939. 5. oszt. eln. 80710-81419. Rövid vállalkozásokban részt vettek névsora. (Melléklet).

224 (Megjegyzés - Popup)

Nyugat-Magyarországi Egyetem Levéltára, Mastalir Ernőné dr. könyvtári és levéltári főigazgató 15/41/2004. sz. közlése a szerző részére.

225 (Megjegyzés - Popup)

Lásd 16. sz. jegyzet.

226 (Megjegyzés - Popup)

Honvédségi Közlöny 1939. július 1-jétől december 31-ig. Személyes ügyek (Névsoros mutatóval). Hadtörténelmi Intézet Könyvtára.

227 (Megjegyzés - Popup)

Madas András gépelt visszaemlékezése. Kézirat a szerző birtokában.

228 (Megjegyzés - Popup)

Teleki levelének eredeti példánya Madas András birtokában.

229 (Megjegyzés - Popup)

Homlok Sándor levelének eredeti példánya Madas András birtokában.

230 (Megjegyzés - Popup)

Forrás: VKF. jelentés: „Összefoglalás a Ruszinszko ellen végrehajtott cselekményekről” 8. oldal. Hadtörténelmi Intézet Levéltára: VKF. 227. doboz 1939. 5. oszt. eln. 80710-81419.

231 (Megjegyzés - Popup)

A „szegényes csodafegyverek” jelzöt Sárhidai Gyulától kölcsönöztem, aki az elsők között írt a kérdésről és az elmúlt években is több alkalommal publikált újabb információkat. Lásd: Sárhidai Gyula: Szegényes csodafegyverek. In: Az 1944. év története. História évkönyv. 1984. Szerk. Budapest, 1984. Glatz Ferenc. 70-72.

232 (Megjegyzés - Popup)

Soproni viszonylatban lásd: Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler- és Volksbundellenes küzdelmek időszakában. Sopron, 1983. 146-147.

233 (Megjegyzés - Popup)

Ez a defetizmus Sopronon is érződött már ekkor, hiszen városunkat 1944. december 6-án pusztító légitámadás érte, mely a helyiek a háborús borzalmak elkerülhetőségéről alkotott illúzióit is végleg lerombolta. Erről lásd részletesen: Ifj. Sarkady Sándor: Légiharcok és légiesemények 1944–1945-ben Sopron vármegyében. Sopron, 2004. 90-99.

234 (Megjegyzés - Popup)

A teljesség igénye nélkül máig az alábbi publikációk jelentek meg a témában: Sárhidai Gyula 1984. i.m. , Horváth János: A magyarországi harcokban alkalmazott kumulatív páncéltörő fegyverek. In: Haditechnika, 1986/2. sz.; Schmidt László: Magyar fegyvermódosítási kísérletek 1944-ben. In: Haditechnika, 1987/2. sz.; Muszka M. József: A 44. M Buzogányvető és alkalmazása. In: Haditechnika, 1988/2.sz.; Bonhardt Attila: Újabb adatok a Szálasi-röppentyűről. In: Haditechnika, 1990/1.sz.; Sárhidai Gyula: A M. Kir. Honvédség különleges fegyverei. In: Háború és 49 év béke, 1994/5.sz. 26.; Józsa Béla: A Szálasi-röppentyű. In: Militaria, 1999/14.sz. 488-493.; Józsa Béla: További információk a Szálasi-röppentyűről. In: Militaria, 1999/15.sz. 532-533.; Sasvári Endre: Páncéltörő fegyverek Budapest ostroma idején. In: Militaria, 1999/16.sz. 552-555.; Sárhidai Gyula: A 44.M Lidérc és a 44.M Buzogányvető rakéta haditechnikai elsősegei. In: Haditechnika, 2001/4. 83-86.; Haris Lajos – Haris Ottó: Buzogányvetők a budapesti harcokban. 60 éve történt. In: Haditechnika. 2005/4. 75-77.; Hatala András: Új információk a magyar 44M buzogánylövédékről. In: Haditechnika. 2005/6. 80-83.

235 (Megjegyzés - Popup)

Sárhidai Gyula: A 44.M Lidérc és a 44.M Buzogányvető rakéta haditechnikai elsősegei. In: Haditechnika, 2001/4. (továbbiakban: Sárhidai, 2001) 86.

236 (Megjegyzés - Popup)

Haris Lajos – Haris Ottó: Buzogányvetők a budapesti harcokban. 60 éve történt. In: Haditechnika. 2005/4. (továbbiakban: Haris) 75.

237 (Megjegyzés - Popup)

Bonhardt Attila: Újabb adatok a Szálasi-röppentyűről. In: Haditechnika, 1990/1.sz. (továbbiakban

Bonhardt, 1990)

238 (Megjegyzés - Popup)

Józsa Béla: További információk a Szálasi-röppentyűről. In: Militaria, 1999/15.sz. 533.

239 (Megjegyzés - Popup)

Bonhardt, 1990.

240 (Megjegyzés - Popup)

Józsa Béla: A Szálasi-röppentyű. In: Militaria, 1999/14.sz. 488.

241 (Megjegyzés - Popup)

Ezeket lásd u.o. 488-492.

242 (Megjegyzés - Popup)

Sárhidai, 2001. 86.

243 (Megjegyzés - Popup)

u.o.

244 (Megjegyzés - Popup)

A két világháború közötti magyar ipart a strukturális megmerevedés jellemezte, nem alakultak ki a tömegtermelés modern formái és ennek megfelelő üzemi szervezetei. Igaz volt ez a Weiss Manfréd művekre is, mely az első világháború után úgyszólván kisüzemek halmazává alakult át és megszámlálhatatlan fajta tömegcikket gyártott. Ugyan a Győri-program (1938) által elindított és 1943-ig tartó dinamikus fejlődési periódusban komoly központosításon és modernizáción esett át a WM – és a hadiüzemek többsége–, a kisipari termelési módszerek több üzemegységben is fennmaradtak. Lásd: Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság Magyarországon 1848-1944. Budapest, 1975. 287-295.

245 (Megjegyzés - Popup)

Az általános helyzetről lásd: Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005. 321-350.

246 (Megjegyzés - Popup)

Gáspár Ferenc – Jenei Károly – Szilágyi Gábor: A munkásság az üzemekért, a termelésért 1944-1945. Budapest, 1970. 18.

247 (Megjegyzés - Popup)

A magyar nehézipar jelentős részét kitevő Weiss-Chorin konszernt, 1944 nyarán, furfangos módon Kurt Becher Obersturm-bannführer szerezte meg az SS-nek. A fontosabb üzemegységek őrségét ősztől az 22. SS „Mária Terézia” lovashadosztály katonái vették át, nyomtatékosítva, hogy a WM Rt.-nél semmi sem történhet Becher, illetve hivatalnokai tudta nélkül. Lásd: Karla Müller-Tupath: Reichsführers gehorsamster Becher. Eine deutsche Karriere. H.n, 1999. 140-142. és Kádár Gábor –

Vági Zoltán: Aranyvonal. Budapest, 2001. 206-211.

248 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár (SL) XI. 3. A Weiss Manfred Acél- és Fémművek Rt. soproni telepének iratai. (WM) II. 4. A soproni üzemvezetőség levele Várnai Vilmos cégvezetőnek. Sopron, 1944. október 24.

249 (Megjegyzés - Popup)

SL XI. 3. WM II. 4. A soproni üzemvezetőség levele Várnai Vilmos cégvezetőnek. Sopron, 1944. október 25.

250 (Megjegyzés - Popup)

SL XI. 3. WM II. 4. Várnai Vilmos cégvezető válaszelevele a soproni üzemvezetőségnek. Budapest, 1944. november 7.

251 (Megjegyzés - Popup)

SL XI. 3. WM II. 4. A soproni üzemvezetőség levele Várnai Vilmos cégvezetőnek. Sopron, 1944. október 25.

252 (Megjegyzés - Popup)

Marosújvári Géza zászlós visszaemlékezése. Huszár János: Honvéd ejtőernyősök Pápán. A Magyar Királyi „vitéz Bertalan Árpád” Honvéd Ejtőernyős Ezred története. Pápa, 1993. 127.

253 (Megjegyzés - Popup)

Haris. 77.

254 (Megjegyzés - Popup)

Füzi Béla (1918. július 14. Eszterháza – 2002. május 7. Sopron) 1940. januárjában vonult be Losoncra a 23. Gyalogezredhez, innen jelentkezett a Pápán alakuló ejtőernyős zászlóaljhoz (1940. június). A kemény kiképzés után a zászlóaljtörzshöz került mint a tisztí étkezde vezetője. Katona ideje letelte után (1942. szeptember), 1944 júliusában ismét behívták Pápara az ejtőernyős ezredhez. Továbbra is az ezred, 1944 októberétől pedig, a „Szent László” néven hadosztállyá átszervezett alakulat törzs-étkezdéjét vezette. – Visszaemlékezés a szerző birtokában.

255 (Megjegyzés - Popup)

Füzi Béla beszélgetésünk idején már 84. évében járt (sajnos egy hónappal beszélgetésünket követően, 2002. május 7-én elhunyt), de szellemileg rendkívül frissnek mutatkozott.

256 (Megjegyzés - Popup)

A cikk elkészítésében nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Szabó Zoltánnak (számítógépes grafika) és Szádeczky-Kardoss Gyulának (térkép).

257 (Megjegyzés - Popup)

Itt mondok köszönetet Polán Miklósnénak a bibliográfia összegyűjtésében és begépelésében nyújtott segítségért.

258 (Megjegyzés - Popup)

A KSH kitelepítésben játszott szerepéről ld. még: Bank Barbara – Öze Sándor: A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig. Budapest-München-Backnang, 2005.

259 (Megjegyzés - Popup)

Spannenberger Norbert: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944. Budapest, Lucidus Kiadó, 2005. 244-246.

260 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. XXIV.1. A Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai. 28.d.

261 (Megjegyzés - Popup)

Magyarországon elfogadott volt, hogy aki 1941-ben német nemzetiségűnek vallotta magát, az egyben Volksbundista is volt. A Csehszlovák kormány szintén kijátszotta a nemzetiségi kártyát: Szlovákiában minden magyar Horthysta volt. Természetesen egyik általánosítás sem állja meg a helyét.